

Ára 40 dinár

Poštárina plácena u gotovu

HID

IRODALOM ★ MŰVÉSZET ★ KRITIKA

XVI. ÉVF. ★

SZEPTEMBER

★ 1952

Jó könyvet az olvasónak!

Legújabb kiadványaink

Olcsó kisregénytár

D I N.

Móricz Zsigmond: Pacsirtaszó	—	—	—	40.—
Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös	—	—	—	50.—
Mikszáth Kálmán: Két koldusdiák	—	—	—	190.—
Babits Mihály: Hatholdas Rózsakert	—	—	—	95.—
Szabó Dezső: Feltámadás Makucskán	—	—	—	13.—

A mi irodalmunk új művei

Majtényi Mihály: Garabonciás, humoros regény	72.—
Szirmai Károly: Viharban, novellák	— — — 150.—
Laták István: Nyugtalan álmok	— — — 95.—
Debreceni József: Vacsoracsillag	— — — 60.—

A jugoszláv irodalom remekei

Iván Gorán Kovacsics: Jana, művészi illusztrációkkal	— — — — — 60.—
Jása Ignjátovics: Respektus Vásza, regény	— 80.—

M e g j e l e n t

Vladimir Dedijer Napló-ja } magyar fordításban }	Ára füzve 180.— kötve 240.—
---	--------------------------------

A fenti könyvek kaphatók és megrendelhetők minden
könyvkereskedésben
akvizítóreinknél
eladási osztályunkon

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG

könyvkiadó, Noviszád, Nyegos utca 2.I.

Eladási osztály: Novszád, Duna utca 10. szám.

FEJTŐ FERENC:

József Attila poétikája

Miként viszonyult József Attila a költő, a költői művészetéhez; mi-ben látta a költő szerepét a társadalomban, mi volt az elgondolása a költészet rendeltetéséről? E kérdésekre nem nehéz válaszolni, hiszen József Attila nem hagyta az esztétákra s történészekre, hogy majd azok elemezzék a költészetről vallott felfogását. Tudatos költő volt, sőt tudós költő, **poëta doctus**, aki saját maga igyekezett filozófusa, bírálója és értelmezője lenni a saját művészetének. Mindig tiltakozott az ellen, hogy szigorú határvonalakkal válasszák el a költői mesterséget a gondolkozástól, a tudatosodástól, a filozófiától. Hátramaradtott írásai arról tanúszkodnak, hogy a harmincas évek elején alaposan tanulmányozta Hegel négykötetes esztétikáját, amely mind a mai napig a legnagyobb szabású kísérlet a művészet lényegének megközelítésére és valóságos kincseshánya a kritikus elmék számára. Nos, Hegel a költészetet, mint általában a művészetet, a **tudatosodás** egyik módozatának, a világmegismerés egyik, a tudománnyal egyenrangú válfajának tekintette. Azt hiszem, József Attila már Hegel tanulmányozása előtt felfedezte, hogy a költészet mindenek előtt tudatra ébredés és ébresztés, sőtét rejtelmek tiszta megfogalmazása, a kifejezhetetlen kifejezésbe való igyekezet. Még diákkorában, költői pályája kezdetén írta egy tanárának, Galamb Ödönnek: „Nagyon furcsa gondolatra akadtam: a művészet tudomány“. Tudomány, azaz megismerés. A zenészek dallammal s ritmussal, a festők színekkel és vonallal, a költők pedig a mondatok ütemezésével igyekeznek napfényre hozni a valóság titkait. József Attila versben gondolkozott, mint Bartók muzsikában. Annyira költő volt, annyira a verselés volt az ő tudománya és metafizikája, hogy költeményeiben sokkal világosabban dolgozta ki még esztétikájának alapelveit is mint prózai tanulmányaiban. A próza, a hétköznapi beszéd nyelve, furcsa módon valahogy olyan volt József Attila számára, mint munkásembernek az ünneplő. Feszengve járt benne, folytonos félelemmel, hogy elgyúri, bepiszkolja. A vers volt az ő természetes nyelve, igazán csak a versben érezte magát fesztelenül, otthonosan. Ép ezért gondolom, hogy a legokosabb, ha költői magatartásának elveit, költészettanát nem prózai feljegyzései, hanem versei alapján próbáljuk kifejteni és evégből azt a költeményét használjuk kiinduló pontként, amelyben rövid életének vége felé, az érzékletességnek és elvontságnak órá oly jellemző, tömény vegyítésével összegezte mondanivalóját a költészethez való viszonyáról és amelynek az **Ars Poetica** címet adta.

Ez a költemény valóban mintegy **summája** József Attila költői fejlődésének; s úgy is tekinthetjük, mint egy nagy költő és nagy ember ünnepélyes üzenetét az utókorhoz a költészet emberi rendeltetéséről.

ARS POETICA

Németh Andornak

Költő vagyok — mit érdekelne
engem a költészet maga?
Nem volna szép, ha égre kelne
az éji folyó csillaga.

Az idő lassan elszivárog,
nem lógok a mesék tején,
hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.

Szép a forrás — fürödni abban!
A nyugalom, a remegés
egymást öleli s kél a habban
kecsesen okos csevegés.

Más költők — mi gondom ezekkel?
Mocskolván magukat szegyig,
koholt képekkel és szeszekkel
mímeljén mámort mindegyik.

Én túllépek e mai kocsmán,
az értelemig és tovább!
Szabad ésszel nem adom ocsmány
módon a szolga ostobát.

Ehess, ihass, ölelhes, alhass!
A mindenséggel mérd magad!
Sziszegve se szolgálok aljas,
nyomorító hatalmakat.

Nincs alku — én hadd legyek boldog!
Másként akárki meggyaláz
s megjelölnek pirosuló foltok,
elissza nedveim a láz.

Én nem fogom be pörös számat.
A tudásnak teszek panaszt.
Rám tekint, pártfogón, e század:
rám gondol, szántván, a paraszt;

engem sejdít a munkás teste
két merev mozdulat között;
rám vár a mozi előtt este
suhanc, a rosszul öltözött.

S hol táborokba gyült bitangok
verseim rendjét üldözik,
föľindulnak testvéri tankok
szertedübögni rímeit.

En mondom: Még nem nagy az ember.
De képzeli, hát szertelen,
Kísérje két szülője szemmel:
a szellem és a szerelem!

Íme a vers egésze. Mint oly sok vers József Attila legsikerültebb művei közül, egyszerre világos és talányos. Első olvasásra úgy hat — József Attila akarta is, hogy úgy hasson — mint egy félig-értett rejtvény, amelynek megfejtése izgat. József Attila szerette az egyszerűséget; de nem azt, amely „magától értetődik“, tehát elménket nem is foglalkoztatja; hanem az egyszerűt, amelyet okoskodással mi bogozunk ki a bonyolultnak látszó alkotásból; a „clair-obscur“ (fény-árnyék) mestereinek: Leonardo de Vincinek, Rembrandtnak, Gogának raffinált egyszerűségét szerette!

Térjünk vissza az első strófára s kezdjük keresni a bonyolult mögött az egyszerűt. **Költő vagyok** — mondja József Attila, ellentmondást nem tűrő határozottsággal, és mindjárt hozzáteszi: **mit érdekelne engem a költészet maga?** Meghökkenető, paradox kérdés ez, ugye? furcsa kezdet egy Ars Poetica, egy Költészettan számára. Mi más érdekelne egy költőt, — főleg egy költészetant író költőt, mint a költészet? Mit gondolnánk egy biológusról, aki a biológiáról szóló értekezését úgy kezdené: **Biológus vagyok, mit érdekelne engem a biológia maga?** Am, ha nem rösteljük a fáradságot, kis fejtörés után kitaláljuk, hogy mit akart József Attila mondani e paradoxonával. Azt, hogy — miként az igazi tudóst sem maga a tudománya érdekli, hanem az, aminek megismerésére a tudománya irányul, az igazi kötő számára sem a költészet a probléma, hanem az, **ami miatt, s aminek érdekében** költő. Már Ady is azt valotta: „**En** vagyok az úr, a vers csak cifra szolgál“. József Attila kevésbé romantikusan fejezte ki magát, ő nem nagy betűvel írta az „en“-t, hanem csak szerényen kis betűvel. Második verskötetének, emlékezzenek csak rá, azt a címet adta: „**Nem én** kiáltok“. „**Nem én** kiáltok, a föld dübörög“ — írta e kötet első versében. Egy más kor gyermeke volt, mint forradalmi elődje, egy oly koré, amelynek vezetői, költői és forradalmi gondolkodói már túljutottak az Ady radikális kortársaira jellemző individualista anarchizmuson, Élet- és önimádaton. De abban megegyezett József Attila Adyval, hogy a költészetet ő is eszköznek tartotta, nem öncélnak. József Attila számára is az igazi probléma nem a mesterségbeli tökéletesség volt, — bár arra is egykezett, mégpedig nem is sikertelenül, hanem az, amit e tökéletessé mívelt költői eszközökkel el akart érni.

Mi volt hát, ami József Attilát, a költőt, a költészetben érdekelte, ha nem a költészet maga? Miben látta a költészet célját? A következő verssorokban felelt rá. „**Nem volna szép** — írta — ha égre kelne az éji folyó csillaga. Az idő lassan elszivárog, nem lógok a mesék tején, hörpintek valódi világot, habzó éggel a tetején.“

A valódi világ az, ami József Attilát, a költőt foglalkoztatta. Nem a „l'art pour l'art“-nak, a költészet szuverénitásának híve volt, hanem a realizmusé, azé a költői magatartásé, amely a költészet jelentőségét a valóság megragadásában, megértésében, megvilágításában látja. És e költészettani realizmus József Attilánál nemcsak természetes beállított-

ság volt, hanem filozófiai és tudományos megfontolásokra épült. Amikor ezt a szót, hogy „valóság“ vagy hogy „valódi világ“ kiejtette, nem egy vulgáris fogalommal, hanem egy bölcselileg kidolgozott konceptussal élt; a valóságnak arra az értelmére utalt, amelyet a dialektikus materializmus elmélete fejtett ki. Tudjuk, hogy ennek az elméletnek alapvető tétele az, hogy a tárgyi valóságnak az emberi tudattól független létet tulajdonít. A lét független a tudattól, amely tükrözi. Bármennyire nagy kincse és büszkesége is az embernek a tudat, a lét magasabbrendű, időben és értékben előbbrevaló. Az idealista szemlélet az emberi tudat, a szellem, az alanyi értelem és az eszme önállóságát és előbbrevalóságát hirdette. Tulajdonképpen az az esztetikai irányzat is, amelyet „l'art pour l'art“ néven ismerünk s amely a költészetet, általában a művészetet, önálló léttel és fontossággal ruházta föl, s mintegy a valóság fölé helyezte, az idealista szemléleten alapult. A „l'art pour l'art“-ista költő többre becsülte a tükörképet, mint azt, amit az tükrözött. József Attila nem ismerte e költői gógót, szerinte nem volna szép, ha az égre vetítenék az éji folyó csillagát, azaz tudománytalanul összetévesztenék a csillag tükörképét a valódi égitesttel. Egy ilyen szemlélet nemcsak nem igaz, de még csak igazán szép, igazán előkelő sem. Nemcsak hamis, hanem költőileg is haszontalan. Haszontalan, igen, mert az idő lassan elszivárog, — mondta, egy másik gyönyörű versében, a Késői siratóban: **Nem futja az időből...** Az emberi élet túl rövid, a költő élete túlságosan kiszámított, a történelem kényszere is sokkal sürgetőbb, semhogy megengedhetnének magunknak a fényűzést, hogy „a mesék tején“ lógjunk, azaz a költészetet hamis szemléletre, gyermekes illúziókra, tudománytalan képzetekre alapozzuk. Márpedig mese, legenda, illúzió mindaz, ami elvonja az embert attól, hogy szembenézzen a valósággal. És ne csak szembenézzen vele, hanem fel is hörpintse, azaz magába vegye, megeméssze, megbirkózzék vele. **„Az igazán szép lélek — írta Hegel is Esztétikájában — a valóságban él és működik.“**

De hát mi az a valóság, amelynek József Attila szerint a költőt foglalkoztatnia kell? E kérdésre adott válaszát elemezve megfigyelhetjük, mily nagyszerűen, mily elemi érzékletességgel tudta József Attila költőivé finomítani az anyanyelvű lételemét elvont tételeit. **„Hörpintek valódi világot“** — írta, már a hörpintés szóval is tudatosan mutatva a valóság **folyékonny** voltát. Minden dialektikusok őse, Hegel antik elődje, Herakleitos vajon nem ugyancsak folyóhoz hasonlította-e a valóságot? *Panta rei*, minden cseppfolyós — mondotta. József Attila is folyóról, majd forrásról beszél. **„Szép a forrás — írja a harmadik strófában — fürödni abban. A nyugalom, a remegés egymást öleli és kél a habból kecsesen okos csevegés.“** Lehet-e ennél tüneményesebben, lehet-e ennél költőiben felcsillogtatni előttünk a valóság örök folyamatosságát, a nyugalomnak és remegésnek, állandóságnak és változásnak ellentéteit, amelyekből kecsesen okos csevegés gyanánt születik meg az új forma, a szintézis?

Ám ne hagyjuk még el ezt a versszakaszt, mert úgy gondolom, még többet tartalmaz, mint az anyagelvű valóságszemléletének költői áttételét. Mintegy tetten érhetjük benne József Attila költői lényének legsajátosabb vonását is, a valósághoz való viszonyulásának, mondhatnám mágiikus varázslatos voltát. Egy másik versében azt mondja a költőről, hogy az „az adott világ varázsainak mérnöke“. És valóban ép e versszakasz, a maga csodálatos asszonanciáival, gyönyörű muzsikájával mutatja meg, mennyi varázslat, mennyi ősi mágiikus elem lappangott József Attila realizmusában. Nemcsak idézte, látta a valóság forrását,

hanem egyszersmint kéjjel megfürdött benne; úgy szemlélte a létet, hogy örömet és fényt facsart ki belőle. Realista volt, igen, de úgy volt realista, mint a modern festők között Gauguin Cézanne és Van Gogh, e tüneményes nagy varázslók! A valóság nem száraz elvontság, hanem konkrét szín, kellem, muzsika, szépség volt számára. Az a becsvágy fűtötte, hogy — mint egy korai versében írta ő maga — egészen átlátszóvá váljék, ragyogó, nagy kristályablakká, az emberi jövődön. De ezen a jözsefattilai kristályablakon át, hacsak tőle függ, legszívesebben szép forrásokat, szelíd sétányokat, békés tájakat, csöndes, megbékélt embereket mutatott volna. Hajnali falucskákat, amelyekből a szelídség nyugodt tehenei ballagnak az úr kegyelmének friss és térdig füves legelője felé. Mert a realista József Attila tulajdonképpen bukólikus költőnek született, a svájci Gessner késő és tehetségesebb utódjának; szeretetre, gyengeségre vágyó gyermek volt, amikor első versét írta és az maradt utolsó pillanatáig. Nem rajta múltott, hanem élete körülményein, a külső valóságon, amely átgázolt az ő belső valóságán, hogy nem a lét örömeinek költője, hanem a küzdelemnek és a forradalomnak harcosa vált belőle, aki „e szörnyű társadalom öntőformáiba lötytyintve“ próbált helyt állani az emberiségért az örök talajon. A „Nem én kiáltok“ kötet egy versének ezt a címet adta: „Harc a békességért“. A békességért harcolt, a jóságért küzdött, a harmóniáért, amelynek ígéretét érezte ki a természet ígézetéből, vállalta korának és sorsának tragikumát.

S most folytassuk József Attila Ars poetikájának elemzését. Látuk, hogy a költészet rendeltetését a valóságos világ szemléletében ismerte föl. Lassalle a szocialistának a feladatát abban jelölte meg, hogy azt „mondja ki, ami van“. József Attila szerint a költőnek is az a fő dolga, hogy versbe szedje, amit a világról tud és felfedez. Mégpedig úgy szedje versbe, hogy a valóság ne csak ne szenvedjen torzulást a vers által, hanem a maga lényegében, mélyebb igazságában mutatkozzék meg. „A költő sose lódít“ — írta egy másik versében, amelyet Thomas Mannhoz intézett. És hozzátette: „Az igazat mondd, ne csak a valódit.“ Vagyis ne csak a nyers valóságot, ne csak a részleges valóságot, hanem az értelemmel megmért, helyes módszerekkel megvilágított realitást, „a fényt, amelytől világlik agyunk, hisz egymás nélkül sötétben vagyunk.“ Ignotus Pál is ebben az eltökélt igazság-kultuszban találta meg József Attila költői magatartásának kulcsát. „Hogy hazugság szép lehet, ezt egyszerűen nem hitte el. Dogmatikusan ragaszkodott a való tényhez — egészen addig a fokiig, ahol a ténynek látszata is megszűnik, s kezdődik a sejtelen... Kóklernek tartotta az olyan költőt, ki a kedvesét a hangulat vagy a rím kedvéért szókének dalolja, holott a valóságban barna ő, bármilyen vadul száguldott képzelete, úgy ragaszkodott a valóság minden porcikájához, mint a leltári tárgyhoz, amelyről fejvesztés terhe mellett kell számot adnia. Ha életírói azt olvassák versében, hogy édesanyjának a háború vége felé csirkét szerzett, de mire elvitte neki, holtan találta őt, akkor fogadják el nyugodtan a leghitelesebb adatnak. Ha valahol azt írja, hogy hazafelé menet nézte a jázminokat, akkor mérget vehetnek rá, hogy nem orgonák voltak. Nem lényeges? Lényeges, hogy ő lényegesnek érezte. Hogy minden lényegessé fokozódott fel, amihez hozzányúlt. Ez a dús hangszereléssel visszhangzó túlérzékenység, ez az intellektuális tisztult érzékletesség, az aprólékosnak és a nagynak, a sejtett mindenségnek s a kitapintott porcikának ez az egyszerű- és együtt-érzéklése, az ad szavainak olyan robbanó erőt, sorainak olyan lendületet, mely a foltozott ülepről szóló élcelődését is a démoni humor

levegőegébe repíti s versbeszedett marxista vagy freudista elmékedéseit gyémántporos csillogással hinti be. De ebben leli magyarázatát nem egy zavaros kitérő is, mely verseit szétfeszíti. Személyi célzások, kiegészítő magyarázatok vannak megjelenítő sorai közé zsúfolva. Soha nem talált semmit eléggé szabatosnak, teljes értelműnek. S nem fogadott el pót-szert, kulisszát, egy kötőszó erejéig sem. Leltározott, elemzett, álmodott, de nem retusált. Lehetett szeizmográf, lakmuspapír és varázsvessző, nem lehetett klubjelvény, pántlika és gipszciráda. Lehetett szeszélyes, nem lehetett saját szeszélyeinek kedvtelője. Undorodott a bohémségtől.“

Igen, ez volt József Attila, ilyennek ismertük. Érthető, hogy ezzel a tudatossággal, a tudatnak ezzel a becsületességével, ez erkölcsi kötelességként felfogott realizmussal kiűtött a kurzus, az ellenforradalom, a feudális tekintélyuralom Magyarországból. Ez a társtalanság, amely valamennyiünk osztályrésze volt, akik emberül mertünk gondolkodni, ez az elszigeteltség jutott eszébe, mikor versének negyedik strofájában így fakadt ki: „Más költők — mi gondom ezekkel? Mocskolván magukat szegyig, koholt képekkel és szeszekkel mímeljen mámort mindegyik“. Igen, József Attila nem mocskolta be magát a divatos szeszekkel, nem mímelte a korszerű mámorokat. Ő túl lépett a mai kocsmán, az értelemig és tovább... És e túljutásban csodát látnánk, ha nem tudnók, hogy — mint azt Németh Andor kitűnő József Attila életrajzában hangsúlyozta — bizonyos életkörülmények, ifjúkori környezetének, első barátainak baloldalisága mintegy immunizálták Attilát az ellenforradalmi korszak irracionalista sovén, rasszista áramlatai ellen, amelyek kisebb-nagyobb mértékben a legtöbb magyar intellektuelt megmétélyezték.

Valóban, a kommún bukása után az egész magyar irodalmat a félelem, tanácstalanság és zavar jellemezte. „Szabad ésszel nem adom ocsmány módon a szolga ostobát“ — kiáltotta József Attila. Viszont 1919 és 1945 között igen erőteljes öntudat, nagy szellemi és fizikai bátorság kellett ahhoz, hogy egy író, egy költő ne aljasuljon le az u. n. történelmi középosztály szellemi színvonalára, amely az irodalomtól a maga hitvány illúzióinak, retrográd kedvtelléseinek, a haladó világ és a magyar nép valóságos követelményeitől elszakadt úri szemléletének kiszolgálását követelte meg. Akik még életben maradtak abból a nagy írói nemzedékből, amely az októberi forradalmat mintegy előre érezte és szellemileg előkészítette, azok vagy emigrációba mentek, mint az öreg Ignótus, vagy kisebb-nagyobb ügyeskedéssel, a közizlésnek tett engedelmekkel, a humanizmusnak ártalmatlan elefántcsonttorony ideológiává való átalakításával igyekeztek biztonságba helyezni magukat (Babits és a „Nyugat“). A fiatalok, még ha nagyritkán — ez volt a legjobb eset — ki is vonták magukat a fantasztikusan sekély és durva „keresztény nemzeti“-nek nevezett ideológia hatása alól, ellenzékiességüket Szabó Dezső műveinek olvasásában, romantikus parasztimádatban, s Ady-epigonságban élték ki.

Nos, ez a Szabó Dezsőből fakadt, forradalmi s ellenforradalmi elemeket vegyítő népi romantika József Attilát alig érintette meg. A népies Erdélyi József hatásának tulajdoníthatjuk ugyan, hogy József Attila felfedezte s magáévá tette a népi forma-nyelvet s oly hamar szakított az Ady féle színpadiassággal, a Juhász Gyula-féle mélabúsan borongó esztetizmussal és a Kassák-iskola expresszionizmusával, amelyek befolyása felismerhető első versein. De míg Erdélyi József a népi romantikától a legveszettebb politikai demagógiáig süllyedt, József Attila a népi formákat egyre egyetemesebb, civilizáltabb, egyre bonyolultabb tartalmak

közlésére tette alkalmassá. Nyilvánvalóan 1925-ös bécsi, majd párisi tartózkodásának is része volt abban, hogy már egészen fiatalon tiszta szemmel nézett körül a világban, hazájában és a saját lelkében is. Már a második kötetben, a „Nem én kiáltok“-ban, „**az ucca és a föld fiának**“, azaz a proletárság és a parasztság gyermekének vallotta magát. És a „csillagok“ szó mellé nemsokára ép oly nyugodtan oda merte írni a „gépek“ szót, mint ahogy az időről is azt írta, hogy „expresszen“ jár és a saját lelkéről, hogy „gépvezető“. Rájött, hogy a kerékpár ép oly költői kép lehet, mint a szénásszekér és hogy a proletár bánata csöppet sem kevésbé esztétikus, mint a szegény paraszt keserűsége.

Húsz éves volt, amikor Párisban kezébe akadt Lenin könyve az imperializmusról. Abból megtanulta, hogy, mint egy levelében írta — „a polgári szabadságok ideje régen elmúlt akkor, amikor a kapitalista fejlődés elérte az imperializmus fokát... Hogy az imperializmus semmiféle szabadsághoz nem vezet, azt bizonyítani nem is kell. A bolsevizmus pedig egészen másféle szabadságot ígér, mint amelyet eddig ismerünk, stb.“.

József Attila marxista lett és ettől kezdve az volt számára a főprobléma, hogy miként párolja költészetté szocialista világszemléletét. Ha valakinek, hát József Attilának sikerült ez a nehéz feladat. Kérdemelte a jelszót, amellyel Lukács György, Németh Andor szerint már 1925-ben illette, bécsi találkozásuk alkalmából, amikor József Attilát az első, világirodalmi kvalitásokkal rendelkező „proletárköltőnek“ nevezte. Igen, a „Nincsen apám, se anyám“, a „Döntsd a Tőkét“, a „Külvárosi éj“ költője hétmérföldes csizmával lépett túl a magyar kocsmán, maga mögött hagyva azt a háború utáni fiatal értelmiséget, amelyről 1932-ben a Bartha Miklós társasággal való szakítása után, kíméletlen bírálatot írt egy rövidéletű féllégális lapba, a **Szabadonba**, amelyben először dolgoztunk együtt. „Ez a fiatal értelmiség — írja József Attila — amely nemrég még az ellenforradalom élcsapatának számított, az ellenforradalom osztozásakor üres kézzel magára maradt... Reális erejű szövetéses után kellett néznie... A burzsoáziát már kiszolgálták ingyen; a proletársághoz pedig már csak azért sem csatlakozhattak, mert ott vezető szerephez nem juthattak volna. Maradt hát a parasztság, vagyis a falusi burzsoázia és a mezőgazdasági proletáriátus szintézise.“ József Attila tisztán látta, hogy az ellenzéki értelmiségnek mozgolódása tulajdonképpen kimerül bizonyos kulturális parasztbarátság hangoztatásában. Az ifjú titánok a népművészet mellett törtek lándzsát, attól várva, Szabó Dezső nyomán, a fajiság tiszta megőrzését, hogy majd új életre kél az a népművészet, amelyet pedig ép a kapitalizmus tett tönkre. Társadalmi vonatkozásban pedig arra törekedtek, hogy a kisüzemi gazdálkodást tegyék uralkodóvá, holott a mezőgazdasági kapitalista rendszer a kisüzemi gazdaság alapjait még az elmaradott Magyarországon is aláásta. József Attila már akkor, 1932-ben leszögezte, hogy a művelődés felrissítése csak az igazán forradalmi osztálytól, a munkásságtól várható, amely a társadalmat alapjában fogja átalakítani.

Értsük meg: József Attila csöppet sem vetette meg a népművészetet, hiszen már említettük, hogy költészete — akárcsak Bartók zenéje — a népi formák tudatos felhasználására épült föl. De a népművészetet úgy kezelte, mint „jelenlévő multat, hatékony emléket“, mint hagyományt, amely termékenyítő, de csak annak, akinek **van** jövője. És így nem csoda, hogy néhány évvel később, amikor a népies irányzat politikailag is szervezkedni kezdett — a Márciusi Frontra gondolok — József Attila

a tudományos szocializmus nevében „romantikusnak“ bélyegezte a mozgalmat. Hangsúlyoznom kell, hogy akárcsak a Szép Szó többi vezető munkatársa, József Attila sem zárkózott el a népiesekkel való fegyverbarátság elől „amíg azok valóban demokratikus és szociális követeléseikkel megérdemlik a rokonszenvet“ (a Szép Szó 17. számában írt cikkét idézem), de nem titkolta el aggályait azokkal az ellenforradalmi, városellenes, antiszemita, proletárelélenes hangokkal szemben, amelyeket az új népies együttesből ki lehetett hallani. Akkor is, később is, szemünkre hányták Moszkvába élő emigráns körökben, hogy mi — u. n. urbanisták, hibát követtünk el, amikor nem tettünk éles különbséget a népiesek baloldali és jobboldali szárnya között; ám e disztikciót megnehezítette az, hogy a baloldali népiesek mint Veres Péter, a nyilvánosság előtt igen sokáig szolidárisnak mutatkoztak a szélső jobboldal felé hajló elvbarátaikkal. Viszont József Attila kétségkívül nagy politikai tisztánlátásról tett tanúságot, amikor a magyar népiesek előtt a francia Front Populaire példáját lebbentette föl, azét a Népfrontét „amely a népi érzés hagyományait a mai tudományos észleletek alapján gyakorlati szabadságvédelmi és gazdasági-szociális tartalommal telíti.“ Végül is, ha József Attilát összehasonlítjuk költő kortársai legtöbbszörével, nem tagadhatjuk meg tőle a csodálatot, amiért józan tudott maradni a koholt képek és mimelt mámorok tombolásának idején. József Attila eljutott az értelemig, azaz a tudományos felismerésig, de tovább is eljutott és ez a tovább az ő versében az akciót, az eszmék megvalósításáért való küzdelmet jelenti, amelybe mint költő és mint polgár bekapcsolódott. „Lelkem nem ily honos“ — kiáltotta a Horthy Magyarországnak. „Én nem így képzeltem el a rendet“. Nem úgy képzelte el a rendet, hogy számontartják, mit telefonált, s aktákba írják, miről álmodott. Nem úgy képzelte a létet sem, hogy könnyebben tenghet, aki alattomos; nem úgy a népet, hogy retteg, hogyha választ...

Ars poeticájának hatodik strófájában mondja meg József Attila, hogyan képzelte el a létet és milyen rendért kívánt harcra szállni, tudományosan megalapozott világszemlélete alapján. „Ehess, ihass, ölelhess, alhass! A mindenséggel mérd magad! Sziszegve se szolgálok aljas, nyomorító hatalmakat. — Nincs alku, — én hadd legyek boldog! Másként akárki meggyaláz s megjelölnek pirosló foltok, elissza nedveim a láz.“

Igen, József Attila úgy képzelte el a rendet, hogy az a szabadságból, az eleven, küzdő emberiség szabad és értelmes akaratából szülessék meg. „Emberek, nem vadak, elmék vagyunk“ — írta egy másik versében. Emberek, akiknek szabadsága nem absztrakció, nem formális jogok összege, hanem konkrét szükségletek kielégítésének lehetősége. A szocialista szabadság az ételnél és italnál kezdődik, hogy a mindenségig érjen el. És a mindenség szó sem elvont fogalom itt, hanem a dolgozó emberiség hatalmát és boldogságát jelenti. József Attila versében az a marxi tétel kísért, amely szerint a munkásságnak ép azért kell és lehet sikra szállnia az emberi kiteljesedésért, mert benne alázott meg a legteljesebben az emberi méltóság. E tétel nagyon megfogta József Attilát. „Elégia“ című versében, egy külvárosi sivár táj képét festve, hirtelen így szólt: „Az egész emberi világ itt készül. Itt minden csupa rom“. Igen, az emberi világ egésze romokból épül és az emberiségért az örök talajon azoknak kell helytállani, akiknél jobban „győzni fogó még meg nem alázott“. A forradalmi munkásnak nincs veszítenivalója. Birtoka semmi, tehát a mindent kell akarnia. Nincs alku: boldog lesz, vagy

elbukik, belesüllyed, beleromlik a nyomorba, a szolgaságba, a tüdővészebe.

Ezért írta József Attila *Ars poeticájának* nyolcadik és kilencedik szakaszában: „En nem fogom be pörös számat. A tudásnak teszke panaszt. Rám tekint, pártfogón, e század; rám gondol, szántván, a paraszt; engem sejdít a munkás teste két merev mozdulat között; rám vár a mozi előtt este suhanc, a rosszul öltözött.“

Mikor mindenki félrebeszél, vagy sunyin hallgatott, József Attila nem fogta be a száját. „Lélek vagy anyag még nem vagyok, s nem oly beces az irhám, hogy érett fővel szóltanul kibírnám, ha nem vagyok szabad;“ — írta egy másik, már idézett politikai versében. Nem fogta be a száját, hanem vádat emelt, panaszt tett, tiltakozott. Mégpedig a tudásnak, vagyis a tudománynak tett panaszt. A magyar nép elnyomatása ellen azokhoz a történelmi törvényekhez föllebezett, amelyekről tudta, hogy előbb-utóbb a magyar földön is érvényesülni fognak: a társadalmi haladás, a társadalmi forradalom marxi törvényeihez. Ezeket a törvényeket senki sem kutatta és ismertette a korabeli Magyarország iskoláiban; az uralkodó osztály abban az illúzióban ringatta magát, hogy egyszerű **ignorálással** semmivé teheti e törvények érvényét; s az osztályharcot megszünteti azáltal, hogy nem beszél róla. Csak a munkásság legképzettebb részében néhány tuat haladó entellektüelben élt a tudat, hogy a feudális kapitalista Magyarország sorsa megpecsételtetett, eljött egy új társadalmi rend kibontakozásának ideje. Ez a marxista élcsapat ismerte a törvényeket és értelmezte az eseményeket, amelyeknek visszhangját József Attila számos költeményében megtalálhatjuk: az 1929-es válságot, a mandzsuriai háborút, az amerikai munkanélküliség nagy méreteit, a német krízist, az olasz fasizmus abessziniai támadását, a spanyol polgárháborút, az 1937-es japáni támadást Kína ellen, a Népszövetség csődjét, amelyek mind egy új nagy háború árnyékát vetették előre. A magyar marxisták figyelték és értelmezni próbálták a nagy októberi forradalom utóhatásait is, a szovjet köztársaságokban végbemenő kísérletezést. A reakciós, tudatlan, középosztállyal szemben az illegális kommunista és a legális szociáldemokrata pártban és szakszervezetekben tömörülő munkások, parasztok és értelmiségiek képviselték Horthy Magyarországon az európai tájékozottságot, a tudást, az igazi haladást. Ezért mondhatta joggal József Attila, hogy papok, katonák polgárok után, így lettünk végre **mi hű** meghallói a törvénynek; minden emberi mű értelme ezért bűg mibennünk, mint a mélyhegedű.“ Ennek a törvénytudó és törvénykező munkásságnak nevében folyamodott József Attila a tudományhoz; ennek a munkásságnak szövetségeseként és képviselőjeként hitte, hogy pártfogón tekint rá a század, vagyis hogy bármennyire kisebbségi sorsban, belső emigrációba szigetelten kell is élnie az elmaradt Magyarországon, végül mégis ő áll igazán összhangban korával, a XX. századdal, mégis ő jelenti itt a jelent, míg a többiek a multat; ő az eleven, míg a többiek hiába ágálnak, halottak.

Egy új nép, másfajta raj lépett föl a történelem színpadán, ennek a népnek, ennek az új emberfajtanak költője ő. Ezért gondol rá, szántván a paraszt; mert tőle, a törvénytudótól, a munkásvilágforradalom költőjétől várja a szabadító szót. Ezért sejdíti őt a munkás teste is két merev mozdulat között: mert ő mondotta ki elsőnek magyar földön, költői tökélyrel és tudós pontossággal, a munkás gondját, reményeit és akaratát. Hiszen, még mikor szerelmes verset írt, még akkor sem feledkezett meg

a munkásokról és parasztokról, még szerelmébe is belevonta őket, anynyira egynek érezte magát velük:

„Úgy kellesz, mint a parasztnak a föld, — írta József Attila
[megkívánt kedvesének

a csendes eső és a tiszta nap.

Úgy kellesz, mint a növénynek zöld,
hogy levelei kiviruljanak.

Úgy kellesz, mint a dolgos tömegeknek,
kik daccal s tehetetlenül remegnek,
mert kínjukból jövőnk nem született meg,
munka, szabadság, kenyér s jószavak.

Úgy kellesz nekem Flóra, mint falun
villanyfény, kőház, iskolák, kutak;
mint gyermekeknek játék, oltalom,
munkásoknak emberi öntudat.

Mint minta, mint az erény a szegénybe,
s ez össze-vissza kusza szövevénybe,
társadalmunkba, elme kell, nagy fénybe',
mely igazodni magára mutat.“

Így jutott el József Attila poétikájában a költészettől a valóságig, a valóságtól az értelemig, az értelemtől a tudományos szocializmushoz és azon át a szocializmus megvalósításáért folytatott szervezett küzdelemhez. Így jutott el ahhoz az érzéshez, amelynél ihletőbbet és felemelőbbet nem ismerhet költő: a néppel való összetartozás és egység érzéséhez. És ez az összetartozás, ez az egység, József Attila érzékenységében nem maradt meg a nemzeti keretek között. Hiszen a küzdelemhez erőt és tudatot nem a magyar valóságból merített, amely száználmas volt és szégyenletes, hanem egy tudományból és egy mozgalomból, amelyek kezdettől kezdve és lényegük szerint nemzetköziek. Ezért találjuk Ars poeticájának 10. strófájában a következő szavakat: „S hol táborokba gyűlt bitangok verseim rendjét üldözik, fölindulnak testvéri tankok, szertedübögni rimeit.“

Vajon kik „a táborokba gyűlt bitangok“ — akiről versében beszél? Valóban, mit olvasott József Attila az újságokban, amikor Ars poeticáját írta? Azt olvasta, hogy mint egy másik versében mondja — „dúl a banda Spanyolhonban és fosztogat. Kínában elúzi egy bamba tábornok a parasztokat kis telkükről. Had fenyeget. Vérben áznak a tiszta vásznak. Kínózzák a szegényeket. Hadi uszítók hadonásznak...“ Hiába is próbált József Attila megfélemlíteni az emberiséget fenyegető veszélyekről, hiába igyekezett szerelemhez menekülni a kívül-belül leselkedő rémek előtt: szerelmes gyöngédsége ellen „tankkal, vasakkal felvonul az ember alja“. Kínában, Spanyolországban, Abessziniában, Németségországban ép úgy mint Magyarországon, ahol „cicáznak a szép csendőrtollak“, mindenütt, ahol az embert bántják, az ő verseit üldözik, mert: s íme **Ars poeticájának** lényege: a jó vers az, amely elválaszthatatlanul egységbe forr az emberi értelemmel és az emberi reményekkel. De a költő, akinek verseit üldözik, nincs egyedül, mint ahogy a spanyol köztársaságiakat sem hagyta el a nemzetközi munkásmozgalom s mint ahogy a látszat ellenére seholy sincsenek elhagyatva azok, akik a szabadsáért és haladásért szenvednek. A demokrácia és a szocializmus immár olyan eszmék, amelyek anyagi erővé váltak és szervezett munkások millióiban hadseregekben és tankokban öltöttek testet. És ezek a testet öltött eszmék

á la longue verhetetlenek, mert a történelem kibontakozó és fejlődés-képes erői állnak mögöttük. József Attila szilárdan meg volt győződve, hogy bármily veszett is a jelen világ, a haladás eszméi győzni fognak. Ezért fejezte be *Ars poeticáját* derűs biztatással, mintegy képletesen jelezve, hogy az igazi költő, bármily tragikus talajon áll is, optimista, azaz bízik az emberben, bízik abban, hogy a társadalmi viszonyok megváltoztatásával az ember is megneemesíthető.

Az *Ars Poetica* utolsó szakasza így hangzik: „Én mondom, még nem nagy az ember, de képzeli, hát szertelen. Kísérje két szülője szemmel: a szellem és a szerelem.“

E szakaszban József Attila egyszerre előre mutat: az emberiség szebb jövője felé; s a multba, azáltal, hogy visszatér költészete és temperamentuma igazi forrásához: a gyengédséghez és a jóságához. Egy ifjúkori levelében írta tanárának, a már említett Galamb Ödönnek: „Én feltétlenül bízom az emberben“. Később 1924-ben, amikor egy verse miatt bíróság elé állították, így védekezett: „Költeményem célja, visszaadni az embereknek a háború és forradalom következményeképpen megcsökkennt önbizalmukat.“ Ennek a bizalomnak, ennek a nemes, szelid humanizmusnak fénye ömlik el József Attila egész költészetén. Pályája kezdetén még naív volt a bizalom. De küzdelmes élete során elég alkalma volt találkozni az emberi gonoszság, önzés, erőszakoskodás megnyilatkozásaival. Megtanulta, hogy — mint a „Nagyon fáj“ című kötet egyik versében írta: „Családunkban a jó a jövevény“. De az egyéni és társadalmi csalódások nem ábrándították ki. „Ezt az emberiséget, hisz ember vagy, ne vesd meg“ — biztatta magát sötét éveiben. És valóban, egész költészetében arról van szó, hogy „ne lohadjunk, de mi férfiak férfiak maradjunk és nők a nők — szabadok, kedvesek — s mind ember.“ Ez a szó, hogy ember, mindvégig megőrizte József Attila számára tiszta, méltóságos és egyszersmint szinte játékos csengését. És ép ebben látom bátor realizmusa és tudatossága mellett költészetének erkölcsi jelentőségét. Előbb idézett ifjúkori levelében még azt írta: „Én most már nem is költőnek tartom magamat, hanem tanítónak.“ József Attila hű maradt ez ifjúkori elképzeléséhez. Az ő művészete valóban tanító művészet, amely a valóság illúzió nélküli szemléletére, az eszmékért, a szellem és a munka szabadságáért való merész kiállásra, mindenfajta szolgaság büszke elvetésére, a dolgozó néppel való azonosodásra és az emberiség jövőjében való hitre nevel. Örülünk annak, hogy a magyar nemzedékek hosszú sorai egy ily nagy költő segítségével tanulnak majd meg harcosak lenni úgy, hogy még a küzdelem hevében se feledkezzenek meg az emberséges eszmékről, amelyek meghonosításáért küzdenek.

SZÍMA MATAVULY:

Esős éjszakán*

A katolikus esztendő utolsó napján egész nap esett az eső, még akkor is, amikor a keskeny és kihalt városi utcákon pislákolni kezdtek a meggyújtott lámpák. A magas ódon házak csatornáiból zuhatagok ömlöttek az út kövezetére. Mindenfelé víz csörgedezett, zuhogott, szakadt.

A „Három csillaghoz“ címzett kocsmában a hosszú asztal belső végén Szelákovics Mísó kocsmáros és leánya, Ivana vacsorázott. Rajtuk kívül senki sem volt a kocsmában. Mögöttük, a konyhaajtón keresztül a tűzhely lángja lobogott fel még időről-időre s a faira felrajzolódott egy kócos, női fej, amely szintén evett. Ez Jelena volt, csúfnevén Jejina, (huhogó bagoly) Mísó testvére és szakácsnéja. Udvarosuk nem volt.

Amikor megvacsoráztak, Ivana az asztal letakarításához fogott, Mísó a széken nagyokat nyujtózott és ásítózott, Jejina pedig kijött a konyhaajtóba és megkérdezte:

— Letakarjam a paraszat?

— Takard! — mondta a testvére ásítózva. — Ha Pipót nem várnám, menten zárnék! Hát ez, mondom, alvásra való éjszaka! Isteni ajándék! Tyűh, milyen jól alszunk!

S mintha csak bevezetőt csinálna az édes álomba, amely majd az egész hosszú esős éjszakán tart, a kocsmáros össze is teszi a karját a mellén, a fejét pedig oldalt fordítja. Ivana kimegy az ajtóba, hogy a zuhogó esőben szétnézzen a kihalt utcán. Jejina visszahúzódik a konyhába és mindjárt szidni kezdi a „latinokat“.

Nála nem csak az olaszok a latinok, hanem a katolikus vallású szerbek is.

Így mind a hárman kimutatták, ami a szívükön fekszik.

A gazdag, elkényeztetett kocsmáros egyedül a pihenésre és gondtalanságra vágyott. Erős, egészséges ötvenéves ember volt. Sima, piros arca, még mindig fekete vékony bajsza a borbélytáblák figurájára emlékeztetett s az egyszerűbb fehérszemélyek számára még most is a férfiszépség eszményképét jelentette. Amióta pedig özvegyen maradt, egyszerűen rá akarják varrni magukat. A kocsmát megszokásból és becsvágyból, nem pedig pénzszerzés okából tartotta nyitva éjfélig. Jó bora esténként, vonzotta az iparosokat, altiszteket, kishivatalnokokat és tengerészeket. Itt „briskuláztak“ és zajongtak éjfélig, de amikor az óra éjfélre mutatott, Mísó az első óraütésre elkiáltotta magát: „All right (ol rájt), gyerünk gyerekek! Mindennek és mindenkinek jóéjszakát!“ S ez ellen már nem volt ellenvetés. Napközben hárman is alig győzik a mun-

* Száz év előtt 1852-ben született Szima Matavuly, a nagy szerb realista regényíró.

kát, a falusiak rohamát, akik a városba jönnek a bíróságra vagy a piacra. Jejina főzött, ő felszolgált, Ivana pedig a pénzt szedte

Nagy gondtól szabadult meg Mísó most nemrég, amikor Fábri Tóni megnősült. Ez valami favágó volt, gyilkos és hencegő, amilyenekben bővelkedik a Tenger mellék. Tóni bolondult Ivana után, az is őtána. Mísó csak nagynehezen akadályozta meg, hogy erőnek erejével el ne vigye. Azt beszélték, hogy Mísó valamilyen hivatalnokhoz akarja adni a leányát s hogy azután maga is megnősül.

Ivana tizennyolcéves karcsú leány volt, fehérarcú, ívelt szemöldökű és feketeszemű. Jócskán hasonlított az apjára, de éppen ellenkező természetű. Az önző csendes ember, megállapodott, mindenben rendezett, ő pedig a nyugodtság máza alatt szeszélyes, akit vonz a nem mindennapi. A küszöbről nézve a borzalmas éjszakát, a kerethez méltó eseményre gondolt.

Jejina anyó öccsénél tíz évvel öregebb, gyermektelen özvegy, apró csupa bütyök, pravoszlávós vakhitével tűnt ki, amely nem annyira a templombajlásban, mint a katolikusok elleni olthatatlan gyűlöletben nyilvánult meg. Ez ennek a csak pörlekedni tudó korlátolt de egyben óvatos anyókanak valóságos betegsége volt. Fábri Tónit is inkább a valása mint kicsapongó életmódja miatt gyűlölte. Ivanát, valóban, inkább megfojtaná, minthogy beleegyezzen abba, hogy „latinhoz“ menjen férjhez. Amíg a leány az ajtóban állt és ki tudja miről álmodozott, addig a nagynéni mosogatott és pörölt:

— Vízözönt szakasszon rájuk az Isten! Adja az Isten, hogy vízbe vesszen a kis Karácsonyuk is, meg a Három Királyuk is, meg a szent atyjuk, a pápa és minden szentjük! Óh, te utolsó vallás, csak megérhetném, hogy az oroszok megsemmisítsenek! Meglesz, ha az Isten is úgy akarja... Szent, szent, szent a Mindenható Úristen! Úsd a pogányát!...

A kerek falióra megcsikordul és kezdi verni a nyolcat. Ivana visszamegy az apjához s azt mondja:

— Itt van Pípo bátya!

Ezzel már hozza is a kártyát, a táblát és a krétát, és megy, hogy negyedliter bort töltsön.

Pípo halász ott lakott lent a parton, körülbelül egy kilométerre, de ha dörgött, ha villámlott, nem maradt el, hogy vacsora után el ne játsszon a bátyjával három játszma briskulát.

Belép és leveti viaszkosvászon köpenyét. Fején sisakhoz hasonló bőr halászsapka volt. Termetre kicsiny. Éles, sárga arca, megkurtított ősz bajuszával, apró, barna szemével mintha örökké mosolyogna. A két édestestvér között semmi hasonlatosság sem volt, Pípo és Jejina között pedig csak a görbe orrban és a kigyúrött szájuk szélében mutatkozott.

Ahogy köszönt és leült, Pípo hozzátette:

— Sírva búcsúzik az ó-évük! — S ezzel már kezdte is a kártyát keverni.

— Annyi baj legyen! — válaszol Mísó. — Nem adnám ezt az esőt tíz viharért! Mihelyt befejezzük, lefekszem! Tyűh, be jót alszunk!

Jejina kiszól a konyhából:

— Ugy-e — mondja —, sírva távozik az évük? Csak hadd távozzon! Sírjon nekik mindegyik, mindörökre!!

Ivana leül a nagybátyjával szemben és rákönyököl az asztalra.

Lejátszottak két játszmat szó nélkül, kurta pipáikból pöfékelve. Amikor a harmadikba kezdtek, belép Fábri Tóni, leül kissé távolabb és félliter bort kér. Ivana zavarában ránéz apjára és nagybátyjára, majd el-

indul , hogy kiszolgálja. Jejina kidugja a fejét, félre fordítja és „hű, hű“-t mond. Pipó suttogva megkérdi bátyját:

— Mi az, hát ez jár ide?

Mísónak felemelkedik felső ajka és kivillanak a farkas szemfogak, minek folytán egész kinézése megváltozik. Úgy válaszol a foga között:

— Eddig nem járt! Az ördög tudja!

A fiatal, erős, rendkívül széles vállú, szőke Tóni kedves arcú volt.

Remegő hangon megkérdezi a leánytól:

— Hát, hogy vagy Ivana?

— Jól, köszönöm, — feleli a leány és visszamegy a söntéshez, felkönyököl s rászzegezi a tekintetét.

Mísó ledobja a kártyát és megindul az ajtó felé, mondván:

— Ideje, hogy aludni menjünk! All right!

Pipó Fábrihoz fordul és azt mondja:

— Sírva távozik az ó-év öcskös!

Tóni megreppen. Izgatott arcán látszik, hogy ezekben a szavakban valamilyen sértő célzást keres. És keresztbefonva hatalmas karjait, csipősen kérdi:

— Mit akarsz ezzel mondani, Pipó bátya?

— Hát igen, sír az ég — így szokták mondani —, mondja nyugodtan a halász.

— És aztán mit siratna a mi ó-évünk, mi? — kérdi Tóni s dacosan felveti a fejét. — És fog-e a tietek nevetni, természetesen a mienken? És itt Szelákovicséknál örökké bántani akarják a mi hitünket?... Melyik a régebbi itt, a mi vidékünkön, kérdem én!...

— Milyen beszéd ez? — kiáltja Mísó, feléje fordulva, kezét háta mögött tartva.

Pipó vállat von és pislog.

Jejina bekiált a konyhából:

— Bolond ember beszéde! Szent, szent, szent vagy Uram! Vágj bele!

Tóni felkel, pénzt dob az asztalra a kocsmárosnak és odakiáltja:

— All right! All right! Rácok!

Jejina rárohan, mint valami veszett. Valahonnan még furkós is kerül a keze ügyébe. És kiabál:

— Nesze neked rájt!

S a bottal az asztalra vág.

Tóni a köpenyével eloltja a lámpát és leüti. Sikítás hallatszik és az öregasszony nyögése, majd lépések zaja és csobogás az utcáról...

Mindez egy pillanatilag tartott.

Mire aztán Mísó gyertyát gyújtott, Ivana sem volt seholl!... Mind a ketten elsiettek az esős éjszakába.

Fordította: Ch. Forge

SINKÓ ERVIN:

Krlezsa Miroszláv igazsága

Rövidesen megjelenik magyar nyelven Krlezsa Miroszláv „Magyar Királyi Honvédnovellák” című kötete. Ebből az alkalomból közöljük Sinkó Ervin bevezető tanulmányát a kötetben.

Hát az igazság nem egy, csakis egy? S ha egy, mit jelent hát akkor a szó Krlezsa Miroszláv igazságáról?

Azt jelenti, hogy az igazság nem holmi örökéző lámpa, melyet ismeretlen kéz tűzött ki valami szédületes sziklafokra az idők kezdetén, hogy azóta várjon ott vakmerő hegymászókra, kik évezredek óta szegik nyakukat sorra a hasztalan igyekvésben, hogy kezükbe kaparintván lehozzák a magasból a földi tájak földi emberei értelmének végleges megvilágítására.

Azt jelenti, hogy az igazság nem valami túlvilági dűcből kiröppenő galamb, mely minden száz évben egyszer egy-egy kiválasztott szentnek vagy bölcsnek kegyesen és mennyei egyszerűséggel ereszkedik a vállára vagy éppen sültén a szájába.

Úgy értendő-e ez, hogy azért beszélek Krlezsa Miroszláv igazságáról, mert tagadom, hogy van igazság? Nem, ép ellenkezőleg. Hiszek az igazságban. Abban, amely sose volt és sose lesz végleges, mely sose volt, sose lehetett és sose lehet a befejező pont. Illetőleg, hogy pontosan fejezzem ki magamat: az igazság mindig olyan mint a pont a mondat végén, mely után azonban újabb mondat következik. Pont az igazság, mely ugyanakkor, mikor befejez, egyben az újnak a kezdetét készíti elő. S csak azért lehet és kell beszélni az élő igazságról, mert az élőknek a fogalmában benne foglaltatik az elkerülhetetlen elmúlás: a virulás, a nemzés és a halál.

Az igazságnak — az egymást tagadó s az egymáson túlnövő igazságoknak — ez az örök létesülése, természetesen, nem valami anyagtalan plátonikus szférában bonyolódik le, hanem, az anyagi világ törvényei szerint, annak a különleges lénynek a fejében, melyet hol tollatlan kétlábú, hol szerszámkészítő állatnak, hol specifikusan társas lénynek, hol meg isten elbukott gyermekének definiáltak, anélkül, hogy a számtalan meghatározás között csak egy is akadna, mely valóban legalább megközelítően is átfogná vagy részben is kimerítené az embernek s az emberi viszonylatoknak csodálatos és borzalmas, nemes és aljas, elragadóan nagyszerű és ugyanakkor lesújtóan nyomorult egész valóságát.

Ez a definiálhatatlanul ellentmondásos, szüntelenül nyughatatlanul mozgó és mozgató ember mágikus mitológikus gyermekségétől kezdve igyekszik tájékozódni, igyekszik, hogy felfogja és értelmezze a maga helyét és útját a csillagok alatt és a többi élőlények között. Valahányszor így tűnik neki, hogy az erre irányuló erőfeszítése sikerrel járt, megszületik az, amit igazságnak fogad el. S igazságnak hiszi joggal mind-

addig, míg az ellentmondással teli emberi valóság újabb és sohasem szünet-
változásaival és új ellentéteinek összeütközése által nem válik szüksé-
gessé új tájékozódás, az ember helyének és lehetőségeinek más, új, a
régivel szembe forduló felfogása és értelmezése. Élő igazság holt igaz-
sággá válik az új élő igazsághoz való viszonylatában, de ami egyszer igaz-
ság volt, az megmarad egykori **emberi** igazságnak. Mint a mítoszok,
noha már nem élnek, emberi tartalmukkal tovább élnek, az emberi, ami
emberi volt bennük, tovább és legyőzve is győzhetetlenül, elvehetet-
lenül diadalmasan. Mert mindig ugyanaz az emberi erőfeszítés: megér-
teni az érthetlent, úrrá lenni az ellentéteken s magán az életen. Ez az,
ami közös jellegzetessége a legkülönbözőbb korszakok legkülönbözőbb
igazságainak, a kőkorszakénak éppúgy, mint az atomi korszakának.

Korszakok szerint változó és egyazon korszakon belül egymással
végregezen életre halálra szembenálló igazságoknak közös jellegzetessége,
hogy **akarnak** valamit. Mindig és kivétel nélkül mind emberekre akar
hatni, emberekben és embereken keresztül cselekvő, konzerváló, építő
vagy romboló erővé válik. Semmiben sem értenek egyet, de ebben
mind egyek. Mind, mert ha egy-egy igazság úgy lép fel, mintha minden
aktivitást megvetne, mintha tisztára és öncélúan csak kontemplatív
volna, mintha a bibliai Úr szellemeként önelégülten csak lebegne s csak
lebegni akarna a vizek felett — ez a buddhiztikus — újplátonikus pasz-
szivitás a valósággal szemben való cselekvő állásfoglalásnak a csel-
fogása. Ez a megvetése az aktivitásnak bizonyos korokban — mint például
az őskereszténység idején — a forradalmian aktív állásfoglalásnak a le-
hetséges közvetlen cselekvésnél hathatósabb cselekvési módja.

Krlezsa Miroszláv azonban ezen a helyen költői minőségében fog-
lalkoztat bennünket s tudvalévően a szokványos esztétika tanítása szer-
int — melyet magyarul jellegzetesen „széptannak“ neveznek — a költ-
észetnek s általában a művészetnek nem az igazság, hanem a szépség a
dominancia. Bármit is beszélnek, írnak és tanítanak az esztétika bölcsei,
egy bizonyos: soha senki alkotó művésznak eszébe nem jutott, nem is
juthatott a munkamegosztásnak ez a fajta bölcsessége, a bölcsesség- mely
szerint ki-ki maga mesterségét folytatván, van aki az igazságot s van aki
a szépséget gyártja és hogy ez valami elválasztó határvonal volna kétféle
szellemi produktivitás között. Annakidején Hellaszban a filozófiai elmé-
letet, mely tagadja, hogy van mozgás egy igen böles férfiú úgy dön-
tötte meg, hogy mindennemű filozófiai ellenérvnél hathatósabb bizonyíté-
tként az elmélet képviselőjének orra előtt szó nélkül fel-alá kezdett
sétálni. Az igazságnak és a szépségnek kettéválasztása ellen hasonlókép
minden teóriánál meggyőzőbb, elutasíthatatlan erejű tényként áll itt
Krlezsa Miroszláv költői műve. Ebben a műben egyetlen és megbontha-
tlan egységben, egymást táplálva, egymást fokozva él az igazság akti-
vista akarata és a látás, illetve ábrázolás művészi öröme.

Hála kivételes művészi alkotóerejével párosuló, ugyancsak kivéte-
les forradalmi tudatosságának és tudatos forradalmiságának, Krlezsánál
ez a megbonthatatlan egység szembeszökően világos. Ami nála a szo-
kottnál nagyobb plaszticitással jut kifejezésre, az azonban minden szá-
mottevő művészi alkotásnak legbensőbb több-kevesebb világossággal ér-
vényesülő sajátága. Nemcsak a nagy vallásos és nemcsak a kifejezetten
lázadó forradalmi szellemből született műalkotásokat, hanem minden
számottevő művészi alkotást azzal lehetne jellemezni, hogy mint alap-
hangot, mint háttér, mint mindenütt megjelenő vagy meghúzódó alá-
festést magával hoz, sugároz sejtet egy **saját** igazságot, egy szintetikus
egyéni víziót, egy **egyénien** átélt világállapottal szemben való **egyéni** ál-

lásfoglalást. A megmondás, az ábrázolás, a kifejezés szenvedélye, ez a sajátosságosan művészi szenvedély nem más mint az akarat, a szükséglet és a képesség, hogy a megalkotott mű erejével az egyéni a maga teljes intenzitásában átváltozzék objektív érvényűvé, érzékelhető tárgyi valósággá, a benső külsővé. A művész ily módon kényszeríteni akar, fogásába akarja ejteni az olvasó, szemlélő, a hallgató érzékeit, le akar igazni, azt akarja, hogy mások szeme az ő szemével, az ő szeme szerint lásson, ámuljon, borzadjon, gyönyörködjék és ítéljen. Minden művészi alkotás mögött a művész legszemélyesebb harcos akarata, nem volna túlzás azt mondani, hogy hódító vágya húzódik meg: lebirni a valóságot, felfedezni és felfedeztetni az ábrázolás eszközeivel.

Felfedezni és felfedeztetni a valóságot? Igen, azt, amit minden nap, minden órában, minden percben, százszor és ezerszer és állandóan látunk, amiről állandóan hallunk, beszélünk — és ép ezért ahelyett, hogy **láthatnánk** — látni csak egyénien, csak a saját szemmel lehet — megszokottan, konvencionálisan csupán **tudomásul vesszünk**.

Krlezsa Miroszláv ábrázolási módszerének egyik legjellegzetesebb sajátága a valóságnak a **lemeztelenítése**, kivetkőztetése a konvencióból, megmutatása annak, hogy a fogalmak mint előítéletek állhatnak és állnak az ember és a valóság közé, mint előítéletek, melyek ahelyett, hogy érzékeltetnék objektumukat, eltakarják azt és magában az emberben el-tompítják, megölik az eleven érzékelés lehetőségét. Alljon itt találokra egy példa. A kifejezés: „elvágni a vasútvonalat“ — egyike azoknak a stratégiai kifejezéseknek, amelyek gondolat nélkül, minden konkrét vízió híján nap-nap után olvasnak különböző hadijelentésekben s ismételtetnek beszéd közben. Krlezsa előszeretettel áll meg és állítja meg az olvasót ép az ilyen fogalmaknál.

„Hogy az oroszok északon elvágták a vonalat, az azt jelentette, hogy az összes transzportok azon a vonalon délfelé kezdtek vonulni és így, természetesen bekövetkezett a karamból (hetvenkét halott és iksz számú sebesült valamint az, hogy az összes vonatok prófund nélkül maradtak s a sebesültek már ötödik napja üvöltenek, mert nincs víz és élelemnek — (ó ne nevessetek, való igaz!) — gilisztaírtó promincliket kapnak és valamennyi pályaudvar a vonalon fejvesztett és gróf Axelrodnak ezért a komplet létszámot még ötszáz pácienssel kellett megtétnie. Az a nap volt éppen az egész nyáron a legmelegebb s a napkorong a maga tüzes tömegével formálisan szétlapította a földet olyasféléképen, mintha valaki a fehér fából való barakkokra izzó malomkövet hajított volna, amitől minden átforrósodott, a deszkák elgörbültek és megrepedeztek a szárazságtól s a méz a falakon ráncosodott mint az öregember bőre, a zöld folyondárkerítés és a tulipánok dekoratív rondói, minden hervadt, aszott, porladt és tiprott volt“.

Nem kevésbé jellegzetes sajátága Krlezsa módszerének, melynek lényege az emberi valóság és a valóság emberi ábrázolása, hogy soha nála természeti tüneménynek, tájnak a leírása nem szolgál az emberről való megfeledkezésre, hanem ép ellenkezőleg a táj és a természet mindig a konkrét emberhez való vonatkozásában kapja meg a maga jelentőségét. Mindig, még ha csillagokról ír is, az emberből nézi őket s az emberiből, ami kizárólagosan előtérben van nála. Ha Tolsztoj hőse a felhőket nézi vagy a magas eget, extatikus pillanatban fölébe emelkedik az emberinek. Ha Krlezsa szól az égről vagy a csillagokról, ez neki alka-

lom, ez is alkalom, hogy a hétköznap — az emberi ideg és hús fájdalma, a szenvedés, a földi pokol még élesebb reliefet kapjon ábrázolásában. Azt az extázist, mely elfeledteti a kreaturális emberit, Krlezsa realizmusa, Krlezsa valóságához való hűsége valóságos szenvedéllyel utasítja el. Nagyon szép példa erre ugyancsak „Az ötödik bé barakk“ című novellából egy augusztusi éjszakáról szóló passzus.

„És így száll le az augusztusi éjszaka.

Kigyúltak a nagy csillagok, öklömnyiek és fényesek, a hatalmas kék boltozat pedig mint egy kristálytál borult az egész völgykatlanra Axelrode máltai kórházával s ezer meg ezer tonna izzó légtömeg terült rá az ötödik bé-re és sehol, még csak egy pillanatra se, szellő se rezdült. A legyek most elaludtak, nem zümmögnek már a barakkban, amott pedig, ennek az emberhússal megrakott perverz hajónak közepén, zöld lámpás ég és minden félhomályban úszik. Homály, homály, félhomály és fájdalom, kimondhatatlan fájdalom, mely nappal megbújt, de most minden pórus azt lélegzi és minden szívverés azt dobogja. Most érződik a legapróbb elfűrészelt csontnak minden kis szilánkjá, most ránganak a tépett idegek és hangok törnek fel az ember belsejéből mint vulkánból a láva. Összeszorítja fogát az ember, vacog verejtékezve és ajkát, melyre hab ül ki, és nyelvét harapja, majd egyszerre az egész alsó állkapcsa kinyúlik, arca állati grimaszba torzul s feltör a hang bensője mélyéből mint kútnak a gödréből. . .

A művész azért alkotó, mert intenzív élményünk anyagává tudja tenni az anyagot a saját élménye intenzitásának és ábrázolásának szuggesztív erejével. Az a „szépirodalmi krónika“ — Krlezsa maga nevezi így egy helyütt — mely „Hrvatski Bog Mars“ címen jelent meg s melynek nagyobb részét „Magyar Királyi Honvédnovellák“ címmel kap meg végre a magyar olvasó is — ez a könyv a világirodalom legmegrázóbb dokumentumai közül való. Ez a „szépirodalmi krónika“ művészi és forradalmi erejében egyedülállóan magaslik az egész első világháborúról szóló igen nagyszámú novellák, regények és leírások irodalma fölé. S ez a valóban páratlan könyv voltaképpen irónikus szerénységgel körülbelül eképen szól az olvasóhoz: te, aki e könyvnek írójával együtt élsz az osztrák-magyar monarchiának nevezett állami szervezeten belül s különösképpen a Szent István koronája által jelképezett történelmi alakulatban, teneked én, Krlezsa Miroszláv, horvát nemzetiségű ifjú ember, ime, megmutatom a maga **egész** igaz valóságában azt, ami már régóta, de különösképpen 1914. nyara óta a nap minden órájában ott van az orrod előtt, azt amiben benne vagy, azt, amit teszel, azt, amit tűrsz, amiről olvasod az újságjaidban, amiről el-elbeszélgetsz, amit nap-nap után belélegzel, amiről esetleg, magad is alkalomadtán szépeket szavalsz, megmutatom neked egyszóval azt, amihez hozzászoktál, amit úgy nevezel, hogy háború van — egyszóval a te világodat, amelyben ébredsz, jársz, alszol, szeretkezel s amelyben magad is esetleg Ő Felsője Ferenc József császár és apostoli király uniformisát viseled arany vagy kaucsuk csillogokkal vagy csillagok nélkül.

Szerényen, ez minden. Ez a huszonötéves horvát fiatalember nem invitálja tehát az olvasót exotikus utazásokra, nemes és mint mondani

szokták, szívet és általában kedélyt nemesítő elmélkedésekre, hanem egész egyszerűen: megfogta az olvasó kezét illetőleg az olvasót fülön fogta és körülvezette és keresztül-kasul bemutatta neki a kaszárnya udvarát, a kaszárnya irodáit, raktárait, pincéit és embereit, tisztákat és közlegényeket, fiatal regrutákat, öreg népfelkelőket, tényleges és tartalékos tisztákat, hogy festenek kívül és belül. És bemutatta a tájakat, melyek az életet tették ki, a frontot, a katonai gyakorlóteret és a katonai kórházakat a fronton és a front megett. Semmi többet. Ép azt mutatta meg ez a huszonötéves fiatalember, ami ezidőben mindenkinek legesleghétköznapibb ismerősnek tűnt. Mert ez a huszonötéves fiatalember abból indult ki, hogy ép neki kell megmutatnia, hogy milyen valójában a hétköznapi valóság. Nem kímélte, ő legkevésbé se kímélte kortársai kényelmét és idegeit. Nem kímélte illúzióikat sem. Neki magának se voltak azonban még az irányban sem illúziói, hogy mit ér el majd ezzel a szenvedélyes kíméletlenséggel. Nem azért fújt tele tüdővel kürtjébe, mintha azzal áltatta volna magát, hogy az ő kürtjének szavára majd a sötétség falai leomlanak s felvirrad a viláosság diadalünnepe. Amiben hisz, aminek a megszállottja s ami ezt az „objekív“ könyvet, ezt a „szépirodalmi krónikát“ egyetlen személyes szenvedélyes hitvallás lázától teszi izzóvá, az először a hit, hogy ő, Krlezsa Miroszláv jól, igen jól, igen alaposan átélte, megismerte, tudja, hogy milyen a valóság valódi arculata és legbensőbb benseje, ő beelát a veséjébe s másodszer a hit, hogy ennél fogva Krlezsa Miroszlávnak mint embernek, tehát világpolgárnak s mint népe fiának mivelhogy író, aki ebben a korban él, tanúságot kell tennie a valóság valódi arculata mellett, meg kell mutatnia, láthatóvá kell tennie a kegyetlen kegyetlen meztelenségében. Nála, művében az ibseni felfogás — „költöni annyi, mint ítélőszéket tartani önmagunk felett“ — lényegesen új fogalmazásban válik költői művé: forradalmi fogalmazásban.

A „Hrvatski Bog Mars“ ifjú költőjét egy világot átfogó kataklizma avatta költővé, egy világ kataklizmája vált az ő legszemélyesebb „privát“ ügyévé s ép ezért kevés olyan költőt tudok, akiknél a „privát“ élmény, a magánügy annyira kívül marad a költői művön, mint Krlezsánál és kevés költőt tudok, akinek minden sora ugyanakkor oly mértékben telített legbensőségesebb szubjektivitással, mint az ő művében. Számára költeni annyi, mint egész személyisége latbavetésével háborút viselni. Háborút mindazok ellen a hatalmak ellen, melyek az élet s az emberélet csodálatos egyszeri tüneményét a bestialitásnak, a nyomornak, a gonosz lealjasodásnak mélységeibe taszítják, magát az émbert az embernek átkává és gyalázatává változtatják.

Krlezsa könyvének mottója lehetne a nagy magyar költőnek, Vörösmartynak a látnokian megrázó szava: „Az ember fáj a földnek.“ Mottója lehetne, de nem mint a kétségbeesett örület sikolya, hanem a vád hangsúlyával.

Erre valaki közbevetethné: nem túl kevés-e egy ilyen tanúságtétel? Az ilyen megállapítás nem marad-e, még ha a vád hangsúlyával hangzik is el, csak kétségbeesett, csak meddő sikoly?

Igen, az maradna, ha nem párosulna ép azzal a soha meg nem alkuvó krlezsai művészi szenvedéllyel, melynek legfőbb objektuma az igazság s ennél fogva válik ez a mű szakadatlan hadviseléssé az ellen a civilizált világot behálózó összeesküvés ellen, melynek célja elhallgat-

tatni, elhallgatni, elfeledni, elkendőzni, meghamisítani, — mitologizálni, romantizálni, idillizálni „irodalmasítani“ a poklot, ennek a civilizációnak a valódi valóságát.

Az irodalom! Hogy egy geniális satirikus egész életét az ellen az „irodalom“ elleni harcnak szentelte, mely irodalom nem más mint az írott szó, az írás mesterségének elipariosodása, hogy akadt egy Karl Kraus, aki harcát a szó méltóságáért azonosnak vallotta az emberi méltóságért folytatott reménytelen küzdelemmel s hogy a XX. századnak ez a Don Quijote-ja, a XX. századnak ez a legnagyobb don-quijoteian szenvedélyes moralistája „Fáklya“-jával ép a rothadó, a felbomló osztrák-magyar monarchia életének legszörnyűbb utolsó felvonásában, a világháború alatt érte el a maga legnagyobb emberi s írói nagyságát — ebben nemcsak ennek a mindmáig még kellőképpen nem méltatott purifikátornak az írói nagysága, hanem még valami jut kifejezésre: a téma negativitásának nagysága, az osztrák-magyar monarchia „szellemének“ a satirikust meghihető milyensége is. Az író és témája egymásnak voltak rendelve oly mértékben, hogy még csak kitalálni se lehetne Karl Kraust, hogy ha az osztrák-magyar monarchia nem lett volna az, ami volt. Karl Kraus elválaszthatatlan a témájától.

Krlezsánál azonban nem a moralista, hanem a forradalmár az, aki az osztrák-magyar monarchiának és háborújának a krónikáját írja. Ez pedig azt jelenti, hogy Krlezsa egyben satirikus is, mert a forradalmár mindig egy az érvényben lévőnél magasabbrendű, emberibb morál névében forradalmár. De a pesszimizmus, mely minden satirának, tehát Krlezsa satirájának is lelke, akkor is, mikor ez a pesszimizmus legsötétebb, sőt, ép mikor a legsötétebb, akkor hívja, követeli leghevesebben és leghívóbban a világosságot. A Caesareában lemészárolt zsidók százezreinek véréből született pathmoszi Jelenések-ben egymást kergetik az összeomlás, a pusztulás és a földi poklot még vadabb pokollal megtorló vad romlás, az iszonyat látomásai. S ép ez az Apokalypsis, a minden láthatárok teljes elsötétülésének ez a hírnöke egy új föld és új ég követelésével, várakozásával és hitével teljes. Ha a mai napot kevésbé gyűlöletesnek, kevésbé kétségbeejtően reménytelennek látná és láttatná akkor csak Jeremiásként sirhatna, de nem követelhetné s látnokian nem sejtethné azt a véget, mely egyben egy új kezdetnek az elkerülhetetlen első állomása.

A nagy forradalmi akarat, a nagy építés akarata mindig a végítélet sürgető követeléseként, az új hit mindig a meglévő teljes tagadásának alakjában jelenik meg.

„Ez a „mi Rucnerünk“ elolvasott életében néhány könyvet arról, hogy nincs isten és hogy a demokrácia feltétlenül és biztosan meg fogja váltani a világot, és minden összegabalyodott az agyában; sokat törte fejét azon, hogyan is van az azzal az istennel meg a demokráciával? Rucner idegei már régóta meglehetősen zilált állapotban voltak s a veséi elhasználódtak s olyanok voltak mint a kilyukasodott szita. Ő maga az idegeinek ezt az állapotát „az idegek dezorganizáltságának“ keresztelte el, a vesékről pedig mindig úgy beszélt, mint valamiről, aminek megvan a maga külön bomlasztó hatása és hogy „ez — igen — ez az!“ Ezzel, hogy tudnillik, „ez az“, Rucner megoldani vélte éppen azt, ami az életben a legrejtettebb és legtitokzatosabb. Érezte ő, hogy a fogai rohadnak és kihullanak és hogy a mirigyei (valami zsiros, mérges mirigyek mélyen öbenne) nem működnek úgy, ahogy kellene. Benne minden egyre inkább romlott. A szíve gyámoltalanul vibrált az események tömkelegében

és ő érezte ezt az ő rothadt szívét vibrálni, és érezte, hogy a körmei maguktól nőnek mint a halottéi; gondolkozván ilyenmódon arról, hogy „ez — igen — ez az“¹⁾, szomorúan és szerencsétlenül élt, mielőtt beosztották a zászlóaljhoz és beelődtek kétszer. Ő, még civilben, legjobban szeretett sétálni a bűdös csatorna töltésén a város végében, ahová odahömpölygött az egész város szennye és bűze és ahol a patkányok úgyszólván akkorák mint a házinyulak. Rucner abban az időben konstruált magának egy végleges és nagyon szomorú világnézetet. Az emberek egymást öldösik és kínlódnak, kalóriákat nyelnek és utaznak, könyveket írnak arról, hogy „nincs isten és hogy a világot a demokrácia fogja megváltani“, mindezt pedig csak azért, hogy minden szenvedés és gondolat végső konzekvenciájának egy ilyen fekete és sáros csatorna folyjon itt. Ez a pesszimizmus Rucnerben frontharcosi tapasztalatai után még csak megerősödött, sőt kezdett még a demokráciában is kételkedni és még gondolni se akart többé rá. Egyremegy! Demokrácia, nem-demokrácia, egyre- megy! Végezetül mégis minden a sáros csatornában fog végződni!¹⁾

Az ilyen sorok olvasása közben az embernek eszébe kell, hogy jusson az a fichte-i történetfilozófiai gondolat, mely szerint előbb be kell következnie a bűnök teljességének — „die vollendete Sündhaftigkeit“ —, hogy elkezdődhessék a gyökeresen új, a „megkezdődő megigazulás“ korszaka. A lenini formula, mely szerint forradalmi szituáció akkor következik be hogy ha az elnyomott osztályok már nem akarnak, az uralkodó osztályok pedig már nem bírnak tovább úgy élni, mint addig éltek — ez a lenini formula voltaképpen társadalmi konkretizálása annak, amit Fichte a teológia nyelvén fogalmazott meg. Mind Fichte, mind pedig Lenin az elviselhetetlenről beszél, a valóságról, mely eléri az elviselhetetlennek azt a fokát, melyen túl további fokozás nem lehetséges. Krleza „nihilizmusa“ ennek az immár tovább nem fokozható elviselhetlenségnek a hitvallása.

Természetes, hogy mit érez valaki emberien és morálisan elviselhetőnek vagy elviselhetetlennek, az nemcsak az objektív valóságtól, hanem a szubjektum emberi és morális érzékenységtől és igényeitől is függ. Ahol „a mi Rucnerünk“ csak sáros csatorna bűzét érzi, csak undort, dühöt és kétségbeesést, mások, kevésbé érzékenyek, kevésbé igényesek nyugodtan mennek vasárnap délutáni sétára kifényesített cipőben, pirosposztagás képpel s többé-kevésbé lelki egyensúlyuk teljes birtokában. De az élet, egy emberibb élet követelésének és igénylésének leghevesebb és egyetlen lehetséges formája: az élet uralkodó rendjének, ennek a hamis premisszákon épült hamis lelki egyensúlynak a radikális „nihilista“ rucneri tagadása.

Rucner csatorna-filozófiája, ez a nihilista csatorna-filozófia ezerszer emberibb, ezerszer pozitívabb mint a pozitív, ékesszóló ügyvédek és politikusok, elégedett kufárok minden egészséges pozitív bölcsesége, mely szerint nem kell „túlozni“, nem kell exaltálnak lenni és hogy „végeredményben“ az ördög nem olyan fekete, söt. . . Sírni, kétségbeesni, az nem vall „férfias“ magatartásra, de a Krleza igazsága szerint vannak helyzetek, melyekben az egyetlen adekvát emberi magatartás a kétségbeesés. Vannak helyzetek, melyekben a lázadás egyetlen lehetséges megnyilvánulása s a lázadás előkészítésének egyetlen útja: érezni és éreztetni az elviselhetetlen elviselhetlenségét. Krleza igazsága szerint az ember

¹⁾ A bisztrici-lesznai ütközet.

mértéktelen meggyalázásává válik minden optimisztikus mérsékletesség ott, ahol az emberinek a megcsúfolása és megsemmisítése mindennapi gyakorlat. Felfedni a valóság valódi arculatát, amikor „megszentelt“ hagyományok és érdekek az alkalmazkodó gyávasággal és szellemi tunyasággal esküdtek össze a valóság elleplezésére, megmutatni, hogy a pizok az pizok, a gyilkosság az gyilkosság s hogy „a rend“ az egyetlen átkos és sötét fertelem — erre vállalkozott s ezt a feladatot végezte el művészetének tiszta szuggesztív eszközeivel az ifjú Krlezsa a „Hrvatski Bog Mars“ című „szépirodalmi krónikájával“.

Krlezsa realizmusa, realista módszere tehát forradalmi belátásának és forradalmi etikájának alapvető követelményéből szervesen következik.

Forradalmi belátása minden mondatának egyetlen félreérthetetlen irányt ad. S ez a mindenütt megnyilvánuló belátás nemcsak élesen megkülönbözteti, hanem egyenesen szembehelyezi könyvét azzal a huszas-években divatozó pacifista polgári irodalommal, mely a háború borzalmaikat esetelgette, de a háborúban magában nem egy embertelen „béke“ borzalmainak a legborzalmasabb, de logikus követelményét, hanem egy elszigetelt és az összefüggésektől elszigetelhető katasztrófát lát. Külön és igen érdekes tanulmány anyagát képezné bemutatni a „Hrvatski Bog Mars“ művészi és forradalmi magasabbrendűségét, nemcsak a Remark-féle pacifista irodalommal szemben, hanem még olyan jelentőséges irodalmi művekkel szemben is, mint amilyenek Barbusse vagy Romain Rolland humanista és antimilitarista szellemmel áthatott alkotásai is. Az ifjú Krlezsa is kifoghatatlan színekben és kiapadhatatlan a haragban, ha a háború elvetemültségeiről, szörnyűségeiről és — ez a Krlezsa minduntalan visszatérő szava — butaságáról beszél: ebbe az egész könyvben mást se tesz, mint erről beszél. De hogyan? Úgy, hogy a háború szörnyűsége felnyitja a szemeket nemcsak a háború érzelmi elítélésére, felnyitja a szemeket arra is, hogy helyesen, a maga egész meztelenségében válják láthatóvá az a béke is, mely a háborút megelőzte s melyből következetesen és szervesen nem nőhetett ki más, mint ez a háború. Mint „a mi Rucnerünk“, aki már civilben is „a büdös csatorna töltésén“ sétálgatott s akinek „pesszimizmusa frontharcosi tapasztalatai után még csak megerősödött, sőt kezdett még a demokráciában is kételkedni...“ Ahogy Krlezsa megírja a háborút, a háborúban az embert, az nem egy izolált katasztrófának, hanem egy egész világgállapotnak a szellemi felszámolásával egyenértékű.

„A bisztrica-lesznai csata egyik részletének ez a története boldogult Peszek Máté tizedes úr és a második zászlóalj második századának hat halott honvédje és pedig: Trdak Vid, Blazsek Franjo, Loborec Stef, Lovrek Stef, Pecak Imbro és Krizs Matije tiszteletére íródott, kik mind elestek a háromszáztizenháromas pont elleni hősiek rohamban, így ontván ki magyar királyi honvéd vérüket Szent István ezeréves királyságának dicső nevében, az ezernyolcszázhatvannyolcas magyar-horvát Kiegyezés értelmében.“

És ez után az inkantáció után rövid mondat, csak két banális szó, mely ép a banalitása által ezen a helyen felháborító ürességével, halottgyalázóan hazug kegyeletességével a fület hasítja:

„Nyugodjanak békében!“

Ilymódon mindennemű elméleti fejtegetés helyett, az előírással szokványos frazeológiának alkalmazásával — az által, hogy Krlezsa az, aki ezt a frazeológiát közlésre felhasználja — mindjárt a könyv legelső

mondatainál már ránytör a felfedezés, mely a mű egészével egyre meg-
rázóbban mélyül és terebélyesedik s végül minden felett dominál — a
felfedezés tudniillik, hogy nem lévén emberi vér, mely „magyar királyi
honvédi vér“ volna s hogy a „Szent István ezeréves királyságának dicső
neve“ hasonlóképen semmivel se inkább valóság, mint a „magyar hon-
védi vér“, a „háromszáztizenhármas pont elleni hősie roham“ valósá-
gos zaborjei parasztnak ez a valóságos véres pusztulása se jelent egyet-
bet mint azt, hogy a nemlétező, a fantomatikus úrrá vált a húsból és
vérből való emberen és a valóságosan emberin, mint az agyém az
agyon. „Az ezernyolcsházhatvannyolcas magyar-horvát Kiegyezés értel-
mében“ — teszi hozzá az író az epikus irónikus objektivitásával, hogy
a kép teljes legyen — annak a haláltáncnak a képe, melyben az élő
ember, a lelkes valóság frázisnak, formuláknak, aktáknak, az eleven és
emberi a lélektelen és süket mechanizmusnak — egy századok óta mű-
ködő mechanizmusnak válik letiprott, tehetetlenül vergődő és elvérző ál-
dozatává. Krlezsa megismerése, hogy a frázis nemcsak üresen puffogó
szó, hanem szörnyeteg és hozzá még emberevő szörnyeteg. S mert a frá-
zis emberevő szörnyeteg, szembe kell állítani vele a tartalmas, a reális
valóság szavának erejét. Szembe kell állítani a patetikus gesztussal az
embert a maga konkrét fiziológiai és reális társadalmi valóságában. A
„hősies rohammal“, melyben mint magyar királyi honvédek veszítik éle-
tüket, szembe kell állítani őket magukat mint Trdak Videt, Blazsek
Franjot, Loborec Stefet, Lovrek Stefet, Pecak Imbrót és Krizs Matiját,
mint zaborjei parasztnak akiknek semmi személyes részük sincs ab-
ban, hogy valahol egyszer idegen urak egy okmányt írtak alá, melyet
magyar-horvát Kiegyezésnek neveztek s akiknek semmi közük ahhoz,
hogy honvédeknek öltöztették őket, mint ahogy „a hősies roham“ se az
ő ügyük.

De ez a könyv nemcsak az első világháborúról és nemcsak arról a
békéről szól, amelyből ez a katasztrófa szervesen következett. Ennél is
többről szól.

„Nem hiába él a katolikus egyház a legjobb egyetértésben a
császári és királyi és a magyar királyi honvédi armádiával; s mint
az egyház papjai, a tisztek is csupán hivatásszerű kikiáltók. Min-
den tiszt és minden hivatalos egyházi szónok rendelkezik egy bizo-
nyos szótárral és bizonyos mennyiségű szóvirággal, melyet aztán a
kellő helyen alkalmaz egyetlen egy saját gondolat nélkül.“²

Ez a könyv az emberről szól, aki az emberinek karikatúrájává vá-
lik, amint megszűnik az emberi spontaneitása, amint csak egy bizonyos
szótár és bizonyos mennyiségű szóvirág hivatásszerű kikiáltójává degra-
dálja magát. Az egyházi és császári és királyi katonatiszti csillagos má-
gia nem kevésbé táplálkozik az ember atavisztikus antiszociális, sötét
ösztöneiből, állatiasságából és megnyomorított állatiasságával — táplál-
kozik belőlük és táplálja őket — mint az a modern mágiának a kapita-
lista mágiának nevezhető mechanizmus, mely a fantómokat eleven ural-
kodó hatalommá és a konkrét embert pusztá, elvont figurává, egy gi-
gantikus automata-szerkezet tehetetlen alkatrészévé bénítja. „Bizonyos
szótár és bizonyos mennyiségű szóvirág“ embere mennyire nemcsak ka-
rikatúrája az embernek és emberinek, hanem elkerülhetetlenül tevékeny
és ellenséges negációja is, azt minden vak és gyáva konformizmus és —
kominformizmus szemlélteti nap-nap után tragikus plaszticitással.

²) Magyar Királyi Honvédnovella.

Ilykép Krlezsának az osztrák-magyar monarchiáról és háborújáról szóló könyve a maga konkrét témáját túlmenően anticipálta a legkövetlenebb jelennek a mai forradalmi humanizmusnak legaktuálisabb problémáját és harcát az emberi emancipációért, az ember reintegrációjáért.

„Ő mesterségének csak a technikai részére gondol s számára nem létezik semmi más, csak ez a technikai része a dolognak. Az egész császári és királyi fegyelem teljesen amorális alapokon is épül, abszolút és nem ismer semmiféle emberi értékeket. De ez a technikai amorális nem hősiesség. Ez az amorális nem jelent győzelmet az értékek felett. Kannibáli nivót jelent, mely mélyen alatta áll minden és még a legprimitívebb politikai értékeknek is!”

Ezt a Magyar Királyi Honvédnovellák című műből idézem, melyet Krleza harmincnégy év előtt írt. De lehetne-e szabatosabban definiálni azt a lelki szerkezetet mely a moszkvai pereket és kivégzéseket s azoknak a pereknek és akasztófáknak hosszú sorát lehetségessé tette, lehetne-e azoknak az embereknek eltorzult, géppé vált lelki szerkezetét jobban jellemezni, akik a feltétlen engedelmesség, a gépszerű technicitás jegyében és nevében cserélték fel a forradalmár frigiai sapkáját a gépszerű hóhér méltóságteljes cilinderével? A novella egyébként témáját tekintve elképesztően, közönséges hétköznapi: azt írja le, hogy mint gyakorlatoznak a honvédek egy délelőtt az egyik zágrábi katonai gyakorlótéren „az 1868. Kiegyezés értelmében”. Ez a hétköznapi közönséges téma annak a realista módszernek eredményeképpen, melyet humanista realizmusnak lehetne nevezni s mely a Krlezsáé, a művész keze alatt egyre nő és nő és végül a pár óra, amit kalauzolása mellett a katonai gyakorlótéren töltünk, egy egész világnak a panorámáját tárja elébünk. Egy világot, amelyben emberek élnek és amely még se emberek világa. Illetve az író megmutatja, hogy hazug a látszat, mely szerint panacsok és honvédek, altisztek és tiszték harsány vezényszavak és némán engedelmes, gépezetté vált seregek a valóság; az író megmutatja, hogy emögött az esztelen, véres és vérengző álvalóság mögött milyen az igazi, a húsból-vérből való, a meztelenül emberi s milyen az ami százszor rosszabb és megátkozottabb, mint amilyen a meztelenül állati volna.

„A százados urat úgy nevelték, hogy amint egy táj belekerül a látókörbe, ő azt rögtön technikai szempontból becsüli fel. Holt-e vagy élő? Ha holt. szolgálhatna-e fedezékül? Ha élő, álló vagy térdelő alak-e és mekkora a távolság odáig? Ezerkétszáz vagy ezer-négyszáz lépés? És amint felbecsülte az ellenséges alak távolságát, abban a pillanatban azonnal lő és kalkulálja az eredményt... Rágadozó állatok és császári és magyar királyi katonák egyformán nézik a világot! Így szemlélte a tájat minden valószínűség szerint a krapinai ősember, mint ahogy azt jólnevelt katonák teszik. A krapinai ember félt mammuttól, sastól, medvétől, a császári és magyar királyi katona pedig fél „az ellenségtől”. Sétál a százados úr például a Cmrokon. Nézi a völgyeket, az erdők tömkelegét. szőlőket dombokat és villákat és nem lát tájat. Ő csak terepet lát s a szeme parcellák szélein vagy kerítések fedezékében, távoli szőlőkben keresi az osztrák császárság vagy a magyar korona veszélyes „ellenségét”. A hosszúéves drill alatt a császári rendszer elérte azt, hogy jólnevelt tisztjeibe az üldözési mánia egy fajtáját szuggerálja. Minden tiszt a terepen „az ellenségtől”, annak járőreitől és felderítőitől üldözöttnek és gépfegyvercsövek kiszolgáltatójának érzi magát.

Ezért is tapogatták végig szemükkel a tájat nem fedezhetnék-e fel elsőnek „az ellenséget“, hogy előbb támadják meg, mint az őket, mert „rajtaütés a legjobb parádé“, mint ahogy azt megírta ama nevezetes Clausewitz vagy valaki más. Ezekben a mániákus premiszákön alapszik az egész császári mesterség, s ez viszont odáig fejlődött, hogy ha a százados úr valamely alkalomból egy képkiállításra megy, megtörténik, hogy a kiállított tájképen is keresi „az ellenséget“ és méregeti az olajfestékek perspektívájában az imaginárius distanciákat“.

Társadalmi feltételek, melyek olyanok, hogy az emberiségnek sok ezer éve tartó termékeny kultúrális és civilizatorikus erőfeszítése ellenére, visszavetik az embert — ami az ember pszichológiai és erkölcsi magatartását illeti — a dresszírozott gorilla vagy a krapinai ősember szomszédságába; társadalmi feltételek, melyek között intézmények egész apparátusa működik sikeresen az ember emberi voltának deformálása, az eleven embernek automatává való redukálása érdekében — az ilyen társadalmi feltételek önmaguk ellen bizonyítanak, de nem az ember ellen, nem az áldozatuk ellen. Krlezsa látja és meglátja az embert az ál-hősiesség és az ál-intelligencia uralkodó képviselőivel szemben. Látja és meglátja az embert, de nem a tolsztoji idealizált nemes és szent szenvedő paraszt, hanem ép ellenkezőleg, annak az elementáris, nem erkölcsös és nem erkölcstelen, csak egyszerűen valódi valóságnak a képében, amint a Hrvatski Bog Mars kötetben a zagorjei paraszt, a nép jelenít meg. És itt megint nem rousseau-isztikus illúziókkal, nem a városi kispolgár szemével, aki kellemesen elmélázik s egyben élvezi a saját fensőbbségét, miközben a népi folklort műveli, nem is a mai moszkvai retorikával, mely „a népet“ mint valami legfőbb metafizikai igazság és jóság, csalhatatlanság és hősiesség, minden igazság és művészet kritériumának és hordozójának állítja be — „a nép“, a realista Krlezsa népe közönséges, igen közönséges, olyan hétköznapi mint a föld, mint a hús és a vér. És ezért igaz. És ezért hordozója az igazságnak, annak, mely valóban lebirhatatlan.

„Ez a nagy és életes ösztöne a „rájá“-nak a török, Velence, az osztrák és a magyar hódoltjának, melyet a Balkánon hosszú és véres évszázadok óta öldökölnek, ez a honvéd „rája“ tehát minden életes gazdaságával megbújt, szinte láthatatlanná vált. Ez az a híres mimikrisége a honvédi léleknek, jellegzetessége minden idők honvédi rabszolgáinak. Ezek azok a veteránok, honvédi rabszolgái a századnak, akik csak mímelik a vigyázz-t és azt, hogy a bakancsaikat odavágják, valójában azonban civilekként járnak és gondolataik szabadon kóvályognak, mint a civil emberéi. Gondolatban ők ott vannak a század meleg suszterműhelyében és ott szépen melegednek, füstölnek, beszélgetnek, itt pedig csak az látszik, hogy feszesen menetelnek. Lényegében kimondhatatlanul gyűlölik mindazokat a honvédői hazugságokat melyeket Európa ragasztott rájuk s csak akadjon titkos erő, mely értse a módját, hogy széttörjön holmi apró kapcsolat, ezek az emberek hallatlan dühvel és megvetéssel csapnának le a századra. Összemorzsolnák, megsemmisítenék ezt az átkozott magyar királyi századot, hogy híre-hamva se maradna. A százados urat felnégyelnék, lemetszenék a fejét, telerondítanák őt és lemészárolnák Mica lovát és szétrombolnák a kaszárnyát és aztán leinnák magukat és ez volna az ő zagorjei győzelmük a kaszárnya romjain. De így? Mit tehetnek a szegény honvédek és atyafiak? Menetelnek parádésan és káromolják a százados úr anyját és apját

és gondolnak urlaubra, földre és miegymásra. Igen! Feszítik a lábukat! Vén nyulak és veteránok! Csapkodnak a patkós bakancsbal, meghúzták a puská szíját, de valóban ők maguk itt nincsenek jelen... De század itt valóban nincs. Egy halom hús ez, élettelen hús, holmi beteg materiák de militáris élet ebben a honvédi halom húsban lámpással se található. Ő, sokkal előbb fog ez az egész diszciplína a százados úrral együtt fantomként szertefoszlni, semmint hogy a zágorjei ember belátná, hogy mindaz, ami most vele történik, fontos történelmi szükség. Nem hiszi azt el a zágorjei ember és mindent csak mímel, csak menetel úgy mintha menetelne és háborúskodik úgy mintha háborúskodna valójában azonban se nem menetel, se nem háborúskodik...“

Ez az a vacuum, mely a gépesített agyvelő uralkodó kasztját, az uralkodó tisztit kasztot kívül helyezi a realitáson, az emberi valóságon, ezért olyan hozzáférhetetlen, ezért vadul kegyetlen s egyben ép ezért még inkább minden valósággal szemben vak és süket. még inkább kaszt, még inkább fantomatikus a létezés. Míg a zágorjeiek százada tetszhalott és ez az ellenállásának a tisztit csizma alatt akkor egyetlen lehetséges, ebben az ereje, ebben a magasabbrendűsége, a fölénye, addig a százados úr és a hatalmak, amelyek a százados urak kasztját megteremtették és tartják, azok csak látszatra élnek "tetszélők" s ál-életük mint minden uralkodó kaszté semmivé válik. semmibe foszlik, amint üt az óra. Előbb-utóbb mindig üt az óra, mikor a tetszhalotról egyszerre csak kiderül, hogy a halál maszkja, a néma engedelmesség csak az életnek az elpusztíthatatlan és a megfékezhetetlen ellenállásnak elrejtésére, csak az óra kivárására szolgált.

Krlezsa igazságának egyik legsötétebb ellensége a hazugság, melynek a történelemben legkedveltebb megjelenési formája a **frázis**. S a Krlezsa igazsága szerint a frázisnak nincs hübb, szívósabb és veszedelmesebb szövetségese. mint a butaság. A hazugság ellen való harc Krlezsa számára végső fokon harc az érzékek tompaságán alapuló butaság ellen. Helyesebben: a hazugság ellen való harchoz elválaszthatatlanul hozzátartozik gyökeres megváltoztatása azoknak a viszonylatoknak és megsemmisítése azoknak az intézményeknek, mindazoknak a hagyományos szuggesztíóknak és misztifikációknak, melyek isten és istenek, haza és király és nép és emberevő szimbólumok nevében rendszeresen életben tartják a valóságot meghamisító **humbungot** és rendszeresen fáradoznak azon, hogy az ember minden inkább legyen, inkább vadállat és eltiprástól rettegő főreg legyen, csak ép egyre ne vetemedjék arra, hogy ember legyen, aki látni és ítélni s ennek megfelelően cselekedni is képes.

Ennek a látni és ítélni s ennek megfelelően cselekedni is tudó embernek a legmélyéből, az embertelenség orgiája közepette hangzik fel Krlezsa dithyrambikus de profundis-a, a kiáltás a világosságért a Népért. „Az ötödik bé-barakk“, melyben a sötétség, a kín, az intézménnyé vált örület maradéktalanul diadalmaskodik, annyira maradéktalanul, hogy a haldokló Vidovics diák aki tehetetlen dühvel gróf Axelrodenak és egész világának a fejéhez akarja vágni éjjeli edényét, úgy hal meg, hogy keze bénán markolja az edény szennyes tartalmát. ez az ötödik bé barakk a sötétség nyelvén éppúgy lázadó, követelő és sürgető himnusz a Naphoz, melynek mégis fel kell kelnie mint ahogy himnusz a Horvát Rapszódia befejező végítéletes rivalgása a Napért:

— „Nap! Nap!

kiáltja lelkesedve a Génusz s a závároknak és csapoknak ama kiviátúráján a fantasztikus sebesség melódiáját játsza. Már nem a

síneken száguld. Réteken, szántóföldeken kanyarog, falvakat gázol le — tűzvészeket támaszt s lángba borul minden. A városokban lobogók lengenek, a kórházak összeomolnak, megnyílnak a sírok — a halottak zsoldárokat énekelnek — a vonat pedig átvágtat rajtuk, le-gázolja, semmivé teszi őket. Szinte őrjöngve megy neki haranglá-baknak, álló és épülőfélben lévő házaknak, ledönti, porrá zúzza őket s tűz és vér marad vörösen mögötte. Mint földrengés, úgy vet fel vidékeket, katedrálisokat, színházakat, akadémiákat, kaszárnnyákat, palotákat, kúriákat, szerkesztőségeket, műtermeket, irodákat, templomokat országgyűléseket, kápolnákat, hazugságokat, fényűző horvát hazugságokat ráz meg és dönt le — ez már nem is vonat, fényes izzó üstökös ez, mely bíboros ragyogó csóvájával felgyujt és pusztít min-dent, amihez ér. Dühöngő tűzorkán, rivalgás ez a Napért.“

Az 1946.-i horvát kiadáshoz Krlezsa pár soros utószót írt, melyben a Hrvatski Bog Mars című könyvének addigi pályafutását vázolja külföldön és itt nálunk, az országban. A Hrvatski Bog Mars-nak ezt az élet-rajzát újabb adattal toldhatom meg. Néhány száz év előtt Zrínyi Miklós horvát bán szolgálatot akart tenni a magyaroknak egy könyvvel, melynek „A török áfium ellen való orvosság“ címet adta. Mikor én 1947-ben Budapesten jártam, az ottani s akkor még elvtársakként viselkedő és be-szélő magyar barátaimmal sok szót váltottunk arról a magyar áfiumról, mely huszonötéves Horthy-uralom és még régebbi, messze multba vissza-nyúló hagyományok révén úgy megmérgezte az ország szellemét, hogy a legszörnyűbb katasztrófa se bizonyult elégnek arra, hogy kiirtsa a buta sovén felfuvalkodottságot, neveltséges nagyzási mániát és a többi szent-istváni „szent“ hagyományt. S akkor támadt az a gondolatom, hogy a magyar áfium elleni orvosságnak megint egy horvát könyv kiadását ajánlom magyarul, ennek a könyvnek, a Hrvatski Bog Mars-nak a ma-gyar nyelven való kiadását. Az úgynevezett magyar intelligencia a „srófoseszű svábnak“ ahogy Ady Endre nevezte Herceg Ferencet — Her-ceg Ferenc „szellemében“, Herceg Ferenc szemüvegén keresztül nézte és látta, bájos és kedves hősökként szemlélte a magyar királyi katonatisz-tek alakját. A magyar dzsentry, a régi jó idők, Nagy-Magyarország és a magyar kultúrhivatal — ezek elé a fogalmak és hazugságok és hagyom-ányok elé tárt Krlezsa tükröt, melytől a cigánymuzsikás, kedélyes, lam-pionos úri Magyarország és a régi jó idők nemcsak hogy elvesztik min-den hamis varázsukat, hanem felfedik a bomlásnak és romlottságnak azt a dögletes mocsarát, melyet valóban képviseltek. Így történt, hogy akkori magyarországi barátaim, akiknek akkor még szabad volt, hogy barátaink legyenek, elhatározták, hogy a Hrvatski Bog Mars-nak meg kell jelennie magyar fordításban Budapesten és az Athenaeum mindjárt a magyar sajtóban Pesten közzétette a kommunikét, hogy megállapodott velem a Hrvatski Bog Mars-nak mielőbbi magyar kiadásában. S azután... a fordítás nem jelent meg Budapesten. A Tájékoztató Iroda Határozata után Magyarországon ilyen könyv, természetesen, nem jelenhetett meg, a Tájékoztató Iroda Határozata után Magyarországon más formában, de megint ugyanaz a szellem vált aktuálissá, melynek számára megenged-hetetlen és elviselhetetlen az igaz, az emberi, tehát forradalmi művésze-nek, Krlezsának a szava.

Megvan annak az elgondolkodtató mély jelentősége, hogy magyar nyelven ez a könyv ma a jugoszláviai magyarok könyvkiadóvállalatában jelenik meg.

GÁL LÁSZLÓ:

Bácska

1.

Én itt születtem és születek folyton,
a Fruska-gorán és a Dunaparton.
E dús családban voltam mindig árva:
az én falum ez, ez a híres Bácska.
Jó bor terem és acél búza benne;
az ember mintha mindig álmos lenne,
az ember itt csak ülne, álmodozna,
zümmögne, zúgna, néha káromkodna,
néha káromkodna, néha imádkozna. —
Kopott motyójában temetőket vinne,
semmiben sem hinne.

2.

A villany ég, villan ezernyi ablak,
az utcán jönnek, jönnek és rohannak.
Peng a fülembe beton-költemény:
száz emelet a sárviskó helyén.
Apám sírjára gyárat emelek,
legyen hát az is ötszáz emelet!
Sohse hal meg, aki jövőbe lát,
s repülni tanít fiat, unokát.
Bárcás világunk kellős közepén,
szűz új hazámat álmodozom én,
s szívemen nő a muskátli-remény.
Az, az is költemény.

3.

Kovilyon jártam, két hónapja ennek:
ott is csak élnek; élnek, mert születnek.
Élnek, mert születtek; születtek, miért ne?
Kovilyon is pezseg leány, legény vére.
Ötven hosszú éve, lány volt az anyám is,
ötven hosszú éve, legény az apám is.
Így élek, mert élek; alig-alig értem:
ötven hosszú éve ötszázszor reméltem,
ötven hosszú éve, ötszázszor elkezdtem;
ötezerszer hittem, hogy már befejeztem,
mégis újra kezdtem.

4.

lombjain keresztül csilló napfény játszott.
Megnőtt az akácfa, megnőtt, kivirágzott,
Játszott ő maga is, hulló árnyékával,
aztán, vénségére, játszott a halállal.
Hol van az akácfa? Bölcső, vagy koporsó?
Szobor minden márvány? Hej, torz-sokszor: torzó.
Én szép falum, Bácska: szobrot állítottam,
szebbnek, márványabbnak, jobbnak áhítottam:
annak, ami leszel, ha nem is így látlak,
felnősz ellenemre, s akárhogy is: másnak!
Másnak! Derűsebbnek! Tudósabb-vidámnak!
Virágos kertjévé kacagó hazámnak;
két óhaj-hazámnak: Jugoszláviának,
s azontúl, azon túl: az egész világnak,
egy másik világnak —
boldogabb világnak!

SZIRMAI KÁROLY:

Benőtte a fű

— Elbeszélés —

A vándor messziről jött, léptei fáradtak voltak, cipőjét vastagon lepte a por. nadrágja alját ugyanúgy, görccsomós botja megkopott a hosszú országútjárásban.

A vándor úgy merült fel az utak messzeségéből, mint valami régi öregember az idők kanyarulatából. Magasan, szikáran, lobogó ősz hajjal, szakálla is hosszú volt, ezüst szálakkal érezett. Jött, közeledett az úton, kissé görnyedten, lehajtott fejjel, arca hosszúkás volt, homloka magas, értelmes, tekintete elgondolkozó.

Látszott rajta, hogy valamikor jobb napokat élhetett, erre vallott kopott de jószabású ruhája, valamint cipője, mely valamelyik jobb műhelyből kerülhetett ki. Egyébként kisebb csomagon kívül semmi pogygyásza minden rajta s kezében.

Későőszi délután volt, mikor a vándor a félreeső, dunamenti szlovák faluhoz ért, bágyadtságos, távolbamerengő őszi délután, legfeljebb két óra. A fény sugar fáradtan verdeste a megszőkülte partokat, a hang megállt a levegőben, a nefeletskék égbolton, szeszélyes cik-cakban, krúgató darvak vonultak délnek.

A vándor megállt a faluszélen, zsebkendőjével megtörölte verejtékező homlokát s tájékozódva széjjelnézett. Azután folytatta útját az eljényülő utcán, lassan ballagva, bandukolva az egymáshozbúvó, untarcú, tarkára festett házak közt.

Ment, ballagott, míg a következő utcakereszteződéshez nem ért, ott átvágott a tulsó oldalra, s még jobban lassítva lépett, nézegetni kezdte az útjába kerülő házakat. S amelyiknél egy vén, terebélyes eperfa sátorként a járdára hajlott, megállt s benyitott.

Odabenn csend s elhagyatottság fogadta. Csak akkor kezdett valahol hátul egy kutya rekedten ugatni, mikor a vándor a folyosóra lépett. Erre a lakásban nyílt az ajtó, s cseppet sem sietve, megjelent a konyhában egy idősebb, magas, feketeruhás szlovák parasztasszony.

— Kit keres? — kérdezte kutató nézéssel, kilépve a folyosó világosságába.

— Téged, Anca — lépett közelebb a vándor. — Eljöttem, harmincöt éve nem jártam itt, hogy Gábort eltemettük.

A még öregségében is szépvonású, melegszerű, barna asszony pillanatig meghökkenve nézett a vándorra, azután még mindig csengő hangján, meglepődve kiáltott fel:

— Te vagy az, Sándor?

— Mint látod, én vagyok — válaszolta a vándor.

— Nem ismertelek meg, egészen megváltoztál! — mérte végig tekintetével az asszony.

— Tudom. Bizonyára kéregetőnek néztél — meg is öregedtem.

— Mi történt veled? Gyere, mond el ne álljunk itt a folyosón. Közben ennivalót is hoznék, biztos megéheztél.

— Nem, nem megyek be, sietős az utam. Azért jöttem, hogy elkísérj a temetőbe. Látni akarom még egyszer a sírjukat. Én már nem találnék rájuk, nem tudom, hol fekszenek, keresztjük is bizonyára rég elkorhadt.

— Elkorhadt, rég elkorhadt. Néhányszor újat csináltattam, azután abbahagytam. Nem érdemes, nem marad meg itt semmi. De mit beszélek, majd magad is meglátod. Mégis gyere be, Sándor, s egyél valamit.

— Nem, nem, késő lesz, mire kiérünk.

— Hisz holnap is itt leszel, azután is, miért oly sürgős hát?

— Akkor már nem leszek itt, ma még tovább akarok menni.

— Miért mennél tovább? Nem lehet annyira sietős az utad. Mi dolga lehet még egy öregembernek?

— Jól mondod, Anca, mi dolga lehet még egy öregembernek? S látod mégis úgy van, nincs maradásom, mennem kell folyton tovább mennem — hová merre, mit tudom én — az út végét sohasem látom.

— Akárcsak Gábot hallgatnám, de te még furcsábban beszélsz.

— Az életem is furcsábban, szeszélyesebben alakult. De te az övét megkötötted, nem engedted, hogy elszakadjon a földtől, a valóságtól, keményen odapántoltad, az enyém viszont... De hagyjuk inkább és induljunk, napsütésben akarok kiérni, látni akarom még egyszer, mint ömlik végig az őszi temetőn az utolsó napsugár.

— Hát ha már annyira sürgetsz, gyérünk. De előbb még bemelegyék és másik kendőt veszek fel — mondta az asszony.

— Így, most már mehetünk is — jött ki a hátsó szobából. S zárva az ajtót, elindult az öregemberrel a temető felé.

— Azután ne lepjen meg, Sándor — jegyezte meg beszédközben — ha másként találsz mindent, mintahogy emlékezetedben él.

— Én már csak arra emlékszem, hol van a temető. De a sírokra, csak ahogy a pusztulás képét mutatták. Mert már akkor is alig élt valaki a faluban, aki gondjukat viselte. Gábor volt az utolsó.

— S mégis annyi esztendőn keresztül sohasem kerested fel halottaidat, én voltam az egyedüli sírőrő.

— Mindig visszariasztott valami a halál közelségétől.

— S most mégis eljöttél.

— Az idő megérlelt reá, napot is jót választottam. A késő őszi napsugár, bágyadt haldoklásával, csökkent a viszontlátás és búcsú szomoruságát Ami utána megmarad, csak méla emlékezés.

— Jóideje én is csak emlékeimből élek, már nem is tudom, mikor voltam utoljára a temetőben. Talán esztendeje is múltott vagy még annál is több. Őszintén szólva, nem is vágyakozom utána. Gábor alakja itt él körülöttem. Sokkal érezhetőbben, mint azelőtt. Gyakran álmodom vele, és álmom összefolyik a valósággal. Többször úgy érzem, hogy a valóságban is itt ül az asztalnál, s csendesen beszélgetünk. Arról, amit kedvenc könyveiben olvasott, messzi világról, különös emberekről. Vagy néha rágyújt cigarettájára s a füstöt maga elé fújva, a levegőbe néz. Midőn felébredek s kidörzsölöm szememből az álmat, szinte nem akarom elhinni, hogy üres a szoba. — De nézd, itt vagyunk a temetőnél, no, ráismersz-e még?

— Bizony nem nagyon. Alig látok az árokparton egy-két ákácot, csak bokrot vagy dudvát márványkeresztet is csak itt-ott, pedig, ha jól emlékszem, lehetett harminc is.

— Jól emlékszel. De gyere utánam — szólta Anca, s kurtaszoknyás, gyapjúharisnyás lábaival belegázolt az elsárgult fűbe. — Nézd, itt fekszenek. Némelyik kidőlt, a többit összetörték, szertehányták, itt is, ott is találsz egy darabot. Telepes pástorgyerekek jártak itt, erre terelték a nyájat, erre is legeltettek. Azért mondtam odahaza, hogy nem érdemes semmit se csináltatni, ugyse maradna meg. Ember és állat mindent elpusztít, összetapos. Nézd, a sírok már egészen egyszínűek a földdel, nem látod, hol az egyik, hol a másik, én már magam sem ismerem ki magamat, nem tudom, hol fekszik anyád, hol Gábor, — a fákat, melyek után tájékozódtam, kivágták, azóta mindent elborított, **benőtt a fű**. Talán itt fekszenek, de éppúgy lehet, hogy valamivel odébb, semmi jel se maradt, ami után igazodhatnak.

És sarkon fordulva, még egyszer szemügyre vette a helyet, ahol álltak.

— Hiába no, nem tudom megmutatni — mondta. — Az is baj volt, hogy mikor a fákat kiszedték, a földet össze-visszahányták, rádobálták a sírokra, s az utolsó nyomot is eltüntették. Így találtam múlt tavasszal, mikor kijöttem, hogy széjjelnézzek. Azért mondtam, hogy nem szeretek kijárni.

— Igazi régi temető — egészítette ki szavait sógora — mit csupán az emlékezet leng még be. De talán jobb is így — tette hozzá — könnyebb lesz tovább menni.

Elhallgatott. S csak tovább álltak némán, mozdulatlanul, a késő-délutáni napsütésben, kezüket egymásrátéve s halottaikra gondolva, a magas, feketeruhás, sokszoknyás szlovákasszony, ki már csak emlékeiben élt, és sógora, aki megkésett az utolsó istenhozzáddal. Álltak és hallgattak, percekig-e vagy pillanatokig — ki tudott volna számot adni az eltelt időről — míg fel nem ébredtek az emlékezet kábulatából. Akkor megmozdultak s fáradtan egymásra néztek.

— Gyerünk — mondta az asszony, s csikorduló papucsában a falu felé fordult.

De az öregember még elnézett messze, a Duna felé, honnan kékesen szállott fel a pára, s ahol aranylón lángoltak az utolsó nyárfák, melyek a régi erdőből megmaradtak. Azután ő is visszafordult.

— Hát gyerünk, Anca — válaszolta. Mintha ebben a névben az utolsó biztos mankóra támaszkodnék, mielőtt újra nyakába venné az országutat.

S lassan elindult a falu felé. De midőn az első házakhoz érték, az öregember megállott.

— Itt elválnak az útjaink, te hazamész, én meg megyek tovább — szól az asszonyhoz, s búcsúzóul kezét nyújtotta.

De az mosolyogva eltolta.

— Ne bolondozz, Sándor. Csak nem képezed, hogy elhiszem, amit mondtál. Itt maradsz nálam amíg jólesik, vagy akár egészen. Ugyan hová is mennél? Úgy látom, senkid se nincs. Majd elleszünk. . .

— Én pedig komolyan beszéltem — válaszolta az öregember.

— Nem hiszem el. Bizonyára azt gondoltad, hogy terhemre lennél. De emiatt sose fájjon a fejed. Unni se fogod magadat, Gábor sok könyve mind megvan, annyit olvashatsz, amennyit csak akarsz.

És rátette kezét sógora karjára.

— No gyere, Sándor!

Amaz gyengéden lefejtette kezét.

— Nézd, Anca, ne haragudjál, de én már nem tudnék azokban a szobákban élni, ahol Gábor haldokolt s feküdt kiterítve. Mindig reá gondolnék, mindig visszaidézném azt a szomorú, nedves, novemberi estét, mikor odabenn, lángjukkal magasra nyúlva, sápadtan égtek a gyertyák, s jajgatószeles hidegeső verte, csapkodta a zsalugátéreteket. Folyton érezném, hogy rámöregedett az idő, s feltartóztathatatlanul közeledik az én novemberi estém is. Mintahogy nem tudnám újra kezembe venni azokat a könyveket sem, melyeket fiatalkoromban elolvastam, mert doh- és kriptahangulat csapna ki belőlük, hiszen azok az emberek, akikről szólnak, régésrég meghaltak. Azért nem maradhatok sehol, ahol emlékek kísértnek, azért rövöm az országutakat, hogy soha ugyanegy helyre ne találjak, míg egyszer fel-nem-tartóztat egy leeresztett sorompó.

— Hát akkor nem maradsz, Sándor?

— Nem.

— Látni foglak-e még valaha az életben?

— Nem hiszem. Sokáig cipelt kínzó adósságomat leróttam, téged is láttalak.

— Hát így mész el, Sándor? Én is megöregedtem, én is magamra maradtam, — leányom, unokám messze, idegenek — családkunból te vagy az utolsó. Nekem is egyre nehezebb így élni.

— Még mindig jobb, ha így maradunk meg egymás emlékezetében, mint enyészettől eltorzítva.

— Akkor hát menj, Sándor, nem marasztallak. De ha úgy érzed, hogy befáradtál, gyere vissza, Gábor hajléka mindig hazavár.

Így búcsúztak el egymástól. Anca, lehajtott fejjel, hazafelé indult, Sándor az előbbi úton a régi temető felé. Ott levágott s még egyszer belegázolt a száraz, sárga fűbe, mely mindent benőtt.

Percekig tünődve nézte a helyet, ahol még nemrég ketten álltak, azután búcsúpillantást vetve a tájra, visszafordult s elindult ellenkező irányban az országuton. Nagy messzeségből felé integetett egy jegenyenyárfa, azt vette iránynak.

REMÉNYI JÓZSEF:

Forradalmak előestéjén

Csapravertek ennyi, annyi,
sőt több hordó bort, aztán
elhitték, hogy vidám a sors,
miközben az éjszakán,
átment ennyi, annyi, sőt több
rettenet, ők mulattak.
Részeg szálból röhejt szóttek,
ürbe lyukat fúrhattak.

Harmattól a gyepek könnyet kért,
a zavart szó világos
híreket várt a távortól,
míg a rontás csilláros
fénye hullott rájuk, bőgtek
s ittak, ittak, ittak ők,
nem is tudták, hogy kicsodák,
szédítők vagy szédülők.

Elvágódtak, el a padlón,
el a világ termében.
A poharat összeverték
életük éjjelében.
Nőt cibáltak, tükröt zúztak,
rabjai a mánornak.
Nem hallották panasz-szavát
a nyomorgó tábornak.

Gőzölögve ott heverték
pénzzel vásárolt szennyben.
A fúriák bölintottak,
s rekedt torkú, idegen
jelszavakkal megrohanta
őket a nép, a szegény.
Ők, az urak, hortyogtak a
história szemetjén.

KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR:

Kisérettségi

1.

Jancsi, mióta jeles kísérettségi bizonyítványával hazaérkezett fatorynos hazájába, fitymálva gondolt hűgának három barátnőjére Margitra, Macára és Marikára.

A múlt nyáron egész szünidejét avval töltötte, hogy apacsozott velük és akkor még érdekes és izgató mulatságnak tartotta a dolgot. Eleinte Margittal, később Macával, a nyár vége felé pedig Marikával bújt el és csókolózott a mosókonyha nagyteknője mögött, a tyúkólban, vagy a szénapadlás homályos zugában. A kísérettségi után azonban felsős voltához méltatlannak találta az apacsozást is, a csókolózást is. Apjától futballt kapott a jeles bizonyítvány öröme és elhatározta, hogy férfiaságához és a futballhoz egyaránt illőbb szórakozást keres. Labdarugó csapatot toboroz és nem ereszkedik le holmi elsős gimnazista, taknyos lányok közé!

Nem, az apacsozás már igazán nem felsőshöz méltó multság, a csókolozásból pedig teljesen kiábrándult Jancsi. Ugyan mi a jó abban, hogy a kislányok mind összenyalazzák az embert? Hisz nem győzi a száját törölgetni... Ha legalább valamelyikük egy kicsit húzódozik, vagy éppen ellenkezik — érdekesebb lett volna a játék. De mind a hárman olyan készséggel rejtőztek el Jancsival s amikor feléjük hajolt olyan repesve nyitották szét nedves ajkukat, akár a kiscfecske sárga csőröcskéjét bogarat hozó apjának. Éppolyan repesve és éppolyan ügyetlenül: csoda-e, ha Jancsi elúnta a dolgot?

Most, szünidejének első vasárnap délutánján, a folyosó hűvösében üldögélt s a futballal az ölében barátját és csatlósát Bélát várta, hogy együtt kerekedjenek fel a csapat összeválogatására. Az udvarról behalatszott a lányok fel-felcsendülő kacagása. Azok már nagyban játszottak, az előbb csábítgatták is, de Jancsi válaszra se méltatta őket, csak gúnyos mosollyal fejét rázott.

Végre megérkezett Béla.

— Hol voltál ilyen sokáig? — támadt rá Jancsi.

— Eh, hagyd el! Anyámnak az a szeszélye támadt, hogy holnap nagymosást rendez. Vízet kellett hordanom.

— Na! — mondta Jancsi megvetéssel és megpörgette a labdát. — Kiknek szóltál? — kérdezte összeráncolt homlokkal.

— Ojjé! Leszünk elegen — vigyorgott Béla.

— Két csapathoz?

— Ühüm.

Jancsi elgondolkozott.

— Aztán nyisd ki jól a szemedet! A legjobbakat kiválasztjuk és az lesz a csapatunk.

— De engem biztosan beveszel, ugy-e?
— Persze.
— Akkor is, ha jobbakat találsz?
— Akkor is. Legfeljebb kapus leszel — mondta Jancsi. Kicsit sóhajtott, mint aki átérzi, milyen sorsdöntő feladat előtt áll és elszántan megindult az ajtó felé.

2.

— Jancsikám, igazán nem jöttök apacsozni? — szólta rá a húga, amint kiléptek az udvarra.

Jancsi gyorsan akart válaszolni, de a torkán akadt a szó. Húga mellett egy ismeretlen kislány állt, kissé félrefordított fejjel, lesütött szemmel, arcán a zavar fellobbanó pirosságával. „Milyen szép!” — gondolta Jancsi és megállt.

— Apacsozni? — kérdezte tétován.

Néhány lépést tett a kislányok felé.

— Szívesen játszánánk veletek, de vár bennünket a csapat!

— Csak egy kicsit játszatok velünk, azután elmehettek — unszolta a húga. S hirtelen hozzátette:

— Ez itt az új barátnóm.

Jancsi bal könyöke alá kapta a labdát és kezet nyújtott az ismeretlen lánynak.

— Pásztor János vagyok — mondta férfias komolysággal.

A kislány gyorsan rápillantott, ismét lesütötte a szemét és lassan felemelte a kezét.

— Az én nevem Juliska — susogta kissé rekedtes hangon.

— Jancsinak úgy tűnt: életében nem hallott szebb nevet és egész testén forró hullám csapott át, amíg kezében tartotta Juliska kezét. De az egész alig tartott egy pillanatig, mert a kislány gyorsan kirántotta ujjait a fiú tenyeréből.

— Ugy-e, játszatok velünk, Jancsikám? — kérlelte újra a húga.

Jancsi hátrapillantott. Béla vizesuborkára savanyodott arccal állt mögötte s Jancsi ezért-e, másért-e, fölnevetett akárha megcsiklandozták volna.

— Van kedved apacsozni, Béla?

A csatlós tisztában volt azzal, hogy az ő szerepe csak a hangerősítő, de ebben a keserves percben, amikor minden porcikájával futballozni vágyott, okvetlenül fellázad, ha attól nem tartott volna, hogy akkor aztán vépképp lóttek a futballozásnak, mert Jancsi irgalmatlanul kiteszi szűrét a csapatból.

— Bánom is én... — dűnnyögte morcosan.

Jancsi most a három másik kislány felé fordult. Margit, Maca és Marika külön csoportba verődve, hűgával és Juliskával szemben, mukának nélkül álltak. Kissé összebújtak, úgy méregették új barátnőjüket, akinek kedvéért Jancsi ismét szóbaállt, talán még apacsozni is fog velük — bárha az előbb, amikor ők hárman kérték, amikor ez a negyedik még nem volt itt, csak a szemükbe nevetett.

„Úgy látszik, ezek se bánnák, ha inkább futballozni mennénk!” — villant fel Jancsiban és fulladtan mondta:

— Játszunk veletek, ha a Juliska is akarja...

Az új kislány megint elpirult és zavartan felvonta vállát:

— Én se nembánom...

Jancsi gyors elhatározással Bélának dobta a labdát:

— Tedd a folyosóra, aztán eredj humni!

Amikor Béla tenyerébe fektetett arccal számolni kezdett, mögéje került és hangosan ezt mondta:

— Ne nehogy leskelődj!

S nyomban hozzátette, súgva:

— A szénapadlásra bújok, de jaj neked, ha megtalálász!

Aztán visszament a kislányokhoz és Juliska keze után nyúlt:

— Jöjjön, majd én elbújtatom, hogy sose talál meg bennünket a humó!

Juliska azonban elhúzódott:

— Én Katicával bújok — mondta és Jancsi hűgába kapaszkodva ellibegtek a szalmakazal mögé.

Jancsinak leesett az álla. Erre aztán nem számított. Ilyesmi még nem fordult elő az apacozás világtörténetében. Hogy valamelyik lány vonakodott volna vele elbújni!

— Bújtass el engem, Jancsi! — toppant elibe Margit.

— Hagyj békivel! — legyintett haragosan az önérzetében sértett férfi és egyedül bújt el az eperfa mögött.

3.

Elmúlt a nyári szünidő fele s Jancsinak nemcsak a labdarúgó csapat megszervezése vált hétről-hétre mind kisebb gondjává — a futball is megpuhulva szomorkodott a folyosó végében — de hűgának új barát-nőjével sem sikerült zöldágra vergődnie. Pedig most már ő vált minden gondolatává. Azt még nem határozta el Jancsi végérvényesen, hogy a gimnázium elvégeztével milyen pályát választ, de affelől már döntött, hogy Juliska lesz a felesége — vagy senki!

Csakhát hogy tudjon vele szót érteni, mikor még egyszer sem sikerült egyedül maradniuk. Juliska mindig Katicával bújt s csak egyszer, amikor Katica volt a humó, sikerült Jancsinak rábírnia, hogy vele rejtőzzön el. Alig érték azonban akkor is a mosókonyha nagyteknője mögé, ott termett Margit. S amikor Jancsi el akarta kergetni, Juliska pártfogásba vette:

— Hadd maradjon, hárman is elférünk...

Jancsi utóbb azt találta ki, hogy vasárnap délben, alig kapta be az utolsó falatot, beült a nagykapu alá és elkezdte lesni-várni Juliskát. Okvetlenül meg akarta kérdezni tőle: igazán apáca lesz-e? — ahogy Margit híreszteli, vagy nem. Mert ha igen — gondolta elkeseredetten — akkor talán mégis okosabb lenne megszervezni a csapatot...

Bármilyen életre-halálra akart is azonban Juliskával beszélgetni, a barackos-lepény csábítása iránt sem tudott közömbös maradni Jancsi. S miután jó órahosszat kitartóan leste a kislányt, besompolygott az éléskamrába. Nem tartott az egész egy percnél tovább, Juliska ki tudta ezt a percet is választani. Mire Jancsi ismét megjelent az udvaron, Juliska Katicával társalgott a rózsabokor mellett.

Szegény Jancsinak minden vigasza Juliska fényképe maradt, amely ott díszelgett a fényképész főtéri kirakatában. Napjában háromszor is megállt az üveglap előtt és gondolatban lázas beszélgetéseket folytatott a kislánnyal; Juliska azonban, matróz-bluzában és patent-harisnyájában nénje oldalához dőlve, a fényképen is hidegen elnézett a felsős feje fölött.

Végül, a szünidő utolsó heteiben, nagy elhatározás érlelődött Jancsiban. Eladja a futball-belső, az árán befizeti a moziba mind a lányokat, meg Bélát is és akkor... Akkor megcsókolja Juliska kezét! Ha szíve van, ebből mindent meg kell értenie.

Apróra kitervezte az egészet, nehogy itt is közbejöhessen valami. Először majd a hűgát ülteti le, melléje Juliskát, azután maga ül be a sorba, akkor jön Béla s legvégül a három másik lány, hogy véletlenül se okozhassanak valami zavart. Különösen Margit! S ha majd eloltották a villanyt, mikor már nagyban pereg a film, leejti a zsebkendőjét, mint-hogy véletlenül. Leejti, lehajol érte és eközben megcsókolja Juliska kezét...

Mikor már minden mozzanatot elképzelt, átélt és kiszínezett, eladta a belsőt és vasárnap délelőtt megvette a hét mozijegyet.

4.

A mozielőadás után, hétfőn délelőtt, váratlanul beállított Jancsiékhoz Margit. Egyenesen a felsős felé tartott, aki az „Utolsó mohikánt” olvasgatta az eperfa tövében.

— Nohát — mondta Margit kertelés nélkül — tudd meg, hogy útalatos vagy! Juliska el se jön hozzátok többet!

Jancsival megfordult a világ.

— De hát miért?! — hebegte elfehéredve.

— Azért, mert a kezére köptél a moziban!

Jancsi szeméből kicsordult a könny.

— De hisz én nem köptem...

— Még le is tagadod? — nézett rá megvetéssel Margit.

— De Margit, de igazán nem köptem! — bizonygatta a felsős elke-seredetten.

— Hanem?

— Hanem megcsókoltam a kezét! — jajdult fel Jancsi.

A kislány egyszerre megszánta a fiút.

— Megmondjam neki?

— Ha akarod... — nézett rá Jancsi könnyörögve.

Margit elsietett. Estére járt, mire visszatért. Egészen közel hajolt Jancsihoz és súgva mondta:

— Juliska azt üzenté, hogy ő is szeret téged!

— Te, Margit! Igazán?!

— Bizisten!

— Meg még mit?

— Meg még azt, hogyha meghalsz, eljön a temetésedre...

— Így mondta?

— Így — sóhajtott Margit és bement a házba, megkeresni Katicát.

5.

Jancsi számára egyszerre aranyos lett az egész világ. Alig várta a vasárnapot. De most is hiába várta. Juliskának megbetegedett az édes-anya és egész nap mellette kellett maradnia.

Néhány nap múlva, éjszakai órán, Jancsi kelt útra, két nagy csomagot cipelve. Indulni kellett vissza, a gimnáziumba. A fótéren megegy-szer megállt a felsős a fényképész kirakata előtt és a villanylámpa bá-gyadt fényében elbúcsúzott Juliska matróz-blúzós, patent-harisnyás ké-pétől. Azután mélyet sóhajtott és felmarkolva két csomagját tovább ci-pekedett az állomás felé.

Még vagy három hónapig szinte kábultan járt-kelt Jancsi. Hanem akkor betoppant hozzá édesapja és kemény kézzel magához térítette.

Mert az első évharmadban kerek féltucat intőt kapott a jeles tanuló!

FRANCE PRESERN:

A törvénytelen anya

Minek kellettél énnekem
Szeretett édes gyermekem,
Nekem fiatal lánynak,
Házasulatlan anyának?

Apám szidott és ütleget,
Anyámnak napja sírva telt;
Szégyelt ki hozzám tartozott,
Idegen rám-mutogatott.

Ő, aki volt a kedvesem
Ő, aki apád gyermekem
Isten tudja hova ment el,
Téged és engem szégyenell!

Minek kellettél énnekem
Szeretett édes gyermekem!
Kellettél vagy nem kellettél,
Mégis szívből szeretlek én.

Megnyílnak nékem az egek,
Amikor nézlek tégedet,
Mikor mosolyogsz kedvesen
Amit kiálltam feledem.

Ki élteti az ég alatt
A sok ártatlan madarat
Adjon rád boldog napokat.
Kellettél vagy nem kellettél
Mindig szívből szeretlek én.

Fordította: Bodóhegyi Lajos

KARL DESTOVNIK-KAJUH:

Elesett partizán anyjához

Amikor kacsóit először kitárta
Boldogságodban is megremegettél,
Hogy: jaj, a halál nem-e les rája.

Amikor kebleden elaludt édesen
Örömkönnyeid közt így suttogtál lágyan:
„Nézd csak nézd, maholnap kész legény leszel.“

Olyan legény lett, hogy hegyeket döntene.
Hazája ha hívta sosem mondott nemet.
És amikor téled utolján elköszönt
valami azt súgta: Ne búsulj, visszajön. —

Most a szél széthordja utolsó szavait.
Finoman figyelj, hogy meghalljad hangjait:
„Tudod édesanyám, az élet olyan szép,
de amiért meghaltam, még egyszer meghalnék.“

A népfőszabadító harcban hősi halált halt
költő verse.

Fordította: B o d ó h e g y i L a j o s

BÁLINT ISTVÁN:

Baudelaire, a romlás énekese

Majd egy évszázaddal, pontosabban 85 évvel ezelőtt — 1867 augusztus 31-én meghalt az annyiszor csalódott, mindenből kiábrándult költőóriás — Charles Baudelaire a romlás, a kapitalizmus elemberteledenési folyamatának halhatatlan megénekelője. Meghalt és eltemették a hivatalos és félhivatalos lapok gyalázkodása, a köz- és politikai élet hivatalos képviselőinek tüntető távolmaradása mellett.

Az elmúlt 85 év alatt kisajátították a szimbolisták, kisajátította még néhány izmus és kisajátította, vagy megpróbálta kisajátítani boldog és boldogtalan. Jugoszlávia közéleti munkásaira várt az a feladat is, hogy Baudelairet megtisztítsák a kisajátítások, vagy a megrágalmazások külső burkától.

„A KÖZÖNSÉGESSÉG

úgy elhatalmasodott a világban, hogy a szellem emberének megvetése a szenvedély méreteit ölti“ — írta Baudelaire. Hát éppen erről van szó.

Alig jutott uralomra a kapitalizmus, a legjobbak előtt máris nyilvánvalóvá vált, hogy ez a rendszer sem oldja meg az objektív világ elmentmondásait, hanem csak magasabb fokon reprodukálja azokat. A polgári humanizmus már Goethe által sejtett ellentmondásai nyilvánvalókká váltak — beigazolódt, hogy a tőkés világ sem teremti meg az ember harmónikus, teljes kifejlődésének előfeltételeit. Ugyanakkor a kapitalizmus fejlődésével mind nyilvánvalóbbá válik annak elembertelenítő és művészet-ellenes jellege, a polgárság fejlődésével pedig ebből az osztályból kivesznek a pozitív hősök. A polgárság hősi korszaka, szellemóriásainak helyét nyárspolgárok foglalják el, akik még saját elembertelenedésüket sem merik végig gondolni, a nagy tettek, a heroizmus helyét most a kicsinyes meghunyászkodás, a csúszás-mászás foglalja el. Mind ezt betetőzte az 1848 után reakcióssá vált hangulat.

Mindez a polgárság legjobbjait arra készítette, hogy emberi méltóságuk, emberi és művészi eszményeik megvédése érdekében szembeforduljanak a polgárság valóságával. Ezek közé a legjobbak közé tartozott Baudelaire is.

Heine ebben a korban azt írta: „De a világért se küldjetez költőt Londonba. Ez a mindent átható komolyság, ez a koloszális egyformaság, ez a gépies mozgalmasság magának az örömmek is mogorvasággá nyomasztja a képzeletét és összeszorítja a szívet.“ Baudelaire-nek viszont alkalmat nyílt közvetlen közelből látni egy ilyen fokozatosan elembertelenedő nagyvárost — Párizst. Ezenkívül neki is, mint Balzacnak, alkalmat volt közvetlen formában megismerni a kapitalizmus mindennapi valóságát — őt is, mint Balzacot, állandóan üldözték hitelezői. Baude-

laire emberi és költői nagysága éppen abban a tényben rejlik, hogy minden üldözés, kiközösítés stb. ellenére is megőrzött annyi hősi korból visszamaradt eszményt, hogy sohase hódolt be a kapitalista világ mindennapjainak, sőt szembefordult velük. Ez a szembefordulás megvan már akkor is, mikor a fiatal Baudelaire családjának határozott kívánsága ellenére sem hajlandó hivatalnoki pályára lépni. Később a szembefordulás épp az irodalom, a nagy, igazi irodalom nevében történik. A kapitalizmus, a Közönségesség elítélése nála éppen azért ölti a „szenvedély méreteit“, mert látja, hogy kora „amerikanizálja“ az irodalmat, „elvesztett minden klaszikus fogalmat a költészetről“. Természetes, hogy ilyen körülmények között szembefordul a régi eszmények fellelegvárában élő, ténylegesen az új valóságnak behódolt, reakcióssá vált romantikával is. Hugo, belgiumi tartózkodása alatt megjelent verseskötetéről ezt írta: „Szörnyű siker, de minden szellemi embernek csalódás“. Kora egyik fogyatékságának is azt tartja, hogy csak a „Hugo-féle sváda és a musset, vagy éppen Beranger-féle nyomorúságos és lapos közvetlenség és kedély tetszik“. Kora és kora irodalmának megvetése nála és néhány barátjánál is szinte kómiikus méreteket ölt. Például, csakhogy megvetését kimutassa és megbotránkoztatssa az embereket, Belgiumban azt híresztelte magáról, hogy megölte apját és megette, utána pedig kétségbeesetten írja Párizsba „És elhitték“.

Ezt a korával és kora irodalmával szemben tanúsított megvetését énekelte meg, öntötte formába a „Les Fleure du Mal“, „A Romlás virágai“ című kötetében, mint ő maga írta: „Ebbe a kegyetlen könyvbe beleleraktam minden gondolatomat, egész szívemet, minden (áruhás) vallássosságomat, minden gyűlöletemet“.

A kötet verseiben a csúszás-mászás, a nagy tettek semmibe foszlása, korának hatalmas jelképei jelennek meg. Egyik ilyen kedvelt jelképe a Spleen — az Unalom, amely így énekel: „egy vén szoba vagyok, hol minden rózsza fonnyad“. Mindezek ellenére sem tartozik a későbbi szimbolisták közé, akik már jól érzik magukat a szimbólumok világában. Nála is, mint Adynál, a szimbólum nem a szimbólumért van, hanem mert a sok dolognak tudatában nem lévő, homályban tapogatózó költő maga is csak ösztönösen, szimbólumokban érti a körülötte zajló világot. Ezek a szimbólumok így nála a valóság megértésének eszközeivé válnak. Elvezetik a kapitalizmus elembertelenedő, szörnyű világának felismeréséhez, amelyben „butaság, kapzsiság, tévelygés, ferde vétek oltja testünkbe és lelkünkbe mérgeit“; elvezetik annak felismeréséig, hogy ezért az elembertelenedő világért a kislelkű, saját gondolataik végiggondolásától is visszariadó emberek a felelősek, akiknél „bűnünk mind makacs, igaz bánatra gyáva.“ (Előhang, ford. Tóth Á.) Éppen ezek segítségével jut el a költő annak felismeréséig, hogy ez a világ nem az ő világa, mert „e földnél semmi se szörnyűbb: nyüzsgése fáj. zsvajja sért“. (A baglyok).

A kor irodalma sem az ő irodalma. Egész valóságában látja a kapitalizmus irodalom ellenes voltát. Nálánál senki szebben nem énekelte meg a pénznek az íróra gyakorolt lealacsonyító hatását: „Ah már hitetlenül kell dallanod üntött napi kenyerédért hitvány Te Deumod“ — írta. (Az eladó Múzsá). Senki megragadóbban nem kárhoztatta kora és saját régebbi apologetikus, a kapitalizmusba belenyugvó irodalmát:

„Bús bakok, kit mindenki bánt
ostoruk a gyengére vágott;
üdvözlük a Butaságot

bikahomlokú szörny gyanánt.
Csókoltuk vétkes áhitatban
s áldtuk a kékes glóriát
amely a rothadás fölött van.“

(Éjféli számadás. Babits Mihály)

És hol a kiút ebből a szörnyű világból? Hát épp itt a hiba, nála:

KIÚT NINCS

„Hamar fújjuk el a lámpát! takarj öledbe, jóltevő sötétség“ — kéri a fentiek felismeréséig eljutott költő.

A kapitalizmus negatív hatása ugyanis nem csak a költővel szembenálló világon, de magán a költőn is meglátszik. Épp ebben rejlik a polgárság legnagyobbjainak tragédiája — abban, hogy még ők sem rázhatják le teljesen osztálykorlátaikat. Az igazi nagy költészet feltétele mindig egy nagy cél, amely áthatja a költőt, amelynek egész lelkével szentelheti magát. A polgárság világából épp ezek a magasztos célok vesznek ki. A felaprózódott a legnagyobbak részére megvetés tárgyává lett polgári világ nem adhat eszményeket költőinek. Ugyanakkor osztály korlátaik nem engedhetik, hogy másik, még különben is gyenge osztállynál keressék azokat.

Baudelaire is hiába érez rokonszenvet az elesettek iránt, hiába írja halk mélabúval: „Oh est, óh édes est be várva várt, aki nem hazudik mikor azt mondják karjai: volt ma munka elég“, (Esti szürkület) és „agg munkás únva nyúlt szerszámai után“. (Reggeli szürkület.) Nem tud és nem tudhatott ezeknek a fáradt embereknek költőjévé lenni. Így aztán fokozatosan elszigetelődik, magányossá lesz. Néha-néha megpróbál még kitörni — 1848-ban még a barrikádokra megy, cilinderben és fehér munkás zubbonyban. De a köztársaságiakhoz sem tud ténylegesen csatlakozni, még kevésbé a munkásokhoz. Mindkettőjükéről azt tartotta, hogy „ellenségei a szépművészetnek és a szépirodalomnak“. A haladás gondolatát csak „az örök butaság modern formáinak tartotta és azt írta: „a demokrata szellem mindent lealacsonyít“.

Így aztán hiába írja, hiába ismétli a harcos romantika régi jelszavát: „bár lelném, kard ki kard, csatában a halálom“, (Szent Péter tiltakozása). A külvilágban nincs számára eszmény, nincs remény, amelyért élhetne és életét áldozhatná, a csaták korszaka már a múlté. Még azt sem tartja érdemesnek, hogy a valóságban próbáljon eszményt találni. Minden ilyen kísérletet reménytelennek talál, mert, „aki árnyak után kész szaladni, mindig rosszul járt; mert nem tudott helyén maradni“. (A baglyok). A költő számára tehát nem marad más, mint az álmok. „Már gyermek korom óta két ellentmondó érzést éreztem szívemben; az élet szörnyűségét és az élet extázisát“ — írta. „A hang“ c. verse szerint, pedig már régen két hang szólította. Az egyik az anyagi világot ígérte neki, a másik azt mondta: „Oh, jövel! légy álmok közt bolyongó, túl minden lehetón, túl az ismert valón, és ő erre a hangra felelte:

„Igen édes hang megyek!

— — — — —
Azóta van az úgy, hogy mint a prófétákat
tenger és pusztaság, hő szerelemre költ,
könnyre fakaszt a kéj és kacajra a bánat
s józissal a fanyar borok bús íze tölt,
gyakran való gyanánt a hazugság;

egekbe bámuló és gödrök gáncsa ront,
de vigasztal a Hang: „Ne
hagyd az álmok jussát,
szebbeket álmodik a bölcsnél a bolond.“ (Ford. Tóth A.)

Hogy tragédiája még teljesebb legyen, tudja azt, hogy „sorsunk a hétköznapi komisz vásznába még azért van, jaj, csupán mert lelkünk tette gyenge“ (Előhang) és még sem tudja leküzdeni ezt a gyengeséget, Itt veszi kezdetét a négy fal közé, magányba szorult

KÖLTŐRIÁS VÍVÓDÁSA.

nem tud küzdeni, tettekre vállalkozni.

A polgári írók tragédiájának egyik légfontosabb összetevő része, hogy a hősi korszak költőivel szemben, akiknél az alkotás és élet teljesen összefonódott, náluk az élet és alkotás tragikusan különvált. Ez a tragikus eltávolodás, különválás nem egy drámára ihlette Ibsent, de Baudelaire tolla alá is megkapó sorokat diktált:

„Minden méltó emberkebel
szívtrónusán egy sárga kígyó
ül, ki ha ő azt mondja: „Így jó!
így akarom!“ „Nem“-mel felel.

— — — — —
Nevelj fát, gyomláld kerted,
vágd a márványt, csináld a verset,
így szisszen: „Fogsz-e élni már“. (Intőszózat. Babits M.)

Mert bizony a négy fal közé szorult költő nem él, alkotása kétségbeesett próbálkozás, hogy az élettől való elszigetelődés árán is megvédje eszményeit. Baudelaire is érzi a magára maradottság egész súlyát, tragédiáját. Ezt írja: „Az én lelkem repedt harang És ha néha éjjeli Unalmát fázva vágy hangokkal tölteni Olyankor olyan nyögő és gyöngé hangot ad csak Mint hörgő sebesült, akit magára hagytak Egy hulladomb alatt vértóban s ott veszett Egyhelyben iszonyú erőlködés között“. (A repedt harang, ford.: Babits M.). A nagy költő tehát sejtí a magányosság okát is, sejtí, hogy saját osztálya ellen fordul, ezért magányos abban és ezért nem tud máshová csatlakozni. Ezt a sejtelmet így öntötte költői formába: „Az arc vagyok és az ököl, A tör s a seb melybe a tör csap! A kerék s a kerékbe tört tag És a hóhér és akit öl“. (Szabó Lőrinc ford.)

Magányossága, elszigeteltsége következtében nem látja az objektív világ másik oldalát. Ezért érezheti, hogy a világban nincs remény. (A semmi vágya). Ezért érezhette valóban őszintén és emberileg megrázóan, hogy csak a fájdalom emelheti a köznapi felé. „Légy áldott Istenem — írta — ki a fájdalmat adtad... Tudom a fájdalom egyetlen nemesség, melyet sem Pokol sem Föld nem marhat el.“ (Áldás, Babits ford.)

Így jutunk el Baudelaire nagyságának és tragédiájának megértéséhez. A tragédia nagyságának felismeréséhez elég tudnunk, hogy az élet szerelmesének, az élet után vágyakozó költőnek az életerőtől, optimizmustól duzzadó nagy költők utódjának — mivel más életet nem ismert, a kapitalista élet apologetikusává pedig nem akar lenni, mert nagy költő akart maradni — nem marad más hátra, mint így énekelni: „Azért sír esztelen, mivelhogy élt! s azért Mert most is él! de a legjobban az ríkatja, s térdében a remegés és gondolatra kél Hogy, jaj, holnap se más létének bús robotja“, (Álarcos, ford. Tóth A.) Nem marad más, mint el-

jutni a kétségbeesés, a reménytelenség csúcspontjára és arról az ember-ről énekelni, aki megöli feleségét, mert szerette — „Még szép volt, Bár sokat lerombol A gond s a bánat, Én szegényt Nagyon szerettem, s ép ezért Mondtam: Távozz a siralomból“. (A gyilkos bora, Babits Mihály fordítása.)

Ebből a nagy nihiltől két út ágazik el: az öngyilkosság és a később divattá vált megtérés útja. Baudelairenél mindkét út lehetősége felmerül. „Megölöm magam — írja — mert nem tudok használni másoknak, magamra nézve pedig veszélyes vagyok.“ Lelkében ott kísért a „Bűnbánat is, a bús utazó csárda“. (Az óra. Tóth Á. ford.) De mindkét veszélytől megőrizte, hogy van számára még két lehetőség, van még két remény, van még:

MENEKÜLÉS — A MŰVÉSZET . . .

Baudelaire így tette fel a kérdést:

„A vén únt mardosót, ki rágja a szívet
s ki él sűrögve, csapongva
bennünk és tápláljuk őt, mint hulla a nyívet,
hogyan fojtsuk meg őt, míg rágja a szívet?
amint csúf hernyót a tölgyek odva,
Mily borba, porba, óh, mily kába mérgeű nedvbe
öljük az őt ellent s mikép?“

(Helyrehozhatatlan. Ford. Tóth A.)

A vívódás, az önmardosás elfojtására a négy fal közé szorult, kétségbeejtően magára maradt költőnek nem maradt más eszköze mint a valóság, a köznapiság elől menekülni. Jean Paul egyszer azt írta: „Soha sem tudtam háromnál több utat elképzelni, hogy az ember boldogabb, (nem boldog) legyen. Az első felvisz a magasba és abban áll, hogy messze az élet fölé hatolnak. . . A második út az, hogy egyenesen beleesünk a kis kertbe. . . A harmadik út végül — melyet legnehezebbnek és legokosabbnak tartok — ez: váltogatni az első kettőt.“ Baudelaire a valóság, a köznapiság elől való menekülésnek ezt a harmadik, legnehezebb módját, a lesüllyedés és felemelkedés váltogatását választotta.

A lesüllyedésnek több módja van. Így lesz menekülés eszköze a primitív élet utáni nosztalgia (Vándorcigányok, ez B.-nél nagyon ritka jelenség) és az egyszerű élet hirdetése is. („A gög büntetése.“ (De sokkal biztosabb útja a valóságtól való megszabadulásnak a mámor, az élvezetek, a kábítószeresek Mint ő írta:

„Ki enyhülést akar rondaságba vág
s mindennap közelebb az alvilági táj,
hova egykedvűen, bűzös homályba szállunk.
Mint zuhlott részeges, ha némi női roncot,
ványadt keblű lotyót csókol és belemar
titkos futó gyönyört mi úgy falunk hamar
facsarva lázasan mint avitt narancsot.“ (Előhang.)

Így lesz Baudelairenél is a korlátok ledöntésének, a menekülésnek fontos eszköze a bor és az ópium. „A Bor és a Hasis, mint az egyéniség megnövelésének eszközei“ címen tanulmányt is ír. Verseiben pedig így énekel a bor: „Hozzád beszélek oh kitaszított barát Bibor pecsét alól börtönömhöz tapadtan Küldöm feléd a fény és testvériség dalát“ („A Bor

lelke". Ford. Szabó Lőrinc). Az ópium-evökről pedig így ír: „S láttunk bölcsebbeket Téboly merész lovagjait, Kik futják ezt a nyáját, hol Végzet a karám S maguk az Ópium roppant ölébe adják". (Az utazás. Ford. Tóth Á.) Épp ott a tragédia, hogy a magányba kényszerített költő a testvériség dalát a bortól kénytelen hallani és kénytelen az ópium-evőket bölcseknek tartani. A legnagyobb tragédia, hogy ezek is csak ideig-óráig lehetnek pótszerek és a felébredés csak még szörnyűbb kínokat hoz. Ezért aztán kénytelen a hathatósabb kábítószeres vigaszt keresni. (Lásd például „A mérég".) Így aztán eljut a halál utáni vágyakozásig — „én nagy Csontalak, hű kegyenced vagyok" (Haláltánc), „Oh, jaj, csak a Halál, aki éltet és vigasztal Nekünk csak ő a cél és egyetlen remény" stb — és a Semmi — „És szellemem melyet vad szédülés kísért Kiúttalanságodat irigyli semmiség, Oh csak a Számok és Lények honát ne lássam". (Az örvény, ford. Babits M.)

Mindez azonban csak a menekülésnek egyik kísérlete, mert „az ittas barom mélyén felsír egy angyal". (A lélek hajnala.) Ennek az angyalnak a szerepét tölti be Baudelairenél a Művészet és a legfőbb eszmény — a Szépség. A Szépség a valóság barbarizmusából való kiút, remény, vigasz, a bor mása és legfelsőbb ideál, akihez a költő így énekel:

„Láng vagy és az elvakult lepkék feléd repesve
elégnek reszketőn és mondják: Áldott a láng!
Ég küld-e vagy pokol mindegy, minek is kérdem?

— — — — —
Oh, Szépség csodaszörny, rémitő, üde szent!
Csak szemed, mosolyod, lábad tárja elcém
az imádott, soha nem ismert végtelent."

(Himnusz a Szépséghez. Ford. Tóth A.)

Nagy irodalom mindig csak bizonyos eszmények szolgálatában jöhetett létre. A hősi korszak írói hihettek eszményeik megvalósításában — ezért adtak aktív irodalmat. Baudelaire korában a legjobbakk már nem találhattak eszményt a polgári valóságban. Költészetük értékeinek megőrzéséhez pedig szükségük volt eszményekre. A hősi korszak költői művészetükkel is eszményeket szolgálták. Most azonban más hiányában maga ez az eszköz önállósodik, maga a művészet válik eszménnyé így jutnak el az eszmény az eszményért, a művészet a művészetért elvhez. Így van ez Baudelairenél is. Művészetét őrzi a valóságtól, amely lerombolhatná és arra használja fel, hogy oázist varázsoljon vele a sivár valóság sivatagába. Mint ő írja: „S ha kint az Izgalom ablakom rázva tombol Fel sem rezzen nehéz fejem az asztalról, Úgy eltölt a gyönyör, hogy im az éledő Derűt akaratom hangja hívja elő kiveszem szívem napját s képezetemmel a teljet ragyogó tavasszá hevitem fel." (Tájkép, Ford. Szabó L.) Szépség ideálja is ilyen l'art pour l'art art-os, szenvtelen, érzéketlen, hideg: „Rejtelmes szfinx gyanánt azúrban trónolok Kemény kő-szívvvel és fehér hattyú fényben, A vonalszaggató mozgást gyűlöli lényem És orcám sohse sír és sohse mosolyog" — éneklí nála a Szépség. (.A Szépség", ford. Tóth Á.)

Bizony ezeket az eszményeket féltékenyen kell őrizni a valóság szelétől. Még azt sem kell kutatni, hogy létjogosultak-e az ilyen öncélú eszmények, mert a legkisebb csalódás-okozta résen is az örület és az öngyilkosság réme viczorog be. Baudelaire nem is kutatja: „De nékem — írja — kit a zord valóság tépve öldös Elég már, hogy csodás látszatnak megmaradj: Álarc vagy drága kép! ostoba, vagy közömbös! Oh Szépség!

únt szívem örök oltára vagy!“ (Hazugság szerelme, Babits M. ford.) De érdemes megőrizni ezeket az eszményeket, mert a költőt megvédik az elembertelenedett világtól, kiemelik annak köznapiságából és egy másik világba, egy eszményekkel teli világba — az álmok világába emelik. Csak így lehet az, hogy „De a Költő nyugodt, fényes trónt lát az égen És áhítatosan emeli kezei. A lelki szent tüzek ragyogva nyílt szívében A durva nép dühét előle elfedik.“ (Áldás. Babits M.)

Hát igen, ez a sorsa a polgárság legjobbjainak is. A való világ elől kénytelenek az öncélú eszmények világába menekülni, mert csak így őrizhetik meg művészetüket, így maradhatnak nagyok.

... ÉS A SZERELEM.

Az öncélúvá vált, kábító szerként ható művészet mellett van a menekülésnek még egy másik formája, még egy kábítószer: — a Szerelme. A nő valami felvillanásszerű fényesség a mindennap szürkeségében: „mély gyászban karcos hölgy, arcán szent szenvedéssel ... egy villám ... és újra éj!“ (Találkozás egy ismeretlennel.) Nála is: a nő: „fény vagy, szín, csodás, hőség vagy és robbanás fekete Szibériámban“. (Délutáni dal.)

A felemelkedést és lesüllyedést itt is megtaláljuk. A kábítószernek itt a testi szerelem felel meg. A szerelemnek ezt a formáját Jeanne Duval, egy részeges nő testesítette meg Baudelaire életében, aki lépten-nyomon megcsalta, később, még zsarolta is. Ezzel kapcsolatban legérdekesebb jelenség: mivé alakult át Baudelairenél a romantikus női eszmény. A szerelem az irodalomban mindig több, mint tisztán szubjektív valami, mert különben az megszűnne irodalom lenni. Ezért a valóság szörnyűvé válása után nem maradhat meg a romantika női eszménye — az ártatlan, szende, csak kézfogásig merészkedő kislány sem és helyét a férfit kínzó démon foglalja el. Ilyen démon Jeanne Duval is, akiről Baudelaire általánosítva így ír: „A mindenséget a sikátorodba húznád Szennyes nő! lelkedet vaddá teszi az úntság; Hiú munkáját fogad sohse felejtse el Állkapcsod napról-napra új szívet követel.“ (Szabó L. fordítása.) Baudelaire a menekülés egyik eszközének tekinti a szerelmet, ezért van bátorsága megénekelni még a szerelem legelferdültebb formáit például a leszbeszi szerelmet is.

Sokkal inkább idealista és romantikus még, semhogy a testi szerelem kielégítené. (Különben is Baudelaire egyik különös tragédiája, hogy magányossága Duval karjaiba dobja őt, aki gyűlöli a testi szerelmet és megveti az ilyen nőket.) Hamar rájön, hogy a testi szerelem épp úgy, mint a kábítószer csak fél, csak ideiglenes vigaszt ad, utána jön az öntudatra ébredés. Így ír: „Kerestem szerelem kába álmoporát De hajh, a szerelem tüvel szúrt matracán csak Hogy inni vért vad lányoknak újra ontsak.“ (A vérkút.“ Tóth Á. ford.) A kábítószer okozta álomtól a művészet álmához vezet az út, a testi szerelemtől az ideális szerelmehez — itt aztán ez a két vonal egyesül. Már testi szerelemről szóló verseit is átszővi a vágy valami magasztosabb felé: „Éj volt, egy szörnyű zsidónóval az ágyon Nyujtótam mint hideg halotthoz bűjt halott S fizetett gyönyör mellett felragyogott A szomorú szépség, kire hiába vágyom“ — írta. (Szabó Lőrinc ford.) Végre aztán megtalálta azt a nőt, akinek azt írhatta: „Hogy elvégezzek, s hogy megmagyarázzam Magának a hallgatásomat és rajongásomat, az én csaknem vallásos rajongásomat, annyit mondok, hogy mialatt lényem saját természetes gonoszságában és ostobaságában fetreng, az alatt mélységes álmokat álmodik Magáról.“ A nőt, aki valahol a magasban székel, távol minden érzéki vágytól, akitől „én

csak imádat kérem haló szavammal“. (Visszaháramlás, Szabó Lőrinc for.) Aki valahol ott székel a legfőbb ideálja a Szépség közvetlen közelében, akinek imádata egybeesik a Művészet és a Szépség szolgálatával, mert maga a nő parancsolja: „Szép vagyok s azt szabom rád Hogy im szerelmért csak a Szépet szeresd.“ (Mindenestül, Babits Mihály fordítása.)

Ez a nő volt Madame Sabatier, egy bankár kitarítottja. De Baudelaire-nek nem ez volt fontos. Ő csak ideált keresett benne. Leveleit névtelenül küldte és mikor verses kötete megjelent és kiderült, hogy ő volt a névtelen imádó, mme Sabatier felajánlotta magát, de Baudelaire nem fogadta el. Neki csak mint ideál kellett, mint ő mondta: „Tegnap még istenség voltál... és most nő vagy.“ Így elvesztette ezt az ideált, de addig legalább valami megnyugvást, a szürkeségben fényt adott neki.

A KIKÖZÖSÍTETT

Sinkó Ervin Baudelaire verseinek horvát kiadásához írt tanulmányában rámutat, hogy vannak dolgok melyeket bizonyos korokban szigorúan tilos kimondani. Ilyen dolgok voltak Baudelaire verseiben is. Franciaország nyárspolgárai sohasem bocsátották meg Baudelairenek, hogy szemébe mert nézni a valóságnak, ki merte mondani azokat a dolgokat, melyekre ők még gondolni sem mertek; meg merte látni elembertelenedő világukat. Verseskönyvének megjelenése valóságos botrányt vert fel. Pörbe fogták és el is ítélték. Ettől kezdve magánya, kiközösítettsége még teljesebbé és élete a zaklatások, üldözések miatt még tűrhetetlenebbé vált. Egyszer meg is próbált mindezek elől megmenekülni és Belgiumba utazott, de tervezett felolvasó körútja teljes sikertelenséggel végződött. Onnan visszatért rövid időre Párizsba, ahol mindenben csalódottan, mindenből kiábrándultan éri utol a halál, amelyre már annyiszor vágyott. Temetésén csak néhány barátja vett részt. Sainte-Beuve, a hivatalos francia irodalom megtestesítője, de maga a „Mester“, a l'art pour l'artizmus szellemi atyja — Gautier is tüntetően távol maradt.

Tragédiája halála után sem ért véget. Azok harcolták ki elismerését, akik meg sem értették igazi nagyságát. Már életében síkra szálltak mellette az olyan szimbolisták, mint Swinbune és Verlaine, nyomukban pedig az angol és francia szimbolisták tekintették ősöknek. Ezek azonban. Ady-val ellentétben, nem azt vették át és fejlesztették tovább, ami benne heroikus lázadás, egy elembertelenedő világ elleni harc volt, hanem azt ami a kényszerítő körülmények, a kétségbeesés következtében ennek a lázadásnak külső burka lett. .

Mi ma egy lejtőn lefelé indult osztály legnagyobbjainak emberi tragédiáját látjuk Baudelaireban. Azt a költőt, aki halhatatlan költészetté gyúrta ezt a tragédiát, aki olyan óriás volt, hogy egyéni tragikumának ábrázolásával képet adott a kapitalizmus romlási, elembertelenedési folyamatáról, bemutatta egy egész író nemzedék tragikus helyzetét, a kapitalizmus irodalom-ellenes voltának egész tragikumát.

szállított színpadi jelmezeiket magukra öltötték esténként, s a zsuffolt teremnek a hideg tavaszban is gyorsan bemelegedő levegője áramlott a színpadra, akkor melegedtek ki. Meg éjjel, a nagy falusi dunyhák alá bújva, a kis házikók szobáiban, ahol elszállásolták őket. Ilyen dunyhák alatt, meleg tavaszokon megfúltak volna, de most a nyirkosságtól egész nap gémberedett tagjaiknak jól esett a meleg takaró.

A teherautón ponyva alatt utaztak s legfőljebb a szokatlan tavaszi hideg ellen kellett védekezniök. De a nehézkes parasztkocsikon még a kifordított subába bújó kocsisok is tönkreáztak. A suba irháján is átszivárgott az eső. Az autó, ha szikkadt földűt, vagy legalább valamiféle kátyús kövesút akadt, egy-kettőre megérkezett a kijelölt helyre. Ám a parasztkocsik óráig cammogtak a sárbaolvadt, homályos vidéken. Szegény lovak, szügyig csatakosan, az erőködéstől kihévílve, gőzölgőve értek be velük a községek központjába. Mégis, ilyen utakon is lankadatlanul vitték szívükben és csillogó szemükben a művelődés lobogó fáklyáját ezek a derék színészek.

Ahogy beérték a kisközségekbe, amint száraz talajt éreztek a talpuk alatt, és színpadot a közelükben, mindjárt vidám melegség kezdte átjárni a tagjaikat. Hivatásuk szeretete vitte őket a kulisszák közé. Számukra minden volt a színpad. Már otthon az a szép nagy, amelynek deszkái tényleg a világot jelentették számukra. Ha a vidéki csöpp színpadokról megtértek, megölelték a portált és megsimogatták a horizont-vásznat, mert a fővárosi méretű színpad berendezése volt igazi világuk.

Itt vidéken, különösen az apróbb helységekben bizony szükös kis vityillók fogadták be gyakran őket, s néhol rendesebb tyúkólnak is kicsi lett volna a színpad, ahol a hosszú kómikus majd a fejét verte a színpad mennyezetéhez. De a falusi népek sokféleképpen megnyilatkozó szeretete és egyszerű figyelmessége mindenért kárpótolta őket, s gyorsan felejtették a kényelmetlenségeket.

A bácskai színészek elég nagy szenzáció volt itt. Rikító plakátjaik messze hirdették a szövetkezeti otthonok falain, meg a községházák hirdetőabláin, hogy estére „A pártütők“, Kisfaludy Károly nagyszerű vígjátéka kerül színre a népszínház előadásán, Hajtó Gábor rendezésében.

Már szinte gépiesen menne az előadás, hetek óta minden este ugyanaz a darab, de az estéről-estére változó, mindig új kényelmetlenséggel szorító színpadok nem engedik egyformaságba süllyedni őket. Minden leleményükre és teljes önuralmukra szükség van, hogy az előbbitől mindig eltérő díszletek, bútorok, ajtók vagy függönykijárások között megtalálják magukat. Hogy ne jöjjenek zavarba és partnerüket se zavarják meg. Mert csak a jelmezeket és néhány függönyt s képet, meg a kellékeket viszik magukkal kocsin. Díszfalakat, némi bútort ott szereznek össze a helyszínen. Ahogy lehet. Ez aztán a játék ezerféle módosítását követeli meg, de mégis vigyáznak, hogy a cselekményen, mondanivalón alapjában ne essék hiba, ne változtassanak rajta.

Világító eszközöket is visznek, karbid-lámpákat, mert villany a legtöbb kis helységben még nincsen. Az alacsony színpadoknál néha petróleumlámpát is használnak, mivel az erős karbid láng meggyújthatná az alacsonyan lógó szuffitákat vagy függönyöket. De a minden este újabb, százarú közönség nagy érdeklődése, a nézőtérrel csillogó szemek fölvilanyozzák, s minden apróbb kellemetlenség feledésbe megy. Mintha minden este újra a bemutató láza kergetné őket; nem csökken a játék heve, lüktetése, vidámsága. Talán egyre fokozódik is. Pedig micsoda akadályokat kell legyőzniök.

Most is, ahogy beérnek H. községbe, kiderül, hogy nincs hol játszani. A színház szervező titkára, aki egy hónappal ezelőtt járt erre, úgy egyezett meg a helybeliekkel, hogy az új szövetkezeti otthon színpadán játszik majd a társulat. Ámde a szövetkezeti otthon színházterme még nem készült el. Éppen a sok esőzés többször is megakasztotta a munkát. A falak álltak már kora tavasszal, de a tetőzést már esőzés közben végezték el. Az ablakrések ráma nélkül tátonganak, a színpadnak se hire, se hamva. Malter- és mészhulladék, sár, faoszlopok, épületdeszkák, homok, tégladarabok, fahulladék, fűrészpor, rozsdás szögek és az építkezés minden szemetje halomban áll az épület nagytermében. A falakat ugyan már belülről bevakolták, de sehol ajtó vagy küszöb. Csak nyersen terjeng a meszes habarcs szaga a nyirkos levegőben. Más, színjátszásra alkalmas terem pedig nincs a kis helységben. Az eső meg szakad, szakad. Hogy lehet itt estére előadás?

Összegyülekeztek a színház műszaki munkásai, meg a színészek a még vízesvakolatú nagy helyiségben. Előbb csak szóltanul töprengve álltak. Majd egyesek, akik az utazás nehézségeit nehezebben viselték el, lemondóan kérdezték:

— Minek is jöttünk mi ide? Hát lehet itt játszani? Csak ázunk-fázunk, és mindig rosszabb helyre érkezünk. . .

— Igen-igen. Ez a szervezés már az idegeinkre megy, — vágta rá mások. — Hogy is lehetett elképzelni, hogy itt hamarosan előadások legyenek?

Maga az útvezető, a darab rendezője is homlokába logó haját sodorgatta néma dühében. Az isten hátamögé elvergődnek, s a félreeső sárfészekben se színpad, se terem, de még csak remény se, hogy valamikép megoldást találjanak.

— Szedjük össze a kocsikat és álljunk odább, — fakadt ki az epés, cingár apa-színész.

— Előbb jobban körül kellene néznünk, — mondta tanakodón, de szintén rosszkedvűen a rendező.

Ekkor lihegve, vizes bőrkabátban futott be Kázmér, a hórihorgas színpadmester. A rendezőig csörtetett patkós csizmájában.

— Gábor, — szólt hozzá ünnepélyesen, — itt borjút vágnak, hogy megvendégeljenek bennünket. Az utolsó pillanatig nem hitték, hogy eljövünk. Most hirtelenében egész népünnepély készül a fogadásunkra. Magyar színészek jöttek! — mondják mindenfelé. Elszánt kultúrmunkások ezek, csak mennek ebben az iszonyú időben. Így dicsérnek bennünket. Ebben a faluban nem is láttak még igazi színészeket. Fehérruhás lánykák fognak koszorút átadni. Csak a faluvezetők törjk még egyre a fejüket, hogy hol lehetne megtartani az előadást. Mert most már, ha itt vagyunk, előadásnak lenni kell. Ők abban reménykednek, hogy kisüt majd a nap és a szabadban játszunk, a templom és az iskola közti téren. De így is csinálnunk kell valamit. Már szedik össze a tűzoltók rezsebandáját is. . .

— Egész héten borjúhúst eszünk. . . Ezért aztán nem érdemes itt maradni. . . meg egy csokor virágért. . . Inkább száraz színházhelyet adnának. . . — morogtak néhányan a vízeskabátú színművészek közül.

— A múlt héten mindennap birkahús járta. Ezen a héten meg mindennap borjúhús. Mintha hat-nyolc község előre összebeszélne. . . — vágott rá humorosan a zömök intrikus.

— Ne vicceljete, — szólt komolyan a dúshajú rendező — úgy lát-
szik, itt is nagy esemény a megérkezésünk. Inkább azon kérdezősköd-
jünk, hol lehetne összehozni egy előadást.

Kázmér, a színpadmester, régi színházi róka és tántoríthatatlan
tisztelője a színjátszásnak, kutatón nézett körül a nagy malteros hodály-
ban. Egyszerű munkából küzdötte föl magát színházi technikai szakem-
berré, szívósan kitartott mindig, a legnagyobb nehézségek közepette is
megőrizte hidegvérét. Találékony volt, mint a bajba került ördög.

— Mit szólnátok hozzá, Gábor — kérdezte hirtelen a színpadmester,
— ha itt ütnénk össze színpadot? — és a két kezét a nedves falak kö-
zött, a frissen tapasztott plafon alatt széttárta.

A rendező fanyar szájmozdulatot tett és többször megcsóválta a
fejét.

— Hiszen még tán a plafon is csöpög... és annyi itt a piszok. Meg
aztán színpad... Honnan veszel színpadot? akármilyen kicsikét is...
Az ablakrések tárva-nyitva, az ajtónyílás is. Levinné a huzat a szín-
szekről a kosztümöket...

A humorizáló intrikus hozzátette:

— Talán ide, a sár meg a szeméthulladék tetejére ültetnéd a kö-
zönséget? Se szék, se pad — és teátrálisan az építőhulladékos, új pad-
lóra mutatott.

Most érkezett vissza a kis helyi kultúrkör titkára. Izzadó fejét, meg
a kalapja izzasztóját törölgette.

— Mi újság? — fordultak hozzá hirtelen a tanakodók.

— Még semmi — felelte az gondoktól sújtottan. — Nem találtunk
még megoldást. Ha ez az épület kész volna, micsoda helyünk lenne...

— Mégis csak itt kellene valamit csinálni, — tanakodott önmagával
hangosan a színpadmester.

— Mit csinálhatnánk, Kázmér? Azt sem tudjuk, hol is kezdenénk.
Építsünk-e előbb, romboljunk vagy takarítsunk. Hogy nem csináltak
legalább színpadot ebbe a nagy terembe? — fordult hirtelen a helyi em-
berhez a rendező.

— Volt itt már színpad is, — szólt a helyi kultúrköri titkár, — de
lebontottuk, mert nagyon kicsi volt. Valami nagyobbat szeretnénk, de
annak még nem kezdtünk neki. Aztán öltöző is kellene mellé. Arról meg
még vita folyik, hogy az épület melyik felében adnának öltözőt. Es
ebben a nagy esőzésben minden megkésétt...

— Hát mi itt színpadot építünk, Gábor, — nézegette az erős épü-
letdeszkákat a találékony színpadmester. — Csak ezt a fenenagy termet
kitakarítani, ahhoz a színpadi munkások nincsenek elegenden... A világo-
sítóval csak hárman vagyunk. Negyedik a ruhatáros. Igaz, itt a fodrász
is, ha akarna...

A rendező összehúzta sötétlilas szemét, s fekete arcát elgondolkozva
simogatta. Majd hirtelen megkérdezte a reá és a színpadmesterre tekint-
gető színészekről:

— Mit szólnátok hozzá, hogy kitakarítsuk a termet, Kázmérék meg
addig építik föl a színpadot? Mi?! Talicskázunk, cipelkedünk mi már
otthon a vasgyár bővítésénél is, meg a háborús romok eltakarításánál...
Mit gondoltok most, fiúk?

Az elázott idősebb színészek csak hümmögtek, de a fiatalabbak elő-
rerúgtattak. A kis szerelmes színész egész szónoklatot vágott ki:

— Már megalszik bennünk a vér, egész héten csak kocsikázni, kocsikázni és ázni. Már úgy érzem, mintha hideg csigavér folydogálna bennem. Álomkór fog el. Éppen jó lenne kicsit nekimelegedni valami munkának. Valamit csináljunk. Segítsünk ha lehet.

A fodrász is lelkesen jelentkezett. A fiatal primadonna arcát büszke öntudat pírja borította el.

— Mi nők se fogunk elmaradni! Ha ti, férfiak, kihordjátok ezt a rengeteg építési szemetet, mi meg föltakarítunk!

— Az ám. De ehhez talicskák, lapátok, vödörök és söprűk kellenek! — akadékoskodtak még egyesek.

— Van itt, a félszer alatt. Ha nem elég, kölcsön is kérhetünk, — bámult el a helyi kultúrtitkár. — Tényleg nekifognak? — hitetlenkedett egyre.

— Neki ám, ugy-e cimborák? — mosolygott most már az eddig komolyarcú rendező is. — Népszínház ez néptársam, — ütött a vállára a vörösarcú alacsony titkárnak. — Nem félünk mi a munkától. Néhány év előtt, a színház kezdetekor, mi varrtuk a jelmezeket és mi építettünk nehéz díszleteket, mert csak egy színpadmesterünk volt, senki más a műhelyben vagy a színpadon. Aztán most jobban már nem ázunk el, ha kicsit ki-ki szaladgálunk a teremből. Bácskában is tudjuk ám, mi az a virtus!

Néhányan mindjárt kimentek talicskákért, lapátokért. Egyesek meg a deszkákat, az állványoszlopokat ragadták meg, hogy a félszer alá hordják őket. A nők vödöröket, rossz zsákokat kértek. A titkár szaladt el mindezeket beszerezni.

Mintha az idő is kedvezni akart volna, megcsöndesedett az eső.

— Hej, komám, még az eső sem szakad már annyira! — újságolták a rendezőnek, aki a színpadmesterrel az egyik sarokban kezdett rendet csinálni, hogy a színpadnak helyet szorítsanak. Nem messze ajtónyílás volt. Ott bent, egy sötét sarokszobában lehet az öltöző.

Az erősebbek, fiatalabbak megragadták a talicskákat, a téglahordók kezi alkalmatosságát és hordani kezdték kifelé az ezerfajta saras hulladékot. Az idősebbek lapátoltak. Legelőször a színpad helyéül kinézett sarokból hordták el a szemetet. Kint az udvaron nagy gödör állt, abba belefördítették.

Mások aztán a vastag építődeszkákat és az állványokat hordták össze a színpadsarokba. Kázmér, a leleményes színpadmester szépen kiválogatta a legsimább kétcolos fosznideszkákat. Kikeresett egypár erős építőbakot is.

A kultúrköri titkár közben egy szövetkezeti vezetőt is előkerített, aki szöveget adott a gyors színpadépítéshez.

Kázmér, a hórihorgas, vidám színpadmester már füttyörészett is. Az építőoszlopok, gerendák közül kiválogatta az alkalmasakat, a színpad erős alapját hamarosan összeszegelték. Vékonyabb deszkákból a csúnya, malteros bakokra is került elől takarás.

Kázmér füttyszavára hamarosan dal csendült föl a színészek ajkán is:

— Kaszálják a bogojai rét alját...

Néhány órai kemény férfimunka után üresen állt a nagy terem. A színésznők rögtön söprögettek ott, ahonnan már a szemet eltisztult. Majd vizet hoztak be és súrolni kezdték a durva deszkapadlót.

A kis községben hamar híreszaladt, hogy az újságból ismert ezüsthangú, hófehérkező primadonná vezetésével puhakező színésznők taka-

rítják az épülő szövetkezeti otthon nagytermét. Odajöttek nézni a falusiak. És látták, hogy a hír igaz. A színésznők menyecskésen hátrakötötték bodorhajú fejüket, és derekasan a nagytakarításhoz láttak. A példán már mások is fölbuzdultak és nemsokára már Jónéhány falubeli férfi segített a halomban fekvő építőanyagok kihordásában. Jónéhány lány és asszony a fölsőprésben, takarításban. A férfiak hordták vödörökben a rengeteg vizet a súroláshoz. Így aztán gyorsan haladt a dolog.

Egy páran, a rendező kérésére, ponyvadarabokat meg rossz zsákokat kerítettek elő, hogy a nagy ablak- meg ajtónyílásokat valahogy becsinálják, mert egy-egy szellő odatévedésekor iszonyú huzat csapott keresztül a termen. Faékekkel a falba erősítették a zsákokat és így a huzat nagyjából megszűnt. Hogy mit és hogyan kell csinálni, a példát mindehhez a technikai munkások mutatták. A színpad építése is sikeresen haladt. Az építőkora erősített színpad ülő részéből két nagy oszlopot rögzítettek a falhoz. Azok közé szerelik majd a függöny tartó- és húzó kötélrendszerét.

— Hórukk, húzd, ereszd! — hallatszott itt-ott. Vidám asszonyi kacaj, egy-egy indulatos, vagy elégedett férfidörmögés tarkította az egyre nekimelegedőbb hangulatot. A terven fölül rohamunka jól haladt. Tréfák, dalok csaptak föl több felé.

Az önként munkábatársult falusiakat most már ülőalkalmatosságok összehordására toborozták a többen is összegyülekező szövetkezeti vezetők és a kultúrkör néhány, szintén fölcsatlakozott embere. Szinte fölvillanyozva mentek széjjel, hogy kocsmából, iskolából és magánosoktól összehordják a szükséges székeket, padokat. Ezalatt a színpad teljesen elkészült. A függönyszárnyak is fölkerültek. Összehordták és színpadra helyezték a szükséges bútordarabokat is, melyeket a helybeliektől kölcsönöztek. Berendezték az ajtónyílással a színpadra tároló öltözőt. Ponyvával két részre osztották, férfi- és női részre. Asztalokat is elhelyeztek benne a maszkok készítéséhez, valamint székeket. Aztán lámpákat tettek az asztalokra.

Néhány órai kemény munkával s a falubeliek segítségével elvégezték a herkulési föladatot. Augias istállójából Thália templomát csinálták.

Megelégedetten néztek egymásra és a rendezett teremre: vándorló színészek és mosolygó helybeliek. Mégiscsak lesz előadás estére!

Mikor már egész rendben állt a terem; színpad, függöny, székek és padok a helyükön, a helység népbizottságának elnöke a község házára kérte a társulatot. A község háza kapualjában és folyosóján népsokaság állt, s szeretőn mosolygó képpel tekintett a lendületes munkától kipirult arcú színészekre. Amikor a színészek a csöndesen szemerkélő esőben a kapu alá léptek, a kis rezesbanda indulóra zendített rá. Az összesereglettek utat nyitottak a vendégeknek. A folyosón tényleg fehér ruhás lányok vártak sorjában, s virágcsokrokat szorongattak a kezükben. A folyosón a színészek elé lépett az elnök. Szívélyesen kezetszorítva a rendezővel és a többi előlállókkal, kis üdvözlést mondott el.

— Mi eddig — mondotta többek közt — csak újságban olvastuk, hogy van Népszínházunk. De most a saját szemünkkel győződünk meg, hogy a Népszínház színészei igazán a nép színészei. Itt még sose jártak igazi színészek. És ilyen igazi kultúrmunkások. Örülünk, hogy az életben először a nép igazi színészei látogattak el falunkba. Ma mindnyájan a mi vendégeink...

A kislányok a rendezőnek és a színésznőknek nyújtották szerény falusi virágokból álló csokraikat. A virágok még vizesek voltak, mert az esőben szedték őket, de édes illatukat most itt, a sok ember között, annál jobban párologtatták.

Hajtó, a rendező, keresetlen szavakkal megköszönte az üdvözlést és kérte, hogy estére minél többen látogassanak el az előadásra, hogy a társulat és a nép fáradozása minél szebben gyümölcsözzön.

Ezután ebédelni mentek a kis szövetkezeti vendéglőbe, ahol nagyszerű borjúpörkölt várta őket s utána túrós csusza. Kicsit boroztak is ebéd után, de hamarosan abbahagyták, mert a rendező szigorú szeme mindig rajtuk pihent. Előadás előtt józannak kell maradni.

A délután hátralevő részét a társulat tagjainak elszállásolásával töltötték el. Kis helyeken szálloda nincs, a beszállásolás csak magánháznál történhetik. Itt valósággal szétszakították a színészeket. Minden kultúrköri tag akart magának egyet. De hát nem mindenkinek jutott. A házaspárokat persze ez alkalommal szétválasztották, hogy minél többjüknek jusson színész-vendég. Percek alatt szétkapkodták őket. S akihez vendég jutott, büszkén vezette haza.

...Este kacagó orkán támadt a magyar vigjátékírás atyja zamatos darabjának előadásán. Zsúfolt terem nézte és tapsolta meg a vigjátékok. A fél falu ott szorongott a hirtelen berendezett nézőtéren. Még a nedves, malteres falaknál is sorakoztak az állóhelyesek. Zúgott a taps, a művészet megragadta az egyszerű emberek lelkét. Kellemes meleg terjengett a levegőben. S tapstól és melegtől tüzelve, forró véráramok szaladoztak a színészek ereiben. Egy percig sem gondoltak arra, hogy holnap megint sár és eső várhatja őket. Érdemes néha fázni, megázni, akár egyszerű-másszor homokot is talicskázni, ha művészetük virágait derék emberek szívébe plántálhatják...

Bezerédi Lajos: Részlet

LŐRINC PÉTER:

Magyarok és szerbek együtt*

A KÖZÖS TÁRSADALMI HARCOK

Csak néhány szóval jegyezném meg, hogy már a XV. században érintkeztek szerb és magyar társadalmi-vallási eszmék a Szerémségben. Délről ugyanis a bogumilizmus társadalmi-vallási, antifeudális elgondolása terjedt észak felé, hogy éppen a Szerémségben találkozzon össze az északról jövő huszitizmus antifeudális eszmekörével. Csak annyit akarok még hozzátenni ehhez, hogy a kamenicai husziták a helyszínen nem sokat tehettek, mert az inquisitio menekülésre kényszerítette őket és keleten, Erdélyben, került sor aztán az első nagyobb méretű parasztfelkelésre 1437—38-ban, ahol nem szerbek szövetkeztek a magyarokkal, hanem románok a nép részéről és szászok az urak részéről.

Sokkal nagyobb jelentőségű ennél a mozgalomnál — ránk nézve — Dózsa György hatalmas felkelése, amely Vajdaság területére is kiterjedt. Szerémségben és Bánátban is folyt a harc, leginkább talán mégis Bácska volt érdekelve. A szerbek mindkét oldalon harcoltak, hiszen Stilyánovics ott küzdött Dózsa alvezéré mellett, Petrovics Péter viszont Zápolya embereként fogta el magát Dózsát Temesvárnál. Mert ekkor már voltak Vajdaságban szerb urak és szerb parasztok is, akár csak néhány év múlva a Fekete Ember idején. Elvégre épp Mátyás volt az, aki szerb deszpotaságot alakított területünkön. Ez volt az első határórvidek-szerű alakulás és egyúttal ez volt az első szerb területi autonómia is errefelé. Lehet, hogy ez vitte Stilyánovicsot is Dózsa táborába. A nép — deszpotának nevezte, holott nem volt az, mást tettek meg fölébe deszpotának, nem őt, a nép emberét, a naszádos vajdát.

Már Beriszló (Beriszlavics) horvát bán intí, persze hiába, hogy Dal-máciába vezesse hadait és a nemrég még zágrábi püspök, Bakócz prímás is hiába szólítja fel levélben a török elleni hadjárat abbahagyására. Dózsa folytatja útját és a Duna-Tisza köze hamarosan teljesen mellé áll. A szegediek, akik állandó összeköttetésben állanak Szerémséggel, hisz ők adják tovább a Fruskagora borát, szintén felkelnek. De Mészáros Lőrinc pap, a Nagybotú Lőrinc, aki a felkelés ideológusa, ekkor már, Ceglédre indulva, Bácskába tart.

A paraszti felkelők új jállami apparátust szervezve, parasztmegyéket alakítottak, ezek központja egy-egy vár, amely a hadműveletek köz-

* A szerző most készülő tanulmánykötetének egyik fejezete.

pontja is volt egyúttal. Már Csongrád megyében haladtukban is a mai Bácsmegye földjét tapodták jórészt, innen azután az akkori Bodrog és Bács megyékbe jutottak. Bodrog megyében ott voltak ily erődítményekre alkalmas helyekként Bátmonostora, Szabadka, Coborszentmihály (Zombor); Bács megyében pedig Bács és Szelend. Mindezeket a várakat körülzárták a felkelők, hogy a vagy 500 nemesi és egyházi birtokot innen foglalják el. A felkelés élén az ismert Nagy Antal és Pogány Benedek állottak. Verancsics feljegyezte róluk, hogy „mind az egész Bodrog vármegyét, Bács vármegyét felduló, égeté, valahoi nemes ház vala, sok vitézlő népet ölete, karóra vonata nagy sok nemes embereket.“ Ugyanő írja: „Sok dúlás, fosztás után“ a hadnagy végre Bács megyébe, Futakra ért. Itt lakott a nándorfehérvári bán (belgrádi), Enyingi Török Imre. „Nagy Antal minden házát, lakóhelyét elpusztította.“ Pogány Benedek viszont Bács várában Frangepáni (Frankopán) kalocsai és bácsi érseket és bácsi főispánt ostromolta meg. Köröskörül pedig a szegénység, „ki féltében, ki pedig szabad akarata szerint, mind keresztes lett vala“ s így Borbás pap egy csapattal átkelhetett Szerémségbe és „a nemességet dúlva“ eljutott egész Zalánkeménig (Slankamen). Szerémségben ekkor mind magyarok mind szerbek látkak, hiszen a szerbek már vagy 80 esztendeje kezdtek tömegesen ideköltözni. Kölpény (Kulpin), Drávaszandemeter (Mitrovica), Szlankamen és Zimony (Zemun) a deszpota birtokai voltak. 1503-ban meghalt Brankovics János deszpota, utóda özvegye Jaksics Ilona lett, aki gyengének érezve magát erre a méltóságra, Stilyánovics Istvánnak adta át a deszpotaságot. Stilyánovics igen komolyan vette a terület megvédését a töröktől.

E célból számos szerb parasztot és főurat is telepített át Szerbiából. Így ír Stilyánovicsról Márki Sándor, de ő is hozzáteszi, hogy a király a szerb deszpotának nem őt, de a BeriszlávicsoK egyes tagjait tartotta. Majd így folytatja Márki: „Halászni akart a zavarosban s Magyarország déli részeiből, de legalább is a Szerémségből, szabad és független szerb fejedelemséget szeretett volna kihalítani...“ Ennek érdekében kész volt szövetkezni Dózsa Györggyel, ami azt jelenti, hogy Dózsa — modern nemzetki politikát folytatott vidékünkön. „Sikerült is Stilyánovicsnak felkelésre bírni a szerb parasztoKot és a dunai flotillát, a naszádosoKot (sajkás) s így a naszádoK lettek Dózsa hadihajóhada és csapatoKot szállító csapata. ŐK szállították át Borbás papot Szerémségbe, majd újból vissza Bács megyébe. A naszádosoK tették lehetővé azt is, hogy a hatodik „keresztes hadnagy“, Nagy Radoszláv, aki maga is szerb, egész Zalánkeménig hatolhasson le. Onnan Titelre vitték őt a naszádoK, melyet ő foglalt el a kurucok részére. A csapatoK Bácsban a mai Újvidék területén ütöttek tábort (Baksafalva, Vásáros-Várad), majd Pétervárad is kezükre került amiben természetesen szintén a naszádosoK támogatták őket. A kurucoké lett valószínűleg az igen erős vár is, amelyet a török sem tudott bevenni, övék lett a rév, a város és az apátság, „hódolt nekik Kamancz (Kamenica) is, a híres borkereskedő hely“, majd a szerémi Dunapart helységei Cserevicstől Karlovciig (Cseröd és Karom). Július elején Nagy Radoszláv szerbjei újabb nagy győzelmet arattak a király csapatai fölött. Ekkor többek között: Oláh Balázs belgrádi katonái is csatlakoKtak hozzá. Oláh Balázs katonái nagyrészt szerbek voltak. Nagy Antal Kamenicán is nagy győzelmet aratott, de azután el kellett hagynia Bácskát, mert a nagy temesvári csatához várta őt Dózsa. Visszavonuláskor, úgy lehet, a sajkásoK elzárták útját át a Tiszán, de valamivel később újra a kurucok oldalán találjuk őket.

Érdekes és érdemes volna az akkori úri intelligenciának, a humanista költőnek gondolkodásával is megismerkedni; tudni, hogyan gondolkoztak Dózsáról és felkeléséről. Bizonyos, hogy dülőknak tartották őket, mégis Martinus Tyrnavinus erről szóló poemájában, az Opusculumban úgy nyilatkozik, hogy a szörnyű pusztítások főoka az urak elfajulásában keresendő. Sajnos, ily kirándulásokra nincs időnk és terünk, vissza kell térnünk Dózsa hadjáratára.

Bánátban is ott jártak Dózsa seregei, sőt a döntő ütközetet Temesvár környékén vívták meg. Báthory is ide tartott és vele voltak a Jaksicsok, akiknek már előbb is volt szerepük a Dózsaellenes hadjáratban (nagy-laki csata), hiszen náluk pihentek meg Báthoryék, akik között ott volt, Temesvár alatt is, Petrovics Péter, aki Zápolya mellett hamarosan török-hübéres lett. De, mint Szerémi mondja, Dózsa, amikor megindult Nagylak alól, vele volt a trák (rác) nemzet nagyobb része. Viszont az urak táborában ott volt a Jaksicsok csapata azaz a szerbek kisebb része. A csata előtt különben újabb szerbek, valamint románok is csatlakoztak Dózsához. Erre a vidékre még Hunyadi telepített szerbeket. Dózsa itt erős tábort épített és hozzáfogott a mocsarak lecsapolásához és a Temes vizének, medrének, áthelyezéséhez: csatorna építéséhez. A csatorna körül folyt a harc jóideig. Közben Dózsa csapatai bejárták Bánátot, le Orsováig, vagy Csákváig (Csákovó) és Ókanizsáig a Tisza jobbpartján. Felverték a csapatok egész Torontál megyét és éppen innen, ebből az esztendőből maradt fenn az első magyar melódiás szöveg:

„Bátya, bátya! Mely az út Becskerekére?
Uram, uram, ez az út Becskerekére!”

Nagy Radoszláv, a szintén szerb kurucvezér volt az, aki a kérdést az ott dolgozó parasztnak feltette, mert a Tisza már kezén volt és így átmehetett Bánátba, Temesvár alá, Dózsa segítségére.

Bácskában még tartottak a harcok, az urak szerbeket hoztak a felkelő magyarok és szerbek ellen, de a szerb naszádos vezér: Stilyánovics megtámadta a zsákmánycipelő úri sereget és megverte. Mégis nemsokára sikerült az egyesült nemeseknek leverni Pogány Benedeket, mire a bácsmezei nemesek összeültek Bács várában, hogy a továbbiakról tanácskozzanak. Közben Temesvár alatt Petrovics Péter elfogta Dózsát, hogy Szapolyai azután izzó trónra ültethesse. Csak Lőrinc menekült előbb Bácskába, azután a hegyek közé.

Ha magyar-szerb barátságról van szó a Dózsa felkelése idején, talán felemlíthetjük azt is, hogy 1901 májusában a szocialisták pesti kongresszusán egy délszláv, dr. Parcsetics László indítványozta, hogy Marxnak, Lasallnak és — Dózsa Györgynek szobrot emeljenek Budapesten.

Csak említeni kívánom, hogy a XVI. századvégi (1594) bánáti szerb és román hajdúkhoz magyar jobbágyok is csatlakoztak s így a szabad paraszt és jobbágy kapcsolata szociális jelleget adott a három nép törökellenes harcának. Röviden kívánok csak foglalkozni annak az utolsó kurucnak a felkelésével, aki szerb létére magyarok élére állt, aki hátárőr, grancsár — szabad paraszt — létére jobbágyokat vezetett a harcba. Felesleges mondanom, hogy Péróra gondolok, aki Rákóczit helyettesítette a vezérségben, nem tudva, hogy a fejedelem éppen azokban a napokban halt meg Rodostóban. Mellesleg jegyzem meg, hogy szlovákok is vettek részt a harcban magyar jobbágyok és szerb grancsárok oldalán, Matula vezetése alatt.

Talán nem lesz érdektelen néhány sort idézni a vén granicsár, Péra, kihallgatási jegyzőkönyvéből, amely erős bizonyítéka a szerb-magyar barátságoknak és közös érdekeknek. 1735 augusztus 27-én mondotta Péro: „A kérdésre, mi készítette a lázadásra, ezt felelte: A magyarok rábeszélése készítetett rá, ezek azt mondták, hogy a szerbek (Rácok, Rasciánusok) ugyanolyan szabadságot fognak élvezni mint a magyarok az álamban... szinte elbűvöltek ezek a szavak, hiszen hallottam és tudtam másoktól, hogy a szerbek egyre arról beszélnek, hogy már lehetetlen számukra fegyverben is állni s ugyanakkor az adót (kontribúciót) is fizetni, számtalanszor arra panaszkodtak, hogy a rájuk kivetett adó kedvéért kénytelenek utolsó jószágukat is eladni, ha csak vevőre akadnának... A magyarok azt mondták, hogy magukévá fogják tenni az egyházat (persze a kálvinistát L. P.), ily módon kívánva felszabadítani országukat, s velük én is a magam népét...“ A kérdésre, hogy nem volt-e szó arról, hogy mindkét nép fővezére legyen? — azt felelte: „Egészen így. Hiszen felajánlották (a magyarok L. P.) a maguk fővezérségét... a magyarok lázadni akartak végig az országon, Erdéllyel egyetemben és felszólítottak arra, hogy mi szerbek, csatlakozzunk hozzájuk... Egyetlen kapcsolatunk az egyszerű ember volt s a paraszt, mitsem tudok valamely nemes vagy hatalmasabb ember csatlakozásáról... Nagyon megbecsültek bizonyos Tokait, (régii kurucvezér család, Rákóczi előtt is volt köztük bujdosó és felkelő) akiről az a hír járta, hogy családjából még a múlt század vége felé akadt egy Tokai nevű lázadó... Beszéltek a só drágaságáról, a kötelezettségek terhéről... de leginkább az fájt nekik, hogy akadályozzák istentiszteletüket...“

Két nap múlva, egy újabb jegyzőkönyv szerint Péro azt mondta: a szerbek nehezményezték, hogy egész mérő búzát kénytelenek eladni egy fél forintért a kényszerfizetések miatt... A hatósági jelentés, amely Péro minden kihallgatását tekintetbe veszi, arról értesít, hogy kínzásai közben Péro arról is szólt, hogy március közepe táján eljöttek hozzá Szilasi István és Sebestyén János Szent Endréről Pécskára azzal, hogy felkelésre készülnek, és csupán a szerb granicsároktól tartanak. Péro megígérte, hogy ha a magyarok a szerbeknek nem kívánnak ártani, úgy ők sem fogják akadályozni a magyarokat mozgalmukban. Sok panaszkodott a magyaroknak, de leginkább az fájt nekik, hogy lehetetlen kibírni már a nemesek és bérlőik kizsákmányolását. Ezért általában a nemesek és a németek ellen kívánnak felkelni, akik itt vannak az országban... A királyt említő kérdésre Péro azt felelte, hogy fejedelem nélkül sokáig nem lehetnek, mire ezek azt mondták: majd ha az egész ország fel fog kelni, akkor majd választanak maguknak királyt és hiszik, hogy ha ezt meghallja Rákóczi, úgy ő talán eljön közbük...“

Így kuruckodtak együtt 1735-ben, szerbek és magyarok.

Már a bánáti felkelés (1594, 1604) uzsorások ellen is irányult. Péro nemcsak nemesekről, de bérlőkről is beszél. Az árupénz viszonyok már ekkor is fejlődőben vannak, a kapitalizmus már előreveti árnyékát. Mégis igen nagy a különbség a kurucmozgalmak és — Martinovics összeesküvése között. Igaz, hogy Martinovicsék korában sem fejlődött ki még annyira a kapitalizmus, hogy már egy, akár sikertelen, polgári-demokrata forradalomról is lehetett volna szó. Még csak értelmiségiek összeesküvésére kerülhetett sor, amely természetesen sikertelen. Mégis minőségi a különbség Péro és Martinovics között, a kurucok és jakobinusok között és nagy a különbség nemzeti szempontból is közöt-

tük. Péró szerb s csupán együttműködik a magyarokkal, Martinovics már csak származására nézve bácskai bunyevác. (Egyes források — albánnak tartják.) Ő maga már magyar és délszláv származású csak anynyiban bírhat jelentőséggel, amennyiben magyar-horvát kapcsolatokat tesz lehetővé. Annyi bizonyos, hogy Martinovics számos nyelvet ismer. A nyugati nyelvekről azt állítja, hogy tanulás útján sajátította el azokat, míg a magyar és „illir“ nyelvről ezt nem mondja. Egész bizonyos, hogy még Vajdaságban tanulta ezt a nyelvet. Ő maga állítja azt is, hogy „Két fitestvérem van: György, rácmiliticsi plébános... Két nőtestvérem van: Mária... Anna... Ádámovics bácsmegyei tisztviselőnek... felesége.“ Mint fiatal szerzetes a bácsi, majd a bródi kolostorban tartózkodott. Hatott Martinovicsra a horvát pandúr és író, Trenk Frigyes is, akinek könyvét, az összeesküvés másik vezére, Lackovics fordította magyarra.

Lackovics magyar tiszt és valószínűleg csak távoli ősei lehettek, esetleg, délszlávok; Gyurkovics, az egyetemi tanár, Martinovics elődje a szervezkedésben, valószínűleg szintén bácskai származású. Hajnócinak is lehettek szerb-horvát kapcsolatai, hiszen egy időben Szerémség alispánja volt. Érdekes azonban, hogy Martinovics, talán nem is mindig igaz vallomásaiban számtalanszor hivatkozik főleg horvát kapcsolatokra. Néhány ily nevet kívánok csupán felemlíteni. Delivuk nyugalmazott alispán, kamarai titkárt, magasabb megyei hivatalba juttatja. Több ízben is említi vallomásaiban, amint Verhovác püspököt is. Márics alispánra és Basztatics püspökre is többször hivatkozik, nemkülönben Petrovics Józsefre, a báni ítélőtábla elnökére és más demokrata hajlandóságú nemesekre is. Hangoztatja azt is hogy a horvát demokrácia elterjedése az ő műve. Bizonyos, hogy Martinovics szervezete Bácskára és Horvátországra is kiterjedt és valóban kívánatos volna fényt deríteni végre ezekre a kapcsolatokra. Addig is bizonyosra vehető, hogy a magyar jakobinusok mozgalma egyúttal szerb-horvát mozgalom is volt, hogy itt újból magyar-szerb-horvát megmozdulásról van szó. Lehetséges, hogy éppen ez a több-nemzeti jelleg is hatott a mozgalom nemzeti programjára. Martinovics ugyanis új, polgári országát, annyi tartományra osztaná, ahány nemzet lakik területén. Magyar, „illir, szlovák, oláh tartományra oszlana az ország és a tartományok a maguk nemzeti nyelvén tartanák országgyűlésüket. Bánát Erdéllyel a román tartományhoz tartozna, Dalmácia, Horvátország és Szlávia pedig Illíriához.

Jugoszlávia Enciklopédiája

Kultúréletünk igazán csak most kezd lépést tartani a szocialista építés ütemével. Minősége épp az egyszerűsödésben tisztul, javul, hozzáidomul a mához, tőle megtermékenyülve példát és távlatot a gazdasági élet fejlődéséből vesz magának. A bányák, a gyárak, az erdők és vízierőművek mind a mi erőnk és természeti kincsünk eredménye vagy teljesítménye, de olyan erők és olyan kincsek is vannak közöttük, amelyek egészen népi forradalmunk eljöveteleig ismeretlenek voltak. Most kezdünk róluk beszélgetni, velük ismerkedni, most kezd tudatunkig eljutni mindaz, amit eddig hírből sem ismertünk, mert sem a könyvek, sem a lapok, s mi több: erről még a térkép színfoltjai sem beszéltek. Egy-két hírlapi tudósítás néha egészen mélyen rátapintott a dolgokra, a napi események beszámolóí közé szorítva tájékoztatott is bennünket arról — mondjuk — milyen kimeríthetetlen gazdagságú források csörgedeznek hegyeink között, de az újság csak egy napig él, híradásának tárgyi adata is hamar elmerül és a tömérdek adat és anyag, amit zsunalisztikánk az utóbbi esztendőkből fölhozott, vagy elvesz (a kisebb helységek számára, ahol megőrzésükre még ma sem gondolnak) vagy megközelíthetetlen marad.

Az előjáró sorok már maguktól is megadják a fölvetett kérdésre a feleletet:

Hiányzik egy mű, amelyből megismerhetjük — és megismerheti a világ — **házánkat**.

Tudományos és kultúréletünk egyik legnagyobb ideí vállalkozása kétségtelenül az, hogy megszületett Jugoszlávia **Nagy Enciklopédiájának** terve. De itt nem csupán csak egy tervről van szó, amely majd a munka tömkelegében esztendőről esztendőre papíron marad, hanem egy tudományos vállalkozásról, amelynek első lépései már meg is történtek. Íróink, tudósaink, művészeink, hírlapíróink pár hónappal ezelőtt tartották meg első összejövetelüket s elhatározták, hogy megindítják a Nagy Enciklopédia munkájának előkészületeit.

Az első pillanatban — amikor az olvasó a lapokban talán csak egyszerű híradás formájában — ezzel a kezdeményezéssel találkozik, esetleg elsiklik fölötte vagy épp úgy tudomásul veszi, mint gazdag könyvtermésünk egyéb kiadványairól szóló beszámolóit. De ha jobban belegondolunk abba, hogy a Nagy Enciklopédiával voltaképpen milyen mű van nálunk előkészületben, akkor ennek a tudományos vállalkozásnak az értéke is egészen más méreteket ölt. Jóllehet, a tudomány, a művészet, az irodalom a gazdasági- és a társadalmi élet fejlődése során jelentős lépést tett előre, de ennek lekszikális vagy enciklopédiális összefoglalása **még nincsen**, mert az 1929-ben Sztanoje Sztanojevics professzor által kiadott „Szerb-Horvát-Szlovén Enciklopédia“ minden jóolda-

lától eltekintve már idejétmúltá mű, ehelyett új munka földolgozására van szükség, amely a fölszabadosulás után a mai Jugoszlávia ismertetését is tartalmazza.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Enciklopédia Intézete pár hónappal ezelőtt alakult meg zágrábi székhellyel. Ennek az élére Miroszláv Krlezsa került s az Enciklopédia szerkesztőbizottságában helyet foglalnak hazánk legnevesebb írói, alkotóművészei, tudósai, kiemelkedőbb kultúrmunkásai: Babics Ante, Barac Antun, Belics Alekszandar, Butozan Vászó, Csolákovics Rodolyub, Dedijer Vladimir, Jovánovics Jagos, Koneki Blázsó, Kos Milko, Kostrencsics Márkó, Krlezsa Miroszláv, Melik Anton, Polenakovics Haralampije, Ribnikar Vladiszláv, Risztics Márkó, Sztankovics Szinisa, Stampar Andrija, Ujevics Mate és Vidmár Joszip. A szerkesztőbizottság ebben az összeállításában fölöleli a szövetségi Népköztársaság valamennyi népköztársaságát és az egyes népköztársaságokra még külön szerkesztőbizottságok alakultak.

Az Enciklopédia Intézet központi szerkesztőségének első plenáris ülését a nyár folyamán — június hó 12-től 14-ig — tarották meg Zágrában. Azóta már nem egy értekezletet tartottak; az albizottságok gyorsított ütemben végzik munkájukat s ezeknek eredményeként a gyűjtés, a kutatás és az anyag földolgozása szerte az országban folyamatban van. Ezzel párhuzamosan kialakult az Enciklopédia tartalmi kerete és terve is, amely mindenek előtt azt tartja szem előtt, hogy Jugoszlávia **többnemzetiségű** állam, amelynek népei különböző nyelvi kultúrával, népi sajtóságokkal rendelkeznek és a történelmi fejlődés során a társadalomalakulás különféle szakaszain mentek át. Az Enciklopédia e sajtóságok föltárásával elősegíti majd népeink közös megismerését és a népi sajtóságok megközelítésével azt is megmutatja, ami hazánk népeinek életében közös vonás s ami végső fokon a **közös fejlődés** útjára viszi őket.

Az Enciklopédia egyik legfőbb értéke és egyedülálló lekszikális jelentősége éppen ez: nem általános mű, hanem a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság **öt nemzetének és egyéb népének** Enciklopédiája lesz, amely részleteiben foglalkozik az ország politikai-földrajzi arculatának ismertetésével, klímájával, lakosságával, szociális és művelődési viszonyaival, gazdasági életével, társadalmi tervével és történetével. Így természetesen nem általános vonatkozásban, hanem külön részletes földolgozásban foglalkozik majd a szerbek, horvátok, szlovének, makedónok, crnogorácok és bosnyákok néprajzi, történelmi, kultúrtörténelmi helyzetével, gazdaság-politikai fejlődésével, a tudományos élet eredményeivel, jelenségekkel, eseményekkel, fogalmakkal, vidékek, szakmák, nagyüzemek és kiemelkedő egyéniségek bemutatásával (történelmi, földrajzi adatok, rajzok, térképek, vázlatok melléklete, művészet, gyáripár, bányászat, mezőgazdaság, régészet, iskolapolitika, fizika, technika, zene, színházkultúra, sport, turisztika, stb., stb.).

Ez az Enciklopédia tehát magán viseli a mának bélyegét. A nem száraz lekszikális adathalmazból álló mű **élő könyv** lesz, amely bemutatja majd hazánk szocialista fejlődését, az országépítés munkáját, de ugyanakkor föltárja majd azokat a multbeli értékeket is, amelyek mindmáig ismeretlenek vagy alig ismertek úgy a hazai, mint a külföldi dolgozók s általában az egyetemes érdeklődésű olvasók előtt.

Az Enciklopédia-terv körvonalairól még csak annyit: a Nagy Enciklopédia természetesen esztendőnk munkáját igényli, de első eredményeivel már jóval hamarabb megismerkedik az olvasó, mert az intézet a

gyűjtőmunka egy-egy befejezést nyert szakaszában kisebb műveket bocsát ki. Így kiadásra kerül az „Általános Kis Enciklopédia“ a „Kis Kézilekszikon“, az irodalmi, művészeti, zenei, színészeti, orvosi, technikai, mérnöki, mezőgazdasági, erdészeti lekszikon stb. És ezeknek összegyűjtött anyaga alkotja majd a Nagy Enciklopédia központi anyagát is.

A munka már folyamatban van. A gyűjtők, a szerkesztők, a szövegírók megkezdték az eddig rendelkezésre álló anyag összehordását illetve földolgozását és nem sok idő kell — ahogy Miroszláv Krlezsa legutóbb elhangzott előadása is tájékoztat bennünket erről —, a tervek szerint már 1953-ban sor kerül rá, hogy az olvasó kezébe kapja e vállalkozás első művét: az „Általános Enciklopédiát“.

Bezerédi Lajos: Az anya (terrakotta)

GARAY BÉLA:

A színész teremtő ereje

Ha valaki kezébe vesz egy drámai művet és olvassa, akkor a színpad érzékeltető segítségével nélkül csak hézagosan és halványan képzelheti el a színhelyet. Csak töredékesen jelentkezik képzetében: hol áll a ház, hol van a fa, amely alatt egy pad áll, milyen a drámában szereplő alak, milyen a hangja ruhája stb. Ha igyekszik is az olvasó elképzelni ezeket akkor is bizonyára igénybe veszi művészi élvezeteinek emléktárából egy-egy ismerős színész alakítását, vagy valamely színpadkép benyomását. Az olvasó képzelete tehát nem teremtő képzelet és sohasem lesz egészséges. Ebben az olvasót megakadályozzák a betűk, a lapok minduntalan áthajtása és sok más egyéb körülmény, amely akadályokat állít a képzelet szabad csapongása elé. Sok olvasót a színpadi szereplők nevének folytonos ismétlése is akadályozza. A dráma tehát bármily színzerűen van is megírva és bármilyen hatásos is, fásaszító olvasmány. Ezért halljuk, sokszor művelt emberektől is, hogy szívesebben olvasnak elbeszélő művet, mint színdarabot.

Az írott dráma nem tekinthető késznek, mert csak a szó, a szöveg kész benne. Ha ezt a szöveget a színész készen is kapja teremtő képességében őt nem akadályozza, mert képzelete erejével egészíti ki a szöveget és egyéniségéből, tehetségéből annyit ad hozzá, amennyire képes. Ekkor aztán az a néző, aki olvasta már a darabot, de nem tudta az egyik beszélőt hallgató, másik szereplő néma játékát elképzelni, vagy nem tudta elképzelni a párbeszédetek közötti összeköttetést, amelyet a színészek mozgásban, vagy szóban tettek kifejezőbbé, — most élvezettel hallgatja az olvasáskor unalmasnak tetsző szöveget.

A színész számára is száraz és rejtélyes talányok az író párbeszédei, mert az író csak egyet adott: a szót és ehhez a színésznek kettőt kell hozzáadni: a mozgást és a hangsúlyt. Vagyis, helyesebben mondva, azokat az állapotokat, előzményeket, amelyek a szót szükségessé tették. Olyan állapotokat, amelyek talán nem is léteztek.

Az emberi szó az életben is csak az ember érzelmeinek végeredménye, amelynek kifejlődése az állapotok változásából áll és ered. A felkiáltás is megrázóbb annál, amit az ember kiált, vagy egy kemény nézés, dühös járás-kelés is ijesztebb, mint mondjuk egy nagy várakozás után kimondott dühös szó. Egyszóval az életben is a cselekmény kelt várakozást a szó pedig csak egyszerűen bevégzi a cselekményt. A színésznek tehát nem elegendő az átérzés, hanem köteles a szó előzményeit képzelőerejének segítségével előteremteni. Sokszor a leggyengébb színpadi munka is nagy lélektani megfigyelés végrehajtását követeli a szí-

nésztől. A színész tehát nemcsak tolmácsolja a költőt, hanem bizonyos folyamatot teremt, amely megmagyarázza a körülményt, hogy miért lép sokszor a legnagyobb színpadi író is háttérbe egy nagy színész előtt.

Az alkotás legfontosabb feltételét, az egységesítő és elrendező tevékenységet a színész önállóan hajtja végre. A drámában az író kész helyzeteket tár elénk. A cselekmény fejlődésének tüneteit, haladását viszont a színész tárja elénk és hangsúlyával, arcjátékával új meg új csattanókat nyújt és így emeli ki a színpadi alak jellemének tulajdonságait. Ezek a dolgok a drámában leírva és olvasva nem tűnnek szembe, azonban élesen elő tűnnek ha előadásban látjuk.

A színész tehát az alkotásban saját felraktározott anyagát értékesíti és a jellemalkotás törvényeit, művészetét maga szabja meg, mert a drámából nem meritheti. De sokszor nem meritheti az életből sem, mert ott is hasonló, kész fejlődést talál. Ennélfogva minden alkotó színész eredeti és önmagában művészi egyéniség. Már pedig ez a kettő a műalkotás legfőbb ismertetője.

A színész alkotásának fő tárgya a szerep. A színész alanyiséga alatt pedig a természettől kapott ihletet értjük, vagyis azt, hogy a színész mennyire képes szerepét átérezni. Az alanyiség a színész érzéseinek anyaga, valódi és hamisítatlan tehetsége, amelynek — még mielőtt tanult volna valamit — okvetlenül meg kell lennie. A színész veszelületett tehetsége az a kiáramló anyag, amelyből ered a tűz, kedély, humor, vérmérséklet, színészi ötletesség és utánpótlóképeség. Ezek azok az adottságok, amelyeknek segítségével kevésbé tehetséges színészek is át tudják küzdeni az előadást anélkül, hogy egy pillanatot is kiaknázatlanul hagynának.

Az ilyen színészek nem sokat tanulmányozzák a szerephez való alkalmazkodás kérdését, hanem inkább az előadás hangulatára és ösztönükre bízzák magukat. Az a színész, aki a próbákon nem gondolkodik, hogy az alakot megfelelő mozdulatokkal és a szerephez alkalmazkodó taglejtésekkel hozza életre, hanem kezét a próbákon zsebbe mélyeszi, az előadáson sem fog kitalálni semmiféle bonyolult mozdulatot. Az ilyen színész, hogy mozdulatai ne látszanak ügyetleneknek, valami hézagpótló mozdulatot használ, közönséges mindennapi mozdulatokat tesz. Ezek a mozdulatok pedig túlságosan egyformán ismétlődnek és megszokottak, nem művésziek.

A színésznek pontosan ki kell értékelnie azokat a feladatokat, amelyekkel a szerepet megoldhatja. Hiszen a színész alakító anyaga önmagában rejlik. Mint a művészet bármely más ágában, a színésznek is a képzelő ereje segítségével kell képzeletét a szerephez idomítani. Sokszor olvashattuk színházi beszámolókbán, hogy a színész „részabott” szerepet kapott. Ez lehet tévedés vagy lehet szólásmód, mert a szerep sohasem azonos a színész egyéniségével. Miután a megjátszandó alak érzésvilága, jelleme, erkölcsi indító okai, múltja, jelene és jövője más, mint a színészé — az anyag az csak költött — így tehát a szerep csak a színész megfelelő tanulmányai után, tehetsége segítségével válik látzólag olyanná, amely közel áll a színész egyéniségéhez. Ha a szerep akármennyire is általános érzésekből áll, mint például a sablonszerű szerelmes, vagy bonviván szerepek, — a színész a saját érzéseit nem annyira használja, mint inkább fékezni lesz kénytelen.

A színész képzeletétől és művészi belátásától függ, hogy mennyit adjon a saját alanyiságából, vagy hogy az alanyiságnak milyen előtörő elemeit fékezze meg és tartsa vissza. Ha ezt nem teszi, akkor a közön-

ség nem kapja meg a színésztől azt, amit művészi látszatnak nevezhetünk.

Szakmai körökben sokat beszélnek arról, hogy a színész nem csupán átérző, hanem teremtő művész, aki nincsen arra kényszerítve, hogy kedélyét a szerepnek alárendelje. A borús hangulatú Shakespeare-drámákban a színész nagyon önmagára marad. Legtöbbször egyhelyben áll, mozdulatlanul, magába merülve és kénytelen tűzbe jönni, vagy könnyekre fakadni. A modern dráma azonban más feladatokat nyújt a színésznek. Ezekben már több az ölekezés, búcsúzás, lemondás stb., ha pedig el kell érzékenyülni, a mai darabokban ezt már legalább is ketten végzik.

A színésznek tudnia kell önmaga felett uralkodni és akkor eloszlathatja azokat a kételyeket, hogy valóban átérzi-e a szerepét vagy sem? A színésznek művészi alkotásakor kívülről kell befelé terelnie az állapotokat, amelyek az életben belülről indulnak kifelé, az emberi kedélyből. A színész, hogy a szerep követelése szerinti állapot előálljon, idegrendszerét rázza meg, holott a természetben, a napi életben előbb van az állapot, amely az idegrendszert megrázza.

Ezekből a körülményekből láthatjuk, hogy ha a színészt meg is hatja a megjátszandó egyén sorsa, mire szerepével a próbák során elkészül, az apró részletek összeállítására, a próbák alatti gyakorlat közönyössé teszik érzelmeit úgy, hogy az előadáson kevésbé van megatva, mint a próbák kezdetén volt.

Bezerédi Lajos : Arviz (részlet)

A zentai művésztelep kiállítása

Festőknél nem ritkák a csoportosulások. Hasonló felfogású, egyforma irányzatot követő művészek gyakran fognak össze, hogy egyrészt egymásra való hatásukban még jobban kifejezzék a közös szempontokat, másrészt egységes fellépésükkel biztosabban érjenek célt a közönségnél. Így jöttek létre a különféle festői iskolák csoportjai, így született meg a nagybányai művésztelep annakidején s így fogtak össze a Páris igézetében élt két háború közötti jugoszláv modernnek is. Külön hangon szóltak, mindegyiknek megvolt a maga formanyelve, de az elvi közösség orkesztere harmóniába olvasztotta a művészek egyéni sajátosságait.

Az a hat vajdasági festő, aki a nyár folyamán néhány hetet Zentán töltött, nevelésben, elvben, felfogásban és persze vérmérsékletben is erősen különbözik egymástól. Náluk igazán nem lehetett arról szó, hogy most majd egy közös irányzatot követő csoport elindítja a maga mozgalmát s a tiszaparti város motívumaiban keresi azt a kapcsolatot, amely egymáshoz köti őket s nemcsak témában, de kifejezésben is egységes arculatot ad az ő kis művészi közösségüknek. Ezek a festők nem érezték az együttes munka szükségét, a tiszaparti művésztelep megteremtésének kezdeményezése sem tőlük eredt, ők csupán eleget tettek a zentaiak meghívásának s így szinte véletlenül kerültek össze.

Csak hatan, bár a meghívás jóval több festőnek szólt. De ez a hat művész is ötvennyolc képpel tért vissza Zentáról, pedig volt köztük olyan is aki nem pár hetet, hanem mindössze pár napot töltött Zentán. S talán éppen azért voltak annyira termékenyek, mert nem kellett tekintettel lenniök egymásra, nem kötötték őket közös szempontok, szabadon dolgozhatott mindenki a maga módja szerint. Bizonyos, hogy ha egy művésztelep létesítésének gondolata másutt merül fel, ha ezeket a festőket mondjuk Palicsra vagy Zomborba hívják vagy akár a dunamenti Gombosra azzal, hogy tartózkodási költségeiket hivatalos részről fedezni fogják, éppúgy összeverődött volna vagy hat festő. De sajnos, a művészet ilyen megbecsülése s ennyi áldozatkészség egyelőre csak Zenta részéről nyilvánult meg. És ha szabad hinni benne, hogy az idej nyár csak a kezdet volt, hogy ezután már minden évben rendszeresen megjelennek a Vajdaságban élő és innen elszármazott festők a Tiszaparton és a romantikus zentai utcákon és tereken úgy az nemcsak Zenta kulturális élete, de az egész vajdasági képzőművészet szempontjából is igen nagy jelentőséggel bír majd. Talán valóban arra az útra léptek ezek a festők ott Zentán, amely idővel nem csupán tematikában, hanem karakterben is egységes közösség felé viszi képzőművészetünket. Talán éppen Zentán alakul ki idővel egy sajátos vajdasági festészet, amiről eddig, sajnos, nem beszélhettünk.

A festőtelep résztvevői szeptember 21-én kiállítást rendeztek műveikből és szögezzük le mindjárt, hogy ez a kiállítás olyan magas átlag-

színvonalat ért el, amelyet eddig egyetlen vajdasági képzőművészeti kiállításon sem tapasztalhattunk.

A hat festő közül kétségtelenül kiemelkedik Konyovics Milán erőteljes és szuggesztív egyénisége. Az a tizenhárom vászon, amit Zentán megfestett, kiállja az összehasonlítást eddigi legjobb munkáival. Különbözik nála már furcsa is lenne jobb és kevésbé sikerült alkotásokról beszélni, hiszen olyan lenyűgözően egyéni minden képével, hangjával, előadásának drámaisága és koloritjának gazdagsága annyira eredeti, hogy az ember, a szemlélő az ő képein igazán csak témában lát ujat és eltérőt. Konyovicsot szeretik „Bácska festőjének“ nevezni, s erre a jelzőre ő joggal igényt is tarthat. Ez azonban koránt sem jelenti azt, hogy vidékünk táji szépségeit ő a téma külső jellegzetességeivel ábrázolja. Nála bárhol és bármit fessen is elsősorban éppen sajátosan egyéni festészete jelenti a döntő élményt; az ember először a Konyovics-képet látja és élvezi, maga a téma másodrendűvé válik. Bizonyos azonban, hogy a téma inspirációja nem egyforma nála, s ha mégannyira szereti is a tengert például, viszonya a bácskai tájhoz sokkal bensőségesebb, előadása sokkal biztosabb. Itt van ő otthon és itt tud igazán erőteljesen szólni a tájról akár a kanyargós zombori utcákat festi, akár a gombosi Dunát, a kupuszinai Csillag-utcát vagy a zentai csirke-piacot. Az ember hajlandó elhinni, hogy Bácskának, vagy ha úgy tetszik a Vajdaságnak, van egy külön szellemisége, az utcák és tájak és az emberek élete mögött meghúzódó, a realizmus külső jegyei alatt lappangó testetlen valami, amit eddig csak ő tudott kifejezni. Hogy valóban így van-e, hogy ez a szellemiség objektíve is létezik-e, más is megtalálhatja-e, arra már nehéz lenne megfelelni. Ahhoz már több olyan vérmérsékletű és méretű tehetség kellene, mint amilyen Konyovics.

Az is biztos viszont, hogy Zentán megfestett tizenhárom képe elsősorban festői realizálás, a Tiszapart mégis csak Tiszapart, ha még oly kék is a „szőke Tisza“ vize, s a Hajduska-sarok meg a csirke-piac s a szélesen terpeszkedő zentai terek a maguk romantikájával a tárgyi szemlélőnek is Zentát idézik, csak aztán csodálkozhat, hogy ezt eddig ő így nem látta meg.

Konyovics azonban Zentán nemcsak a tájat festette és az utcákat. Igyekezett változatos gyűjteménnyel hazatérni. Tiszai tárgyú képei mellett, ott vannak a gyárakban és szövetkezetekben készült munkái is. És éppen ezek bizonyítják, mennyire nem kötik már őt szabados festői felfogásában a hely fizikai külsőségei. A szerszámgyárban festett képe éppen szabad felfogásában egészen csendéletyszerűen hat. Az alakok és gépek rajza, a világítási effektusok, a színek különbözősége, az élő test és a holt anyag színei, biztos harmóniába olvadtak. Persze, ez a legkevésbé realizmus, de hihető s ezért nemcsak művészet, hanem dokumentum is.

Bosán Györgytől eddig én Zentán láttam a legtöbb képet. Hét vásznat és hét akvarellt festett biztos kézzel, kulturáltan, rajzban szolidabban mint Konyovics, de hidegebben is. A festői feladat megoldása nála már általánosabb eredményekhez alkalmazkodik. Az ember azt mondja: jó festő, a mai jugoszláv piktúra legjobbjai mellett megállja helyét és ez nagy dolog. Ő hivebben, Zenta ismertetőjeleinek pontosabb visszaadásával fejezte ki a téma jellegzetességeit, realizmusa — hiszen a szó eredeti értelmében talán csak nála lehet realizmusról beszélni — meggyőzőbb, tárgyilagosabb mint valamennyi társának valóság szemlélete. ugyanakkor azonban diszkrét, a naturalista elemeket bizonyos esztétizáló hajlammal fojtja le és zárja képének szerkezeti egységébe. Nem mélyre-

törő, nem az a szenvedélyes természet, aki mindenáron ujat akar mondani, aki festői tudásán, differenciált ízlésén és a modern európai festészet eredményeihez való ragaszkodásának igényén kívül különösebben törekedne egy sajátos egyéni hang kiteljesítéséhez. Kár. Mert ilyen komoly tudással, a művész már kicsit el is engedheti magát és őszintebben szólhat a lélek rezdüléseiről és azokról az élményekről, melyeket a meglátás, a téma felfogása vált ki belőle. Bosán György emberi és festői fegyelmezettsége imponáló, de aki mindenkihez egyformán érthetően akar szólni azt az a veszély fenyegeti, hogy végül megszokik egy igen finoman hangzó, minden mellékszöngétől mentes nyelvet, de elfelejti a saját anyanyelvét. Zentán kiállított képei azonban talán éppen ezért járultak hozzá a kiállítás Vajdaságban szokatlanul magas színvonalához.

S ha ezen kívül is volt meglepetése ennek a művészi csoportosulásnak, azt kétségtelenül Ács József képei jelentették. Ez az egykor igen bátran és határozott lendülettel indult festő, az elmúlt tíz évben mintha kissé megrekedt volna. Hogy ennek életkörülményei, sokirányú elfoglaltsága volt-e az oka, vagy pedig az önmagával való elégedetlenség, a forma keresés és tépelődés, arra nehéz lenne választ adni. Amit az utóbbi években láttunk tőle, azt bizonyította, hogy nagyobb érdeklődéssel fordult a grafika felé s ott próbált nem annyira a múltjához ragaszkodni, mint inkább a vele szemben támasztott követelményekhez megfelelni. Az a kevés olajkép, amit közben mutatott, nem sok fejlődésről, sőt bizonyos szempontokból visszaesésről tanuskodott. Mintha áldozatául esett volna annak a rosszul értelmezett realizmusnak, melyet pár esztendővel ezelőtt nem annyira képekben, hanem inkább vitacikkekben volt alkalmunk felismerni. De az is meglehet, hogy vidéki magányában elvesztette a kapcsolatot a képzőművészeti élettel és ezért hallgatott, mint festő oly sokáig, ezért láttuk csak rajzait és gyorsan készült vázlatait.

Most azonban, hálstennek, mint festő is megszólalt újra és hozzá olyan bátor hangon és olyan friss lendülettel fogott a munkához, hogy már a Palicsi Szemlén is fel kellett figyelniünk örvendetes fejlődésére. Ezen a kiállításon viszont szélesebb regiszterben, epikusabban és még erőteljesebben mutatkozott be Ács József. Kompozícióban súlyosan megfogalmazott képei, különösen utcarészeletei méltán kaptak helyet és értékelést Konyovics és Bosán legjobb vásznai mellett. Ez a hirtelen támadt forrongás, az érés időszaka még nem fejeződött be nála, de a kiállításon szereplő tíz képe azzal a reménnyel tölti el az embert, hogy ez a nyugalom, viaskodó természet hamarosan megtalálja és állandósítja sok drámaisággal és fojtott indulatokkal teli mondanivalójának adekvát festői eszközeit és messze fölébe emelkedik annak az Ács Józsefnek, aki tíz év előtt még csak ígéret volt. Most már a festészet lételemévé vált, egyedül lehetséges kifejezési formája lett ő maga pedig szenvedélyes művész, aki igazán csak az alkotás lázában lehet boldog. Legalább mostani képei ezt bizonyítják.

Makszimovics Szteván, ez a lírai hangulatokat melengető, finom színeivel és előadásmódjának sejtelmes fuvolahangjával festett képeiből legnagyobb sajnálatunkra csak egy vásznával szerepelt a kiállításon. Ő tartózkodott a legrovidebb ideig Zentán, mindössze két képet festett és egyet állított ki. A zentai Tiszapartot ábrázoló képe, kicsit Pissarros, a gyöngyház vibrációjával tündöklő, embert, tájat, vizet a színek spektrumába olvasztó egységes hatásával teljes absztrakciót jelent. Minden

kiválósága ellenére is azonban ez a kép tartja a legkevesebb kapcsolatot a valósággal, a téma helyhezköttöttségével. Ez a Tisza Szajna is lehetne, ha ugyan a Szajnáknak is ilyen magas és agyagos a partja. Kár, hogy ezt a valóban jelentős művészt, ezt az érzékeny és szubtilis festőt nem hangolta nagyobb szerelemre Zenta és nem ösztönözte tartósabb munkára társainak közössége.

Nikolájevics Milivoj akvarelekkel, rajzokkal és litografiákkal szerepelt. Ő grafikus, a fekete-fehér mestere, biztosan dolgozó, az élet minden részletjelenségét a maga természetességében rögzíteni tudó művész. Rajzain, de különösen akvareljein meglátszik, hogy nemrég Párisban járt. Ezek az akvarelek egy igen decens, de már inkább művészi hatásokra törekvő, mint a téma kifejezését szorgalmazó szándékról tanuskodnak. Úgyesen alkalmazza a fényhatásokat bennük, szellemesen, kissé talán franciásan könnyed groteszkséggel vetit ki egy-egy mozzanatot, raffináltan kezeli a teret, de mindig ökonómikusan ezért vált ki a szemlélőből minden kis rajza örömteli meglepődöttséget.

Utolsónak Sáfrány Imrét hagytuk nemcsak azért, mert ő a legfiatalabb, mert betürendben is utolsónak marad, hanem azért, mert magatartásában ez az egyébként tehetséges művész oly távolesik a festőtelep többi tagjaitól. Sáfrány Imre ahelyett, hogy megpróbálná megtalálni a maga kifejezési módját, valami gyermekteleg pózban tetszelegve a harminc év előtti Páris, legfőképpen Picasso azóta rég elhagyott modorát veszi fel. A szürrealista „vadak“ ideje nemcsak Bácskában, Párisban is rég lejárt már. Zsákutcába jutott, mert nem is juthatott el máshova. S ez a Sáfrány Imre boldog, mert azt hiszi valami újat talált, s nem látja, hogy ezek a képek csak a harminc év előtti Páris zmajevói utóregzései. Szeretnénk figyelmeztetni, hogy erre néki nincs szüksége, hiszen tussrajzainak markáns, ritmussal teli vonalai, keményen odavetett figurái nemcsak biztos rajztudásról, hanem fölényes egyéniségről is tanuskodnak. Fiatalok között, laikusok előtt talán érdekes a meghökkentésnek ez a módja, amely az első háború után Párisban is a burzsoát akarta zavarbahozni, ilyen igényes és a művészetet halálosan komolyan vevő festők társaságában azonban szánalmasan hat Sáfrány Imre erőltetett póza. Kár, hogy nem csupán rajzokkal szerepelt, mert azok nem ríttak volna ki a kiállítás egészéből, de ellenkezőleg, egy érdekes akkordot jelentettek volna az együttesben.

A zentai művésztelep tehát igen komoly eredménnyel zárta az idei nyárra meghívott festők első barátkozásának időszakát Zentával és egymással. Ha sikerül állandósítani és kiszélesíteni ezt a festői kolóniát, úgy minden bizonnal erős fejlődésnek indul a vajdasági kápzóművészet s a festők közelebb jutnak vidékünk kifejezéséhez és tehetségük kiteljesítéséhez.

Herceg János

Književnost

VII. Évfolyam, 6. szám.

1952 június hó.

Irodalmi életünk és könyvtér-mésünk legkimerítőbb szemléje a folyóiratirodalom. Hónapról-hónapra nem egy olvasó arra vár, hogy kézhez kapja központi lapjainkat, olvassa az alkotók új műveit és tudomást szerezzen azokról a kultúreseményekről, művekről, amelyek időközben megjelentek. Az utóbbi időben — nemcsak a nyár beállta óta, hanem még jóval előbb —, mindinkább elmaradónak érzek a szemlék. Az olvasó kénytelen a napilapok szűkkeretű híradásaira, recenzióira támaszkodni (ha ugyan a keze ügyébe kerül), meg kell elégednie ennyivel, mert más nem igen áll rendelkezésére. — Közel háromhónapi késés után most jelent meg a „Književnost“ legújabb száma s igyekezetében pótolja az időbeni mulasztásokat, mert bevezető cikke Otto Bihalyi Merin tollából „Beszélgetés a Bléd tavánál“ címmel a modern művészi kifejezés problémáival foglalkozik. Bihalyi Merin ebben az írásában néhány olyan kérdésre adott tisztázó feleletet, amely nem egy írónkat foglalkoztatja ma. Jóllehet a válaszadás egyéni megfogalmazásból ered, az író elgon-dolásait adja a maga irodalmi

szemléletén át, mégis vagy éppen ezért a legtöbb olvasó figyelmét magára tereli. — A külföldiek közül rövid beszámólót találunk M. Forster angol írótól, aki a két háború közötti angol irodalomról tájékoztatja az olvasókat. Ez a kis tanulmány is azt mutatja nekünk, hogy az angol irodalom John Galsworthy, H. G. Wells után egészen új utakra lépett. — A folyóirat irodalmi rovatában Erich Kos „Bájer Oszkár élete és halála“ című novelláján kívül több poéta új művével találkozunk. Verset írtak: Riszto Tosovics, Nikola Drenovác, a mai szlovén költők közül szerb fordításban kapjuk Szrecsko Koszovel, Matej Bora és Mila Klopčsics költeményeit. A nyugatiak műveiből három Rimbaud vers jelent meg Eli Finci fordításában. — A „Színház“ rovatban Zoran Gluscsevics írásával találkozunk, amelyben a Don Juan bemutatójával foglalkozik, Pavle Sztefánovics pedig az évadvégi hangversenyekről ad kritikai beszámólót. Az irodalmi és kritikai szemlében Eli Finci a külföldi irodalom nevesebbjeivel (Paul Valéry, Emile Veerharen Saldavor Delly) foglalkozik, azonkívül a hazai költők és prózairók (Lyubisa Jovánovics, Dusán Kosztics) műveinek bírálata és ismertetése szerepel.

Krugovi

I. Évfolyam, 3. szám.
1952 július hó, Zágráb.

Amióta a „Mladost“ elhallgatott, irodalmunk új nemzedékének egy újabb folyóirata jelent meg Zágrábban „Krugovi“ címmel: ez az új hangja most az ifjúságnak. Ha a folyóirat első és második számát átlapozzuk, erősen kiérzik belőlük az új hang úttörése, egy kis daccal, egy kis nyerseséggel, vagy ahogy Joszip Barkovics mondja a harmadik szám bevezető tanulmányában — „...a kor idegessége ez“. Vagy inkább türelmetlensége. Vlatko Pavletics lapindító bevezetőjében írja: „Hadd legyen elevenség, lüktetés (lüktető életre gondol)!“... „A ma embere győzedelmeskedett a tér fölött, de még rosszabb zsarnok uralma alá került, a kérlelhetetlen időnek és az idő szadista szerelmének — a gyorsaságnak a rabja lett“... „ezért a ma realizmusa nevében túl kell haladnunk a múlt realizmusát“. Barkovics az első két szám

kritikája után azzal fejezi be tanulmányát, hogy „...fölsímerve korunk követelményeit le fogjuk győzni az idegenből beáradó idegességet, amely ma annyiféle izmuson át jut kifejezésre“. — A lap harmadik számában a költők meglehetősen nagy számban vannak képviselve: Jure Kastelán egy verset, Szlobodan Novák három, Vlatko Pavletics hat verset, Iréna Vrkljan egy hosszabb költeményt ad, Iván Szlamnig három verssel szerepel és Milán Turniski három verset tett közzé. Vojin Relics szépprózája mellett megtaláljuk Moholy-Nagy László tanulmányát a modern irodalom alapjairól Teodora Kovacevics fordításában. Mindinkább erősödő műfajnak tűnik, hogy e folyóirat legújabb számában is három naplórészlettel találkozunk (Zlatko Tomicsics, Vojin Jelics, Szlobodan Novák). — A kritikai rovatban Aragon, Roksandics, Panics-Szurep és Miodrag Pavlovics műveinek bírálatával találkozunk.

Letopis

128. Évfolyam. 1—2 szám.
1952 augusztus hó.

A noviszádi Szerb Matica folyóiratának nyári kettős száma Velyko Petrovics költészetének értékeléséről közöl terjedelmes tanulmányt Kresimir Georgijevics toliból. Ezzel az esszével az író Velyko Petrovics írói jubileumát használja föl arra, hogy lehetőleg teljes írói arcképet adjon a Vajdaságból ugyan elszármazott, de műveivel még mindig a Vajdaságban élő poétáról. Hézagpótlón szükség volt erre a tanulmányra, hogy még alaposabban megismertesse velünk Velyko Petrovics szélesmedrű al-

kotó tevékenységét. — Szépirodalomban a „Letopis“ új száma is bővelkedik: gazdagabb a termés, mint az év előbbi hónapjaiban volt. Verseket közöl Todor Manojlovićtól, a másik ismert vajdasági szerb költőtől, Deszimir Blagojevićstől, továbbá M. Pavlovićstól, M. Szlavicsektől, Iván Iványitól és Nikola Popovickitól. — A szépprózai írások között találjuk Erich Kos háborús elbeszélését, és Petár Andrićs novelláját. A szerkesztőség széleshorizontú munkáját láttatja velünk az a tény, hogy a Letopis-nak alig van olyan száma, amelyben ne hozna magyar, ro-

mán, szlovák vagy ruszin íróinktól műfordítást. A nyári kettős szám közli Majtényi Mihály „Etelka“ című novelláját Gy. Ruskuc fordításában és ugyancsak közöl „Találkozás“ címmel egy novellát Michail Avramescu tollából Xénia Avramescu fordításában. Ezzel a Szerb Matica irodalmi folyóirata adja a legjobb példát a vajdasági írók testvéri együttműködésére. — Az utóbbi hónapokban mindjobban gazdagodó Nyegos-irodalomba időről-időre újabb tanulmányírók

kapcsolódnak be. A Letopis most Zsivojin Boskov Nyegos-tanulmányát közli, amely voltaképpen 1938-ban íródott s csak most tette közzé, Milován Gylász könyvének megjelenése után. — A szépirodalmon kívüli irodalmi tanulmányok és történeti naplójegyzetek is kaptak helyet ebben a ;vaskos számban. — Az „Irodalmi szemle“ rovatban könyvbírálatok, kisebb esztétikai írások és könyvismertetések számolnak be könyvpiacunk újdonságairól.

Književne novine

V. Évfolyam. 64. szám.
1952 augusztus hó 31.

A vita még mindig nem hagyott alább Bóra Drenovác és Eli Finci között a „nevetés jogáról“, a „nevetséges körüli változatokról“ s az ilyen színművek műsorra tűzéséről, amelyek azért kerülnek színpadra, hogy megkacagtassák a közönséget. A vita két lap hasábjain zajlik: egyrészt a Književne Novine, másrészt a Svedočanstvo ad helyet a hozzászólásnak vagy a viszontválasznak. Így az irodalmi újság legújabb száma első oldalán közli Bora Drenovác választát, amely igyekszik tételről tételre megdönteni Eli Finci kihangsúlyozott és érvényesnek vélt igazságait. — Gragan Jeremics Marcell Proust „Letűnt idők nyomában“ című régényének megjelenése alkalmából ír tanulmányt a neves francia polgári íróról, aki művével nemcsak témájának megragadásával, hanem formájával is új utakat vágott. Olvasóközönségünk mindjobban szélesedő irodalmi érdeklődése nem hagyta figyelmen kívül az új Proust megjelenését és hasonló kíváncsisággal veszi kezébe a róla szóló irodalmat is. — Az új utak és időszzerű témák keresésében izgalmasan érdekes, kollektív írásművet

ad Miodrág Pavlovics, Mihajlovics, Dobrica Csozics és Oszkár Davicsó. Ahogy a bevezető mondja, látogatást tettek egy építkezési helyen s ott, a helyszínen a találkozás irodalmi beszélgetéssé alakult át. Ezt a beszélgetést adják vissza kötetlen formában, érintve irodalmunk csaknem valamennyi időszzerű kérdését. S olyannak adják az egészet, amilyen volt, ahogy ott lefolyt a terepen s ahogy aztán emlékezetükben újraéledt. — A lap könyvszemléjében Boriszláv Mihajlovics Csiplics Bogdán verseskötetéről ír, Zsárkó Vidovics immár a harmadik, aki érdemesnek tartja, hogy alapos elmélyüléssel foglalkozzon Szreten Sztójanovics meglehetősen nagy érdeklődést keltett könyvével a „Művészetről a művészeknek“. — Szkender Kulenovics szép-prózával szerepel: részletet ad történeti régényéből. — Gavrilovics Zorán „Határok és keretek“ címmel vitacikket tett közzé ugyancsak irodalom-elméleti témakörből. Erih Kos írása angol szerzők (Emile Pronte és Sarlotte Bronte) a könyvkiadás kérdését veti föl és fölfedő részleteket ad műhelytitkaiból. — A legújabb szám ezenkívül Karl Sandberg három versét hozza Dragoszlav Andrics

fordításában, Nikola Kern az idei Salzburgi Játékokról ad helyszíni beszámolót a lap szerkesztősége pedig apró jegyzetekben az irodalmi és a művészet területéről és eseményeiről tájékoztatja az olvasókat. — A rádió-dráma kérdését ebben a számban Iván Hetrich fejtegeti tovább, mint egyik leg-

időszerűbb témánkat, Radován Teodoszics azokról a visszaélésekről beszél, amelyeket a Párizsi Kommun hagyatéka körül követtek el a mai francia Kommunista párt informbirós vezérei. — A filmszemle a legújabb filmeket ismergetti a közönség rövid, tömör tájékoztatásával.

Svedočanstvo

I. Évfolyam. 12 szám.

1952 augusztus hó.

A moszkvai bürokrata kaszt árnyékában senyvedő szovjet irodalom képét idézi föl előttünk Jurij Gusztincics cikke a „Megterméketlenített nemzedékről”. — Bozsidar Kovácsevic a „Kultúrörökségünk” rovatában Dis költészetével foglalkozik. — Figyelmet érdemel Risztó Tosovics disputája „Érzés az időben” címmel, amely válasz M. Pavlovics „A kedély fejlődése” című tanulmányára. — Külön figyelmet érdemel a lap kezdeményezése az új nemzedék hangjának bemutatása körül. „Az ifjú költészet panorámája” több mint tíz fiatal költő szárnypróbálgatását mutatja be s ezzel ajtót nyit azok számára, akik eddig csak íróasztalfiókjuknak írtak vagy legjobb esetben kis vidéki lapokban vagy kevésbé ismert fővárosi lapban, gyűjteményes kötetben helyezték el alkotásaikat. — Tanhofer Tomisláv, az ismert horvát író, rendező és dramaturg a mai színpad problémáival foglalkozik. „Ezer színész keres egy szerzőt”,

mert a mai szerzők még mindig csak kerülgetik az időszerű témákat, ahelyett hogy megalkotnák a kor sugalmazta drámát. „A színháznak mélyen a saját korában kell gyökereznie, mert korából él és korának él; tükörképét kell, hogy adja ennek az időnek”. Ezért a színészek fiatal serege a maguk igazi hangjának megszólaltatására várnak mai színművet az új szerzőktől. — Miodrág Kujundzics a belgrádi múzeum problémáit tárja föl az olvasó előtt, N. Andrejevics-Kun a Múzeum föladatairól ír, Dragomán Sepics a Velencei biennáléről ad terjedelmes beszámolót a szép-irodalmi rovatban pedig Radomir Konstantinovic és Ciril Kosmacs prózai írásaival találkozunk. — Ami mindig élénkséget, változatos-
ságot kölcsönöz ennek az értékes irodalmi lapnak az a „Jegyzetek — Karcolatok — Beszámolók — Hírek” rovata a hazai kultúréletről és a világ minden tájáról. Ezekon a rövid tudósításokon (irodalmi hetilapba illő érdekes írásokról van szó) és beszámolókon keresztül az olvasó a világ csaknem minden kiemelkedő irodalmába betekinthat.

TARTALOM:

Fejtő Ferenc: József Attila poétikája — — — — —	485
Szima Matavuly: Esős éjszakán (ford.: Ch. Forge) — — — — —	496
Sinkó Ervin: Krleza Miroszláv igazsága — — — — —	499
Gál László: Bácska (vers) — — — — —	512
Szirmai Károly: Benőtte a fű (elbeszélés) — — — — —	514
Reményi József: Forradalmak előestéjén — — — — —	518
Komáromi József Sándor: Kisérettségi (elbeszélés) — — — — —	519
France Presern: A törvénytelen anya — — — — —	523
Karl Destovnik-Kajuh: Elesett partizán anyjához (Bodóhegyi Lajos versfordításai) — — — — —	524
Bálint István: Baudelaire, a romlás énekese — — — — —	5:5

Dokumentum

Laták István: Súlyórongy és taps — — — — —	533
--	-----

A mult nyomában

Lőrinc Péter: Magyarok és szerbek — együtt — — — — —	540
--	-----

Könyvszemle

Jugoszlávia Enciklopédiája — — — — —	545
--------------------------------------	-----

Színház

Garay Béla: A színész teremtő ereje — — — — —	548
---	-----

Képzőművészet

Herceg János: A zentai művésztelep kiállítása — — — — —	551
---	-----

Lapszemle

555

Képek

Címlapképünk: Bezerédi Lajos — Őnarckép	
Bezerédi Lajos: Részlet — — — — —	539
Bezerédi Lajos: Az anya (terrakotta) — — — — —	547
Bezerédi Lajos: Árvíz (részlet) — — — — —	550

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, Njegoseva u. 2/I. Telefon: 20—63

Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat

Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.

Postatakarékszám 300-904.870. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

»Budutynoszt« nyomdavállalat, Noviszád

A Testvériség-Egység könyvkiadó vállalat eladásban lévő könyvei:

A LEGNAGYOBB MAGYAR ÍRÓK ALKOTÁSAI KÖZÜL MEGJELENT:

	Ára:
Petőfi Sándor elbeszélő költeményei — — — —	120.— din.
Arany János lírai versei — — — — —	29.— „
Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor a lovát ugratja — —	150.— „
Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét	150.— „
Tömörkény István: Válogatott elbeszélések — — —	32.— „
Móra Ferenc: Elbeszélések — — — — —	31.— „
Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös — — — — —	50.— „
Babits Mihály: Hatholdas rózsakert — — — — —	25.— „
Móricz Zsigmond: Pacsirtaszó — — — — —	40.— „
Szabó Dezső: Feltámadás Makucskán — — — — —	15.— „
Mikszáth Kálmán: A két koldusdiák — — — — —	100.— „

KÖNYVEK HARCUNKRÓL A SZOCIALIZMUSÉRT:

	Ára:
Joszip Broz-Tito: Az új Jugoszlávia építése. II. könyv	65.— din.
Tito: Az új Jugoszlávia építése III. könyv — — — —	120.— „
Tito marsall válaszlai külföldi és hazai sajtótudósítók kérdéseire — 1951 — — — — —	50.— „
Borisz Kidrics: A JSzNK gazdasági problémái — —	45.— „
Edvard Kardely: Az új Jugoszlávia útja — — —	150.— „
Mosa Pijade: Válogatott beszédek és cikkek 1941—1947	70.— „
Mosa Pijade: Válogatott beszédek és cikkek 1948—1949	100.— „
Milován Gyilász: Cikkek 1941—1946 — — — —	70.— „

Mindez csak izelítő a több mint 400 kötetre és füzetre terjedő kiadványainkból.

Könyveink minden könyvkereskedésben kaphatók: ne restellje a fáradságot és nézze meg a könyvkereskedésekben összes könyveinket! Egyesületeknek, iskoláknak, szakszervezeti csoportoknak, földműves-szövetkezeteknek, könyvtáraknak szívesen küldünk könyvjegyzéket és 2.000.— dinárnál nagyobb megrendelésnél 10%, 5.000.— dinárt meghaladó rendelés esetében pedig 15% engedményt adunk.

Izdavačko preduzeće

BRATSTVO-JÉDINSTVO

Prodajno odeljenje

TESTVÉRISSÉG-EGYSÉG

Könyvkiadó vállalat

Eladási osztály

NOVISZÁD

Dunavszka 10 sz.